

VODNIK PO PRAVICAH INVALIDOV

This project is funded
by the PROGRESS
Programme of the
European Union

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO,
SOCIALNE ZADEVE IN ENAKE MOŽNOSTI

Društvo
študentov
invalidov
Slovenije

Urbanistični
inštitut
Republike
Slovenije

ZIZRS

*Združenje izvajalcev zaposlitvene
rehabilitacije v Republiki Sloveniji*

VODNIK PO PRAVICAH INVALIDOV

<i>Urednik:</i>	<i>Cveto Uršič</i>
<i>Izdajatelj:</i>	<i>Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti</i>
<i>Založnik:</i>	<i>Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti</i>
<i>Avtorji:</i>	<i>Cveto Uršič, Aleksandra Tabaj, Ana Vodičar, Jasna Murgel, Damijana Peterlin, Mitja Žihar, Lea Zore, Davor Dominkuš, Simona Smolej Jež, Tanja Dular, Daria Hostnik, Majda Erzar</i>
<i>Grafično oblikovanje:</i>	<i>oblikovanje naslovnice Gregor Ivanušič, prelom strani Birografika BORI d.o.o.</i>
<i>Tisk:</i>	<i>Birografika BORI d.o.o.</i>
<i>Lektoriranje:</i>	<i>Mojca Šoštarko, Zavod Arbor Vitae</i>
<i>Leto izida:</i>	<i>2015</i>
<i>Prvi natis:</i>	<i>1000 izvodov</i>
	<i>Ljubljana, september 2015</i>

*Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.
Priročnik je nastal znotraj projekta ZMOREMO - Spodbujanje enakosti in preprečevanje diskriminacije invalidov, katerega vodilni partner je Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti Republike Slovenije.*

Publikacijo sofinancira Evropska unija iz programa Progress.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

364-22-056.26(497.4)(094)

VODNIK po pravicah invalidov / [avtorji Cveto Uršič ... [et al.] ; urednik Cveto Uršič]. - 1. natis. - Ljubljana : Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2015

ISBN 978-961-6471-26-8

1. Uršič, Cveto
280762624

<i>Dragica Bac</i>	Predgovor	5
<i>mag. Cveto Uršič in dr. Aleksandra Tabaj</i>	Človekove pravice invalidov v mednarodnih dokumentih	7
<i>mag. Ana Vodičar</i>	Starševsko varstvo in družinski prejemki	21
<i>dr. Jasna Murgel</i>	Izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami	29
<i>Damijana Peterlin</i>	Zaposlovanje in delo	35
<i>Mitja Žiher</i>	Pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja	45
<i>mag. Lea Zore</i>	Zdravstveno varstvo in zavarovanje	59
<i>Davor Dominkuš</i>	Socialno varstvo	71
<i>mag. Simona Smolej Jež</i>	Olajšave in oprostitve	83
<i>Tanja Dular</i>	Pravica uporabljati slovenski znakovni jezik	95
<i>Tanja Dular</i>	Invalidske organizacije	99
<i>Daria Hostnik</i>	Vojni invalidi	109
<i>Majda Erzar</i>	Uveljavljanje in varstvo pravic	117

PREDGOVOR

DRAGICA BAC*

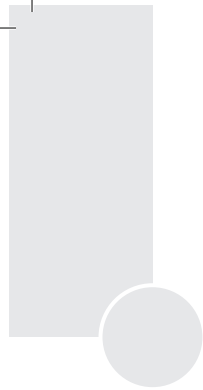
Ob branju Vodnika po pravicah invalidov sem se spomnila na dva latinska pregovora. Zapisala ju bom v slovenščini: »Poznati zakone ne pomeni znati na pamet njihovo besedilo, temveč poznati njihov namen in pomen« in »Preprostost je prijateljica zakonov«. Žal je dandanes predpisov izjemno veliko in je praktično nemogoče, da bi jih vse poznali. Ob tem so tudi pogosto napisani tako, da jih težko razumejo strokovnjaki, kaj šele preprosti in pravno neuki ljudje. Zato je naloga nas na ministrstvu, pristojnem za invalidsko varstvo, da pripravimo priročnike, ki ta zahtevna pravna besedila prevedejo v vsakomur razumljiv jezik! Da bomo dosegli želeni namen, bomo vodnik izdali tudi v oblikah, dostopnih za slepe in slabovidne, gluhe in naglušne ter osebe z motnjami v duševnem razvoju.

Prvič je ministrstvo tak vodnik izdalo v sodelovanju z Inštitutom za delo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in Zavodom za varstvo pri delu že leta 2007. Osem let je v današnjem, hitro se spreminjajočem svetu zelo dolga doba. V teh letih smo samo na našem ministrstvu sprejeli vrsto novih predpisov. Naj omenim samo Zakon o izenačevanju možnosti invalidov, dopolnitve Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov in Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.

Vodnik po pravicah invalidov je nastal kot del projekta Spodbujanje enakosti in preprečevanje diskriminacije invalidov, ki je znan pod nazivom ZMOREMO. Osnovni namen projekta je prispevati k večjemu spoštovanju človekovih pravic in dostojanstva invalidov ter s tem k uresničevanju Konvencije o pravicah invalidov, Akcijskega programa Vlade RS za invalide 2014-2021 in Evropske strategije o invalidnosti za obdobje 2010-2020: obnovljena zaveza za Evropo brez ovir na nacionalnem in lokalnem nivoju v vsakodnevnem življenju invalidov v Sloveniji. Eden izmed namenov projekta je tudi ozaveščanje slovenske družbe o vprašanih invalidnosti in boljša seznanjenost invalidov o njihovih pravicah. Projekt financira Evropska unija iz programa Progress, pri njegovi izvedbi pa z ministrstvom sodelujejo še partnerji Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Društvo študentov invalidov Slovenije in Združenje izvajalcev zaposlitvene rehabilitacije v Republiki Sloveniji.

Republika Slovenija je pravna in socialna država, v kateri posebno pozornost namenjamo tudi zagotavljanju enakopravnega uživanja vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin invalidov. To je zapisano v ustavi! Ob tem velja poudariti, kot je pred leti odločilo tudi Ustavno sodišče, da je pravica do posebnega varstva invalidov kot posebna človekova pravica pravica pozitivnega statusa, s katero se je država zavezala, da bo vodila aktivno invalidsko politiko in v njenem okviru sprejela različne ukrepe s ciljem izboljšati položaj invalidov v družbi. Zato je pravica invalidov do posebnega varstva zbir različnih pravic invalidov s področja starševskega varstva in družinskih prejemkov, vzgoje in izobraževanja, zaposlovanja, zdravja, invalidskega zavarovanja, socialnega varstva, kulture, športa in rekreacije, davčnih in drugih olajšav oziroma oprostitev, informacijske in komunikacijske tehnologije, dostopnosti grajenega okolja in informacij itd. Veliko področij, veliko predpisov! Pa smo spet na začetku – potrebujemo vodnik, ki nam bo v preprostem jeziku predstavil vse temeljne pravice in tudi dolžnosti. Verjamem, da bo knjiga, ki je pred nami, služila temu namenu.

* Generalna direktorica Direktorata za invalide, vojne veterane in žrtve vojnega nasilja, Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

ČLOVEKOVE PRAVICE INVALIDOV V MEDNARODNIH DOKUMENTIH

mag. CVETO URŠIČ*, dr. ALEKSANDRA TABAJ**

Človekove pravice, kot jih razumemo danes, so rezultat dolgotrajnega razvoja, ki ima korenine že v antični filozofiji, vendar pa o njih s pravnega in političnega vidika lahko govorimo šele po drugi svetovni vojni. V veliki meri je tako zaradi grozot, ki so se dogajale med vojno in po njej. Zato je bila takoj po koncu druge svetovne vojne leta 1948 sprejeta Splošna deklaracija človekovih pravic, ki je prvi dokument Organizacije Združenih narodov (OZN), ki je izrecno izpostavil, da imajo vsi ljudje 'enako dostojanstvo in enake pravice' (1. člen).

Sodobni evropski in svetovni pristop k človekovim pravicam poudarjata invalide kot nosilce pravic, ki uživajo človekove pravice brez diskriminacije – tako kot to velja za kontekst starosti, spola in otrok.¹ Pri tem je center osredotočanja zunaj invalidnosti – v družbenih procesih.

1. OZN

S stališča spoštovanja človekovih pravic invalidov velja posebej izpostaviti nekaj dokumentov, ki jih je sprejela Generalna skupščina OZN ali njene specializirane organizacije, na primer Mednarodna organizacija dela. To so Deklaracija o pravicah duševno prizadetih (1971), Deklaracija o pravicah invalidov (1975), Svetovni program delovanja v korist invalidov (1982), Talinske usmeritve za razvoj človeških virov invalidov (1990), Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov (1993), Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 159 o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (1983), UNESCO – Salamanška izjava (1994) itd.² Med naštetimi so bila prav gotovo deležna največ pozornosti Standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov, ki so z vsebinskega vidika predhodnica Konvencije o pravicah invalidov. Kljub temu, da niso vsebovala pravnih obveznosti za države, so bila ravno zaradi tega lahko vsebinsko zelo bogata in sodobna. Standardna pravila v uvodnih poglavjih definirajo temeljne pojme, nato pa jasno zapišejo, da so **»potrebe slehernega posameznika enako pomembne in da moramo te potrebe postaviti za osnovo načrtovanja družb«** oziroma, da »ko dosežejo invalidi enake pravice, morajo imeti tudi enake obveznosti« (24. in 27. odstavek preambule). V nadaljevanju je nato kot predpogoj za enakopravno sodelovanje invalidov v družbi napisanih 22 pravil (med njimi osveščanje, skrb za zdravje, rehabilitacija, dostopnost, vzgoja in izobraževanje, zaposlovanje, socialna varnost, družinsko življenje, kultura, rekreacija in šport, religija, invalidske organizacije ipd). Pri vsakem pravilu je izpostavljena vloga oziroma odgovornost države in pomembnost sodelovanja invalidov oziroma njihovih organizacij. S tako vsebino in takim razumevanjem invalidnosti so standardna pravila utirala pot Konvenciji o pravicah invalidov.

1.1. KONVENCIJA O PRAVICAH INVALIDOV

Da je invalidnost pomembno družbeno vprašanje, kažejo tudi statistični podatki Svetovne zdravstvene organizacije (SZO) v zadnjih desetletjih, ki opozarjajo na naraščanje invalidnosti v družbi.

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti,

** Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije – Soča

1 Commission of the European Communities (2003).

2 Vsi naštetni in številni drugi dokumenti so objavljeni v knjigi Uršič, C., Kroflič, M. (ur.) (1998). Človekove pravice invalidov – Zbirka mednarodnih dokumentov. Zveza delovnih invalidov Slovenije in Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, Ljubljana.

Medtem ko so v 70-ih letih veljale ocene, da je v populaciji 10 % oseb z invalidnostjo, poročilo SZO iz leta 2011 navaja, da jih je med 15,6 in 19,4 %.

Za invalide pomeni sprejem konvencije novo obdobje, ko niso več podvrženi diskriminatornim praksam in pristopom. Konvencija temelji na načelu, da so invalidi upravičeni do enake zaščite človekovih pravic kot vsi ostali ljudje. Invalidom je bil v preteklosti vse prevečkrat onemogočen dostop do tistih temeljnih pravic in svoboščin, ki so bile zagotovljene večini.

Besedilo konvencije je razvojno naravnano in odprto do vseh skupin invalidov in vseh vprašanj, ki so pomembna za njihovo življenje. Izraža potrebe invalidov kot ene od ranljivih družbenih skupin, hkrati pa poudarja njihovo pozitivno vlogo in prispevek v družbi.

Pravice invalidov v konvenciji lahko razgradimo na dve različni vrsti, kar zadeva progresivnost njihovega uveljavljanja. Pravica do nediskriminacije je izvedljiva takoj, glede ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic pa se vsaka država pogodbenica zavezuje sprejeti vse možne ukrepe v okviru razpoložljivih virov, kar pomeni, da je stopnja uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic odvisna od držav pogodbenic.

Idejna osnova za pripravo konvencije o pravicah invalidov sega v leto 1987, ko je na srečanju strokovnjakov ob izvajanju Svetovnega akcijskega programa za invalide Italija pripravila predlog osnutka konvencije o pravicah invalidov. Potem je ta ideja zamrla do konca devetdesetih let. Leta 2000 je bila spet izpostavljena na pekinškem srečanju svetovnega kongresa nevladnih invalidskih organizacij s poudarkom, da so invalidi nosilci človekovih pravic in ne objekt medicinskega zdravljenja ali dobroteljnosti, kot je to veljalo v preteklosti. Leta 2001 je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela priporočilo Komisije za človekove pravice in Komisije za socialni razvoj, naj pripravi konvencijo za pravice invalidov, in ustanovila odbor za njeno pripravo t.i. *ad hoc* odbor. Člani *ad hoc* odbora so bili predstavniki vlad držav članic Združenih narodov, med njimi tudi Slovenije. Osnutek besedila konvencije je v mesecu januarju 2004 pripravila štiridesetčlanska delovna skupina v okviru *ad hoc* odbora, sestavljena iz predstavnikov vlad in invalidskih ter humanitarnih organizacij po regionalnem principu. Nadaljnje delo na konvenciji je zajemalo pogajanja o besedilu, ki ga je pripravila delovna skupina. Poleg zasedanja delovne skupine je v okviru Združenih narodov potekalo osem zasedanj *ad hoc* odbora.³ Slovenija je pri mednarodnem sodelovanju zastopala progresiven pristop na področju človekovih pravic, ki spodbuja razvoj novih standardov mednarodnega prava in dejavnosti za njihovo spoštovanje in uveljavljanje. Stališča držav članic Evropske unije so si bila na začetku zelo različna, saj države niso imele enotnega mnenja. Izpostavimo lahko primer znakovnega jezika za gluhe, ki ga nekatere članice Evropske unije priznavajo, druge pa ne. Zato je bila za nekatere države uvedba znakovnega jezika gluhih v konvencijo sporna, druge pa so jo podpirale.

Pomembno vlogo pri predsedovanju *ad hoc* odboru sta imeli Mehika in Nova Zelandija. Končna verzija Konvencije o pravicah invalidov je bila sprejeta na 61. seji Generalne skupščine Združenih narodov dne 13. decembra 2006.⁴ Generalna skupščina je 30. marca 2007 odprla podpis konvencije in po 20 podpisih je ta stopila v veljavo 3. maja 2008, ravno v času predsedovanja Slovenije Evropski uniji. V tem času je Slovenija pripravila tudi veliko mednarodno konferenco na temo izvajanja konvencije OZN in resolucijo h konvenciji glede položaja invalidov v državah članicah Evropske unije.

Po uveljavitvi konvencije je stekel tudi postopek za imenovanje 18. članov Odbora za konvencijo o pravicah invalidov, ki nadzoruje izvajanje konvencije. Člani odbora so neodvisni strokovnjaki. V prvem odboru je imela svojega predstavnika tudi Slovenija.

Odbor obravnava poročila držav pogodbenic, ki jih te predložijo v dveh letih po podpisu konvencije. Odbor poročila pregleda in pripravi priporočila. S podpisom opsijskega protokola so se države tudi obvezale, da bodo na podlagi konvencije dovolile odboru, da sprejema in obravnava sporočila posameznikov ali skupin, v katerih so navedene morebitne kršitve pravic invalidov. Po

³ Tabaj, A. (2005).

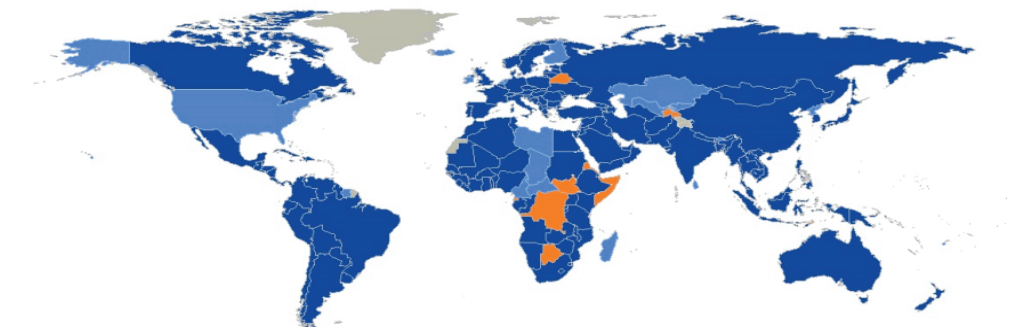
⁴ United Nations General Assembly (2006).

zadnjih objavljenih podatkih je bilo aprila 2015 na odboru 12 nerešenih primerov, en dopusten, en nedopusten, nobeden ni bil opuščen, ugotovljeno pa je bilo 5 kršitev in 2 primera, v katerih odbor ni ugotovil kršitev.

Konvencijo je do 15. aprila 2015 podpisalo 159 držav in ratificiralo 153. Opcijski protokol je podpisalo 92 držav in ratificiralo 85, tudi Evropska unija kot regionalna organizacija. Kot zanimivost naj navedemo, da je v letu 2015 opsijski protokol ratificirala Turčija, konvencijo pa Vietnam in Maršalovi otoki (United Nations 2015).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities
Last Updated: 30 Mar 2015

Country Status
State Party (153) Signatory (20) No Action (15)

Definition and meta-data: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/HRI/Indicators/Metadata/ConventionStatus.pdf>

Source: Database of the United Nations Office of Legal Affairs (OLA) <https://treaties.un.org>

For application of treaties to overseas, non-self-governing and other territories, shown here in grey, see <https://treaties.un.org>

Note: The boundaries and the names shown and the designations used on these maps do not imply official endorsement or acceptance by the United Nations. Final boundary between the Republic of Sudan and the Republic of South Sudan has not yet been determined. Dotted line represents approximately the Line of Control in Jammu and Kashmir agreed upon by India and Pakistan. The final status of Jammu and Kashmir has not yet been agreed upon by the parties.

Koliko držav je podpisalo konvencijo, kaže zgornja slika, kjer so le redke države označene z rdečo barvo – te niso podpisale konvencije.

1.1.1. SPLOŠNE DOLOČBE

V uvodnem delu konvencije (preambuli) so navedeni osnovni principi - dostojanstvo, enakost, pravice in svoboščine, ki veljajo tudi za invalide. Naslovljeni so osnovni dokumenti o človekovih pravicah. Konvencija o pravicah invalidov je osmi sprejeti mednarodnopravni dokument Združenih narodov. Za invalide veljajo pravice, zapisane v ostalih mednarodnopravnih dokumentih, ki so:

- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah,
- Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah,
- Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije,
- Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk,
- Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju,
- Konvencija o otrokovih pravicah in
- Mednarodna konvencija o varstvu pravic vseh delavcev migrantov in članov njihovih družin.⁵

Obstoječi mehanizmi nadzora v teh mednarodnopravnih dokumentih so se do zdaj premalo posvečali vprašanju, povezanim z invalidi in invalidnostjo, čeprav ni nobenega dvoma, da se pravice, zapisane za vse ljudi, nanašajo tudi na invalide. Praksa teh teles je tako rekoč zaznamovana z 'nevidnostjo' invalidov in invalidnosti, saj je bila invalidnost le redko predmet njihove obravnave. Mejniki pri tem je Splošni komentar št. 5 za invalide, ki ga je sprejel Odbor za socialne, ekonomske

⁵ K podpisu Konvencije o varstvu pravic vseh delavcev migrantov in članov njihovih družin ni pristopila nobena država članica Evropske unije, zato konvencija običajno ni navedena kot mednarodnopravni dokument na področju človekovih pravic v Evropski uniji.

in kulturne pravice v letu 1994 in ki poudarja vidik pravic za opolnomočenje invalidov v vsakodnev- nem življenju in pridobivanje podpore za aktivno sodelovanje v družbi. Izjema je tudi Konvencija o otrokovih pravicah, ki v 23. členu navaja duševno ali telesno prizadete otroke.⁶

Besedilo konvencije je osnovano na navedenih temeljnih dokumentih s področja človekovih pravic, njegova dodana vrednost pa je izpeljava ukrepov, ki invalidom omogočajo dostop in uresni- čevanje teh pravic. Kljub dejavnosti vlad in organizacij na področju invalidnosti invalidi povsod po svetu še vedno izkušajo ovire pri enakopravnem vključevanju v družbo in kršitve človekovih pravic na številnih področjih – pri izobraževanju, zaposlovanju, socialni varnosti, zdravju itd.

Invalidi s svojim potencialom prispevajo k splošni blaginji in raznovrstnosti v skupnosti. Priznava se jim individualna avtonomija in neodvisno življenje, vključno s svobodo do izbire ter možnost ak- tivnega vključevanja v odločanje o politikah in programih, posebno tam, kjer jih to zadeva.

Konvencija izraža skrb za invalide, ki živijo v težkih pogojih, posebno za tiste s težjimi in večplastnimi invalidnostmi ali za tiste, ki se soočajo z več različnimi diskriminacijami, npr. na osnovi spola, rase, jezika, religije, političnega ali drugega mnenja.

Pozornost je usmerjena tudi na negativni vpliv revščine in na pogoje, v katerih živijo invalidi, tudi na situacije oboroženih spopadov, ki imajo poguben vpliv na človekove pravice invalidov.

Konvencija priznava pomen dostopnosti fizičnega, socialnega in ekonomskega okolja ter infor- macijskih in komunikacijskih tehnologij, ki invalidom omogočajo, da polnopravno uživajo človeko- ve pravice in osnovne svoboščine.

Definicija invalidnosti, navedena v preambuli Konvencije o pravicah invalidov: Invalidnost je raz- vijajoči se koncept in posledica medsebojnega učinkovanja oviranosti, ki jih ima oseba, ter vedenj- skih in okoljskih ovir, ki invalidom preprečujejo polno in učinkovito sodelovanje v družbi, izpostavlja poleg osebe kot nosilca invalidnosti tudi družbene ovire, ki preprečujejo invalidom njihovo sodelo- vanje v družbi.

Konvencija v prvem členu uvaja tudi definicijo invalida: Invalidi so osebe z dolgotrajnimi tele- snimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzornimi okvarami, ki v povezavi z različnimi ovirami lahko onemogočajo njihovo polno in učinkovito sodelovanje v družbi.

Pomemben prispevek konvencije je že sama definicija invalida. Mednarodno primerjalno so na- mreč definicije termina invalid zelo različne. Med pogajanji o besedilu konvencije sta bili prav defi- nicija invalida in invalidnosti eno od najtežjih področij usklajevanja.

Konvencija uvaja tudi pojem *mainstreaming*, ki pomeni vključevanje politike invalidnosti v ustre- zne dele strategij trajnostnega razvoja. Načelo vključevanja invalidov oziroma invalidnosti v redne oziroma splošne oblike ukrepov je eno od temeljnih sodobnih mednarodnih izhodišč.

Ključna vodila konvencije so:

- spoštovanje dostojanstva in individualne avtonomije, ki vključuje svobodo do lastne izbire in neodvisnost oseb,
- nediskriminacija,
- polno in učinkovito sodelovanje in vključenost v družbo,
- spoštovanje različnosti in sprejemanje invalidnosti kot dela človeške različnosti in človeškosti,
- enakost možnosti,
- dostopnost,
- enakost med moškimi in ženskami,
- spoštovanje razvojnih sposobnosti invalidnih otrok in spoštovanje pravice invalidnih otrok do ohranjanja njihove identitete.

Konvencija uvaja definicije za naslednje termine: 'komunikacija', 'diskriminacija zaradi invalidno- sti', 'jezik', 'primerna prilagoditev', 'univerzalna oblika' in 'inkluzivna oblika'.

⁶ Quinn, G. in Degener, T. (2002), Uršič, C. in Tabaj, A. (2005).

'Diskriminacija zaradi invalidnosti' je vsako razlikovanje, izključevanje ali omejevanje zaradi invalidnosti, ki ima za namen ali posledico zmanjšanje ali izničenje priznavanja, uživanja ali uveljavljanja, enako kot za neinvalidne, vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin na političnem, ekonomskem, socialnem, kulturnem, civilnem ali drugem področju. Vključuje vse oblike diskriminacije, tudi odklonitev primerne (razumne) prilagoditve. Koncept diskriminacije je zasnovan na definiciji, ki izvira iz obstoječih dokumentov Združenih narodov, in je prilagojen invalidnosti. Pomembna novost pri tem je povezava nediskriminacije s konceptom primerne (razumne) prilagoditve.

Koncept '*reasonable accommodation*' (v prevodu je uporabljen izraz 'primerna prilagoditev', pre- vaja pa se tudi kot 'razumna prilagoditev') izvira iz zakonodaje Združenih držav Amerike, uporab- ljamo pa ga tudi v Evropski uniji, in sicer v Direktivi Sveta 2000/78/ES na področju zaposlovanja in dela.⁷ Konvencija definira primerno prilagoditev kot potrebno in primerno spremembo in prilago- ditev, ki ne nalaga nerazumnega ali nepotrebne bremena, kadar je to v posameznem primeru potrebno, da se invalidom zagotovi uživanje ali uveljavljanje, enako kot ostalim, vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Veliko primernih prilagoditev lahko najdemo na področju zaposlova- nja invalidov, kjer so bolj znane kot prilagoditve delovnih mest.

SPLOŠNE OBVEZNOSTI DRŽAV, zapisane v 4. členu Konvencije o pravicah invalidov:

1. Države pogodbenice se zavezujejo zagotavljati in spodbujati polno uresničevanje vseh člo- vekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse invalide brez kakršne koli diskriminacije zaradi invali- dnosti. Zavezujejo se:

- (a) da bodo sprejele ustrezne zakonodajne, upravne in druge ukrepe za izvajanje pravic, ki jih priznava ta konvencija;
- (b) da bodo sprejele ustrezne ukrepe, tudi zakonodajne, za spremembo ali razveljavitev veljav- nih zakonov, predpisov, običajev in praks, ki so diskriminatorni do invalidov;
- (c) da bodo upoštevale varovanje in spodbujanje človekovih pravic invalidov pri vseh svojih politikah in programih;
- (d) da se bodo izogibale vsaki dejavnosti ali praksi, ki je v nasprotju s to konvencijo, in zagotovile delovanje javnih oblasti in institucij v skladu s to konvencijo;
- (e) da bodo sprejele vse ustrezne ukrepe za odpravo diskriminacije zaradi invalidnosti s strani posameznikov, organizacij ali zasebnih podjetij;
- (f) da bodo izvajale ali spodbujale raziskave, razvoj, razpoložljivost in uporabo univerzalno obli- kovanih dobrin, storitev, opreme in objektov, ki bodo ustrezali specifičnim potrebam inva- lidov, ki jih je treba za to, da so uporabni za invalide, čim manj ali čim ceneje prilagajati, in spodbujale univerzalno oblikovanje pri pripravi standardov in smernic;
- (g) da bodo izvajale ali spodbujale raziskave, razvoj in uporabo novih tehnologij, vključno z in- formacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami, pripomočkov, naprav, pomožnih tehnologij za mobilnost, primernih za invalide, in dajale prednost tehnologijam po sprejemljivih cenah;
- (h) da bodo invalidom nudile dostopne informacije o pripomočkih, napravah in pomožnih teh- nologijah za mobilnost, vključno z novimi tehnologijami, in druge oblike pomoči, podporne storitve in objekte;
- (i) da bodo spodbujale izobraževanje strokovnjakov in osebja, ki dela z invalidi, o pravicah, pri- znanih v tej konvenciji, da bodo boljše usposobljeni za nudenje pomoči in storitev, ki jih za- gotavljajo te pravice.

⁷ Direktiva Sveta (2000).

2. Glede ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic se vsaka država pogodbenica zavezuje sprejeti največ možnih ukrepov v okviru razpoložljivih virov in, po potrebi, v okviru mednarodnega sodelovanja, z namenom postopnega doseganja popolne uresničitve teh pravic, brez poseganja v obveznosti iz te konvencije, ki se po mednarodnem pravu takoj uporabljajo.
3. Pri oblikovanju in izvajanju zakonodaje in politik za izvajanje te konvencije in pri drugih postopkih odločanja o vprašanih invalidov države pogodbenice aktivno vključujejo invalide, tudi invalidne otroke, preko njihovih predstavniških organizacij, in se z njimi podrobno posvetujejo.
4. Nič v tej konvenciji ne vpliva na katerekoli določbe v zakonodaji države pogodbenice ali v mednarodni zakonodaji, ki velja v tej državi pogodbenici, ki so bolj ugodne za uresničevanje pravic invalidov. Dejstvo, da ta konvencija ne priznava določene pravice ali jo priznava v manjši meri, ne sme biti razlog za omejitev ali odstopanje od katerekoli človekove pravice, priznane ali veljavne po zakonu, predpisu ali običaju v kateri od držav pogodbenic te konvencije.

1.1.2. POSEBNE DOLOČBE

Po uvodnem delu konvencija prehaja na konkretna področja z določili, ki jih bodo države pogodbenice spoštovale. Ukrepi se nanašajo na naslednja področja:

enakost in nediskriminacija (5. člen)

V členu je izpostavljena enakost pred zakonom in na podlagi zakona, brez diskriminacije, in obveznost držav do invalidov, da zagotavljajo zaščito proti diskriminaciji. V te namene so države dolžne zagotavljati primerne prilagoditve. Pozitivni ukrepi, ki so namenjeni za doseganje enakosti invalidov, se ne štejejo za diskriminacijo.

invalidne ženske in otroci z invalidnostjo (6. in 7. člen)

Pred sprejemom teh dveh členov so se na *ad hoc* odboru vrstile številne razprave o utemeljenosti njunega vnosa v konvencijo, saj sta že sprejeti konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk in konvencija o otrokovih pravicah. Besedili obeh členov sta zato dokaj kratki in splošni, saj bi bilo nesmiselno navajati že obstoječe obveznosti držav.

ozaveščanje (8. člen)

Konvencija poudarja pomembnost ozaveščanja in informiranja celotne družbe, boja proti stereotipom in predsodkom ter spodbujanja vedenja o sposobnostih in prispevanju invalidov.

dostopnost (9. člen)

Dostopnost zajema fizično okolje, prevozne zmogljivosti, informacije in komunikacije. Pri tem je treba zagotoviti identifikacijo in odpravo ovir dostopnosti.

pravica do življenja (10. člen)

Vsako človeško bitje ima prirojeno pravico do življenja.

nevarne okoliščine in človekoljubna pomoč (11. člen)

Člen o obravnavi varstva in varnosti invalidov v razmerah nevarnih okoliščin, ki vključujejo tudi oborožene spopade, naravne nesreče in človekoljubno pomoč v teh primerih.

enakost pred zakonom (12. člen)

Člen potrjuje pravico invalidov, da jim je priznana pravna sposobnost (to na primer vključuje pravico do rojstnega lista, osebne izkaznice ali potnega lista, ipd). Drugi del pa pomeni sposobnost delovati na osnovi teh pravic oziroma imeti poslovno sposobnost. 12. člen tako pomeni spremembo paradigme – namesto odvzeti nuditi podporo. Podpora mora spoštovati invalide pravice, dostojanstvo, samostojnost, voljo in želje. V členu ni podrobno opisano, kaj vse je 'podpora', je pa tretji odstavek jasn – podpora mora izhajati iz potreb posameznika, ima lahko različne oblike in zagotovljena mora biti na vseh področjih, kjer jo potrebuje. V petem odstavku pa konvencija zavezuje države pogodbenice, da sprejmejo ukrepe s katerimi bodo zagotovile uresničevanje te

določbe oziroma spremenijo predpise in politike 'odločanje namesto' v 'odločanje s podporo'.⁸

dostop do sodnega varstva (13. člen)

Dostop do sodnega varstva definira pravice invalidov do prilagojenih postopkov in drugih prilagoditev, da se jim omogoči učinkovito udejstvovanje kot neposrednih ali posrednih udeležencev, tudi kot prič, v vseh sodnih postopkih.

osebna svoboda in varnost (14. člen)

Pri pravici do osebne svobode in varnosti je bistveno, da invalidom ni samovoljno odvzeta svoboda in da je vsak odvzem svobode v skladu z zakonom, v nobenem primeru pa invalidnost ne sme biti razlog za odvzem prostosti.

prepoved mučenja ali krutega, nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (15. člen)

Nikogar se ne sme podvreči mučenju ali krutemu, nehumanemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju. Zlasti se ne sme nikogar podvreči medicinskim ali znanstvenim poskusom brez njegove svobodne privolitve.

prepoved izkoriščanja, nasilja in zlorab (16. člen)

Države sprejmejo ustrezne ukrepe za preprečevanje vseh oblik izkoriščanja, zlorab in nasilja ter ukrepe za izvajanje pomoči in podporo invalidom in njihovim družinam; za nadzor, ki ga izvajajo neodvisni organi; izvajanje varstvenih storitev ter odkrivanje, preiskovanje in sodno preganjanje v primerih izkoriščanja, nasilja in zlorab.

varovanje osebne integritete (17. člen)

Vsak invalid ima pravico do spoštovanja fizične in duševne integritete.

pravica do prostega gibanja in državljanstva (18. člen)

Države invalidom priznavajo pravico do prostega gibanja, proste izbire prebivališča in državljanstva, enako kot to velja za ostale ljudi.

samostojno oziroma neodvisno življenje in vključenost v skupnost (19. člen)

Države invalidom priznavajo pravico, da živijo v skupnosti, z možnostmi, ki so enake kot za druge, in zagotavljajo učinkovite in primerne ukrepe, da omogočijo polno uživanje te pravice in polno vključenost invalidov v skupnost in njihovo sodelovanje v skupnosti. Pri tem države zagotavljajo ukrepe, da imajo invalidi dostop do storitev na domu in ostalih storitev, vključno z osebno pomočjo ter storitvami v skupnosti.

osebna mobilnost (20. člen)

Države zagotavljajo invalidom čim bolj neodvisno osebno mobilnost, kar zajema tudi način, čas in sprejemljivo ceno izbire teh ukrepov, ter dostop do pripomočkov za mobilnost in usposabljanje.

pravica do svobodnega izražanja in mnenja ter dostopa do informacij (21. člen)

Pravica vključuje znakovni jezik, brajico, alternativne načine sporazumevanja in vsa druga sredstva po izbiri invalidov.

spoštovanje zasebnosti (22. člen)

Ne glede na mesto prebivanja ali pogoje bivanja se invalidov ne sme izpostavljati: samovoljnemu ali nezakonitemu vmešavanju v njihovo zasebnost, družino, dom, korespondenco ali druge vrste komunikacijo ali napadati njihovo čast. Treba je zagotavljati varstvo osebnih podatkov.

8 12. člen (enakost pred zakonom) se je v postopku pogajanj izkazal za eno najtežjih vprašanj. Celo ob samem sprejemu resolucije, s katero sta bila potrjena konvencija in protokol, je vrsta držav v izjavi podala obrazložitev svojih stališč glede drugega odstavka 12. člena:

- Irak (v imenu skupine arabskih držav): soglasju se pridružile pod predpostavko, da gre pri členu za omejeno razumevanje poslovne sposobnosti, namreč brez možnosti samostojnega nastopanja v pravnem prometu – le preko pravnega zastopnika;
- Finska (v imenu Evropske unije, ZDA in Avstralije ter nekaterih drugih držav, ki so se pridružile temu mnenju) je podala interpretacijo, da je poslovna sposobnost na enaki ravni, kot to velja za vse ostale osebe v pravnem prometu. Dodati še velja, da slovenski prevod izraza 'legal capacity' ni ustrezen, saj ne zajema celotnega obsega te pravice. 'Legal capacity', kot je razumljena v konvenciji vključuje sposobnost biti nosilec (imetnik) pravic in pravna osebnost. Zato bi moral biti prevajan v slovenščino kot 'pravna in poslovna sposobnost'.

spoštovanje doma in družine (23. člen)

Države sprejmejo učinkovite ukrepe za odpravo diskriminacije invalidov pri vseh zadevah v zvezi z zakonsko zvezo, družino, starševstvom in odnosi.

izobraževanje (24. člen)

Treba je zagotavljati vključujoče izobraževanje za invalide, s primernimi (razumnimi) prilagoditvami in storitvami podpore, ki ga izvajajo ustrezno usposobljeni strokovni delavci.

zdravje (25. člen)

Države invalidom priznavajo pravico do uživanja najvišjega možnega zdravstvenega standarda brez diskriminacije zaradi invalidnosti.

habilitacija in rehabilitacija (26. člen)

Države se zavezujejo sprejeti ukrepe, ki omogočajo invalidom doseči in ohraniti največjo možno neodvisnost, popolno fizično, duševno, socialno in poklicno sposobnost ter polno vključenost in udeležbo v vseh vidikih življenja.

delo in zaposlovanje (27. člen)

Države priznavajo pravico invalidov do dela, kar zajema pravico do možnosti, da si za življenje zaslužijo z delom, ki so si ga svobodno izbrali ali sprejeli na trgu dela, in v delovnem okolju, ki je invalidom odprto, vključujoče in dostopno.

ustrezna življenjska raven in socialna varnost (28. člen)

Države priznavajo invalidom in njihovim družinam pravico do ustrezne življenjske ravni, kar vključuje ustrezno prehrano, oblačila in stanovanje, kot tudi pravico do stalnega izboljševanja življenjskih razmer.

sodelovanje v političnem in javnem življenju (29. člen)

Države zagotavljajo invalidom pravico do političnih pravic in možnost, da te pravice uživajo na osnovi enakosti z ostalimi.

sodelovanje v kulturnem življenju, rekreaciji, prostočasnih dejavnostih in športu (30. člen)

Države priznavajo invalidom pravico, da sodelujejo v kulturnem življenju, rekreaciji, prostočasnih aktivnostih in športu na osnovi enakosti z drugimi ter za to sprejmejo ustrezne ukrepe.

1.1.3. POSEBNE OBVEZNOSTI

statistika in zbiranje podatkov (31. člen)

Države se zavezujejo, da bodo zbirale ustrezne informacije, vključno s statističnimi in raziskovalnimi podatki, za namene izvajanja določil te konvencije.

mednarodno sodelovanje (32. člen)

Države priznavajo pomembnost mednarodnega sodelovanja pri podpori nacionalnih prizadevanj za uresničevanje določil konvencije.

nacionalno izvajanje in nadzor (33. člen)

Države v okviru vlade določijo eno ali več teles za zadeve, ki se nanašajo na izvajanje konvencije, in razmislijo o ustanovitvi koordinacijskega organa.

Odbor za pravice invalidov, poročila držav ter določila o depozitarju, podpisu in veljavnosti konvencije (34. člen)

Odbor za pravice invalidov obravnava poročila držav o ukrepih, ki jih vsaka država sprejme za uresničevanje obveznosti iz konvencije. Konvencija in protokol sta odprta za podpis od 30. marca 2007 naprej v New Yorku. Odbor vsaki dve leti poroča pristojnim organom Združenih narodov.

1.1.4. OPCIJSKI PROTOKOL H KONVENCIJI O PRAVICAH INVALIDOV

V opcijskem (izbirnem) protokolu konvencije so določila, ki se nanašajo na kršitve določb te konvencije. Pritožbe, ki so individualne ali skupinske, obravnava Odbor za pravice invalidov.

2. EVROPSKA UNIJA

Evropska unija (EU) je gospodarska in politična povezava 28. evropskih držav. Najprej (1958) se je začelo gospodarsko sodelovanje. Gospodarski uniji je sledilo politično povezovanje, ki je zajelo še druga področja, od razvojne pomoči do okolja.⁹

Zakonodajo Evropske unije lahko razdelimo na primarno in sekundarno.

Primarna zakonodaja so ustanovitvene in pristopne pogodbe. Te so posebej pomembne, saj so temelj katerekoli aktivnosti EU. Tako Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (2010/C 83/02) v 21. členu prepoveduje kakršnokoli diskriminacijo, ki temelji na invalidnosti, nato pa v 26. členu določa, da »Unija priznava in spoštuje pravico invalidov do ukrepov za zagotavljanje njihove samostojnosti, socialne in poklicne vključenosti ter sodelovanja v življenju skupnosti«. Pogodba o delovanju Evropske unije (2012/C326/47) najprej v 10. členu določa, naj se EU pri opredeljevanju in izvajanju svojih politik in dejavnosti bori proti diskriminaciji na podlagi invalidnosti, nato pa ji v 19. členu daje pristojnost sprejemati zakonodajo, s katero obravnava tako diskriminacijo.

Sekundarna zakonodaja dopolnjuje osnovni pravni red EU, ki je vzpostavljen s primarno zakonodajo, z naslednjimi pravnimi akti: z uredbo, direktivo, odločbo in priporočili.

Uredba je zavezujoča v celoti in se v državah članicah uporablja neposredno. Za področje invalidskega varstva so pomembne:

- uredba s področja dovoljenih državnih pomoči (Uredba št. 651/2014 z dne 17. junija 2014 o razglasitvi nekaterih vrst pomoči za združljive z notranjim trgom pri uporabi členov 107 in 108 Pogodbe, L187/1), ki dopušča pod pogoji, ki so v njej zapisani, pomoč za zaposlovanje invalidnih delavcev v obliki subvencij plač (33. člen) in pomoč za nadomestilo dodatnih stroškov zaradi zaposlovanja invalidnih delavcev (34. člen);
- uredbe s področja zagotavljanja osebne mobilnosti, kot na primer uredba št. 1107/2006 o pravicah invalidov in oseb z omejeno mobilnostjo v zračnem prevozu; uredba št. 1371/2007 o pravicah in obveznostih potnikov v železniškem prometu; uredba št. 1177/2010 o pravicah potnikov med potovanjem po morju in celinskih plovniških poteh in uredba št. 181/2011 o pravicah potnikov v avtobusnem prevozu. Kot primer dobre prakse, kako izvajati uredbe, velja opozoriti na priročnik z navodili glede zaščite ter pomoči pri prevozu invalidnih oseb in oseb z zmanjšano mobilnostjo v javnem potniškem prometu, ki ga je slovensko ministrstvo pristojno za promet, izdalo leta 2014.

Direktiva je ravno tako zavezujoča za vsako državo članico, vendar samo glede rezultata, ki ga je treba doseči, medtem ko izbiri oblike in metode prepušča državam. EU tako sprejema direktive na področjih, kot so na primer boj proti diskriminaciji na podlagi invalidnosti, promet, davki, enako plačilo za moške in ženske itd. V nadaljevanju je naštetih nekaj direktiv, ki pomembno vplivajo tudi na življenje invalidov:

- direktiva št. 2000/78/ES o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu, ki prepoveduje kakršnokoli diskriminacijo zaradi invalidnosti pri zaposlovanju, in vključuje obvezo, da se invalidom zagotovijo primerne prilagoditve na delovnem mestu;
- direktiva št. 95/16/EC v zvezi z dostopnostjo dvigal;
- direktiva 2004/27/EC o zdravilih, ki postavlja zahtevo, da mora biti ime zdravila na ovojnicini izpisano tudi v brajici oziroma, da imetnik dovoljenja za promet z zdravilom zagotovi, da so

⁹ Povzeto po: http://europa.eu/about-eu/index_sl.htm (22.4.2015).

na zahtevo organizacij bolnikov navodilo za uporabo in ostale informacije o zdravlju na voljo v oblikah, ki so primerne za slepe in slabovidne;

- direktiva 2008/6/EC o poštnih storitvah, ki slepim in slabovidnim določa oprostitve plačila pošilk za slepe in slabovidne;
- direktivi 2004/17/EC in 2009/81/EC omogočata, da v postopkih javnega naročanja države članice pridržijo pravico do sodelovanja za podjetja za zaposlovanje invalidov (v Sloveniji so to invalidska podjetja in zaposlitveni centri) ali določijo, da se ta naročila izvedejo v okviru programov za zaposlovanje invalidov;
- direktiva 2001/29/EC o usklajevanju določenih vidikov avtorske in sorodnih pravic v informacijski družbi omogoča uporabo teh pravic v obsegu, ki ga zahteva posamična oblika invalidnosti izjemoma v korist invalidov, če je neposredno povezana z invalidnostjo in je nekomercialne narave.

Tretji nivo so *priporočila, resolucije in mnenja* ki za države niso pravno zavezujoča. Tako je na primer leta 2008 Slovenija kot predsedujoča država Svetu EU pripravila predlog resolucije o položaju invalidov v EU (6941/08), ki jo je nato sprejel Svet EU. Resolucija poziva EU in države članice, naj ratificirajo Konvencijo o pravicah invalidov, zagotovijo protidiskriminacijske ukrepe, se posvetijo problematiki invalidnih žensk, sprejmejo ukrepe za omogočanje čim bolj samostojnega življenja, nadaljujejo s procesi deinstitutionalizacije in izboljšajo dostopnost, za podporo zaposlovanju in uveljavljanju enakih možnosti za invalide pa naj še v večji meri uporabljajo sredstva strukturnih skladov ipd. Resolucija je 'tipična' - bogata vsebina s svojo sporočilnostjo vpliva na razvoj politik in predpisov v EU in državah članicah in je moralno zavezujoča.

Zelo pomembni so tudi različni strateški oziroma razvojni dokumenti. Trenutno najpomembnejša je Evropska strategija o invalidnosti za obdobje 2010-2020: obnovljena zaveza za Evropo brez ovir,¹⁰ ki je temeljni politični dokument EU na področju invalidnosti.

V uvodu v strategijo Evropska komisija (EK) pojasnjuje, da vsak »šesti prebivalec Evropske unije trpi za lažjo ali težjo obliko invalidnosti, kar pomeni, da se približno 80 milijonov posameznikov pogosto ne more v celoti vključiti v družbo in gospodarstvo zaradi okoljskih in vedenjskih ovir. Stopnja revščine je med invalidi 70 % višja od povprečja, deloma zaradi omejenega dostopa do zaposlitve«.

V Evropski strategiji o invalidnosti za obdobje 2010-2020 je Evropska komisija določila osem glavnih področij za ukrepanje: dostopnost, sodelovanje, enakost, zaposlovanje, izobraževanje in usposabljanje, socialna zaščita, zdravje in zunanji ukrepi.

Posamezna področja so kratko predstavljena v nadaljevanju:

- Dostopnost je predpogoj za sodelovanje v družbi in gospodarstvu, vendar mora EU na tem področju narediti še veliko, da bi to dosegla. Komisija predlaga uporabo zakonodajnih in drugih instrumentov, kot so standardizacija, za optimizacijo dostopnosti do grajenega okolja, prevoza in IKT v skladu s programom za digitalne tehnologije in vodilnimi pobudami unije inovacij. Na podlagi načel za pametnejše predpise bo raziskala prednosti sprejema regulativnih ukrepov za zagotovitev dostopnosti izdelkov in storitev, vključno z ukrepi za pospešitev uporabe javnih naročil. Spodbudila bo vključevanje dostopnosti in 'oblikovanja za vse' v izobraževalne programe ter usposabljanja za relevantne poklice. Prav tako bo pospeševala razvoj trga za podporne tehnologije v celotni EU.
- Sodelovanje: EK bo podpirala nacionalne dejavnosti za »doseganje prehoda od institucionalnega varstva do varstva znotraj skupnosti, vključno z uporabo Strukturnih skladov in sklada za razvoj podeželja, za usposabljanje človeških virov in prilagajanje socialne infrastrukture, razvoj shem za financiranje osebne pomoči, spodbujanje ugodnih delovnih pogojev za poklicne negovalce ter podporo za družine in nepoklicne negovalce; zagotavljanje dostopnosti športnih, priložnostnih, kulturnih in rekreacijskih organizacij in dejavnosti; ter uporabo mož-

¹⁰ COM (2010) 636 konč.

nosti za izjeme v direktivi o avtorskih pravicah«. EK nadalje poudarja, da je polno sodelovanje invalidov v družbi moč doseči tako, da se jim omogoči, da uživajo vse koristi državljanstva EU; se odstranijo administrativne in vedenjske ovire za polno in enakopravno sodelovanje; se nudijo kvalitetne storitve znotraj skupnosti, vključno z dostopom do osebne pomoči.

- Zaposlovanje: EK je v tem cilju poudarila, da mora biti za doseganje ciljev rasti »več invalidov zaposlenih na plačljivih delovnih mestih na odprtem trgu dela. Komisija bo v celoti izkoristila možnosti strategije Evropa 2020 in njenega Programa za nova znanja in spretnosti in nova delovna mesta, tako da bo državam članicam nudila analize, politične smernice, izmenjavo informacij in drugo podporo. Izboljšala bo seznanjenost s položajem zaposlovanja moških in žensk z invalidnostjo, prepoznala izzive in predlagala rešitve. Posebno pozornost bo posvetila mladim invalidom pri prehodu iz izobraževanja v zaposlitev. Obravnavala bo mobilnost znotraj delovnega mesta na odprtem trgu dela in v zaščitених delavnicah preko izmenjave informacij in vzajemnega učenja. Prav tako bo obravnavala vprašanje samozaposlitve in kakovostnih delovnih mest, vključno z vidiki, kot so delovni pogoji in karierno napredovanje, z vključitvijo socialnih partnerjev. Komisija bo okrepila svojo podporo prostovoljnim pobudam, ki spodbujajo upravljanje raznolikosti na delovnem mestu, kot so listine o raznolikosti, ki jih podpišejo zaposleni, in pobude za socialna podjetja«.
- Izobraževanje in usposabljanje: EK ugotavlja, da je otrokom s težko invalidnostjo še vedno pogosto onemogočeno inkluzivno izobraževanje. Invalidi, še posebej otroci, morajo biti ustrezno vključeni v sistem splošnega izobraževanja, nudena pa jim mora biti individualna podpora, ki je v največjo korist otroka. Komisija bo ob polnem spoštovanju odgovornosti držav članic za učne vsebine in organizacijo izobraževalnih sistemov podpirala cilj vključujočega, kakovostnega izobraževanja in usposabljanja s pobudo Mladi in mobilnost. Izboljšala bo seznanjenost z ravnmi izobrazbe in možnostmi za invalide ter njihovo mobilnost s spodbujanjem sodelovanja v programu vseživljenjskega učenja.
- Zdravstvo: EK izpostavlja, da imajo invalidi lahko omejen dostop do zdravstvenih storitev, vključno z rutinskimi zdravljenji, kar vodi do neenakosti v zdravstvu, ki niso povezane z njihovo invalidnostjo. Upravičeni so do enakega dostopa do zdravstvenega varstva, vključno s preventivnim zdravstvenim varstvom, ter posebnih cenovno dostopnih storitev zdravstvenega varstva in rehabilitacije, ki upoštevajo njihove potrebe, vključno s potrebami na podlagi spola. To je predvsem naloga držav članic, ki so odgovorne za organizacijo in zagotavljanje storitev zdravstvenega varstva in zdravniške oskrbe. Komisija bo podpirala razvoj politik za enak dostop do zdravstvenega varstva, vključno s kakovostnimi zdravstvenimi in rehabilitacijskimi storitvami, ki so namenjene invalidom. Posebno pozornost bo namenila invalidom pri izvajanju politik za reševanje neenakosti v zdravstvu; spodbujanju ukrepov na področju zdravja in varnosti pri delu za zmanjšanje tveganj razvoja invalidnosti med delovnim življenjem in za izboljšanje ponovnega vključevanja delavcev z invalidnostjo; ter si prizadevala za preprečevanje navedenih tveganj.

3. SVET EVROPE

Svet Evrope (SE), ustanovljen leta 1949, je najstarejša evropska mednarodna organizacija in danes šteje 47 držav članic, ki so se z vstopom vanj zavezale k spoštovanju človekovih pravic, demokracije in pravne države kot skupnih vrednot, na katerih mora temeljiti vsaka evropska država. Svet Evrope se ukvarja z vsemi najpomembnejšimi vprašanji evropske družbe, z izjemo obrambne politike držav. V njegov program so vključene človekove in manjšinske pravice, mediji, pravno sodelovanje, socialna vprašanja, zdravstvo, okolje, izobraževanje, kultura, šport, mladina, lokalna in regionalna samouprava, čezmejno sodelovanje. Slovenija je polnopravna članica SE od leta 1993.¹¹

¹¹ Povzeto po: <http://strasbourg.representation.si/index.php?id=2204> (22.4.2015).

Leta 2009 je predsedovala Odboru ministrov SE in v okviru predsedovanja organizirala konferenco 'Staranje in invalidnost – spodbujanje človekovih pravic in invalidov'.

Z vidika obravnavane tematike v tem vodniku velja najprej opozoriti na Evropsko socialno listino (spremenjena listina je bila objavljena v Uradnem listu RS – Mednarodne pogodbe št. 7/99), ki v 15. členu izpostavlja pravico invalidov do samostojnosti, vključevanja v družbo in sodelovanja v življenju skupnosti. Listina poudarja, da so države pogodbenice zavezane invalidom zagotavljati uresničevanje pravice do samostojnosti, vključevanja v družbo in sodelovanja v življenju skupnosti tako, da se jim zagotovi:

- svetovanje, izobraževanje in poklicno usposabljanje, kadarkoli je mogoče, v okviru splošnih programov ali če to ni mogoče, s pomočjo javnih ali zasebnih posebnih služb;
- dostop do zaposlitve s pomočjo vseh ukrepov ki spodbujajo delodajalce, da zaposlijo in obdržijo invalidne osebe zaposlene v običajnem delovnem okolju in prilagodijo delovne pogoje potrebam invalidov, ali če to zaradi invalidnosti ni mogoče, z urejanjem ali omogočanjem zaposlitve pod posebnim varstvom glede na stopnjo invalidnosti;
- celovito vključevanje v družbo in sodelovanje v življenju skupnosti, zlasti z ukrepi, vključno s tehničnimi pripomočki, s pomočjo katerih premagujejo ovire v sporazumevanju in gibljivosti ter jim omogočajo dostop do prevoza, nastanitve, kulturnih dejavnosti in dejavnosti v prostem času.

Ključni dokument je Akcijski načrt Sveta Evrope za spodbujanje pravic in polnega sodelovanja invalidov v družbi: izboljšanje kakovosti življenja invalidov v Evropi v obdobju 2006–2015 (Priporočilo Rec (2006)5), sprejet leta 2006. Načrt je po vsebini in obsegu priporočil zelo bogat.

Kot tak je bil v pomoč državam pri oblikovanju osnutka Konvencije o pravicah invalidov. Akcijski načrt vsebuje 15 ciljev oziroma ukrepov, ki naj bi jih sprejele države članice SE na naslednjih področjih:

- sodelovanje v političnem in javnem življenju,
- sodelovanje v kulturnem življenju,
- informacije in komunikacije,
- izobraževanje,
- zaposlovanje, poklicno usmerjanje in usposabljanje,
- grajeno okolje,
- prevoz,
- življenje v skupnosti,
- zdravstveno varstvo,
- rehabilitacija,
- socialno varstvo,
- pravno varstvo,
- varstvo pred nasiljem in zlorabo,
- razvoj in raziskave,
- ozaveščanje.

Poleg tega program vključuje tudi številna priporočila za aktivnosti, namenjene za:

- invalidne ženske in dekleta,
- invalide, ki potrebujejo višjo raven podpore,
- invalidne otroke in mladostnike,
- starejše invalide,
- invalidne pripadnike manjšin in invalide migrante.

Za spremljanje izvajanja akcijskega načrta oziroma spremljanje aktivnosti SE na področju invalidnosti je bil ustanovljen Odbor strokovnjakov za pravice invalidov, ki ga sestavlja 48 predstavnikov držav članic SE in se praviloma sreča enkrat letno. Na seje odbora so redno povabljeni tudi pred-

stavniki držav opazovalk v SE (Sveti sedež, ZDA, Kanada, Japonska in Mehika), EU in nevladnih organizacij (Evropskega invalidskega foruma, EASPD, Rehabilitation International, Evropske agencije za človekove pravice, Evropskega varuha človekovih pravic itd).

Viri:

Commission of the European Communities: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Towards a United Nations legally binding instrument to promote and protect the rights and dignity of persons with disabilities, Brussels, 24.1.2003 COM (2003) 16 final.

Committee on The Rights Of Persons With Disabilities. Dostopno na: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx>.

Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sl/dd/05/04/32000L0078SL.pdf>

Quinn G., Degener T. (2002). Human rights and disability, The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability, United Nations, New York and Geneva.

Tabaj A. (2005). Mednarodna konvencija o zaščiti in podpori pravic in dostojanstva invalidov. V: Nacionalni informativni dnevi 2005, Nediskriminacija in enake pravice invalidov v zakonodaji. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

United Nations General Assembly: Final report of the Ad Hoc Committee on a Comprehensive and Integral International Convention on the Protection and Promotion of the Rights and Dignity of Persons with Disabilities, Distr.: General, 6 December 2006, Original: English.

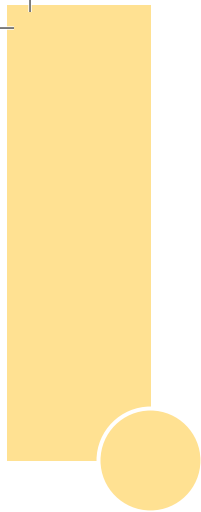
Uršič C., Tabaj A. (2005). Človekove pravice ranljivih skupin – primer Konvencije o človekovih pravicah za invalide. V: Socialni izziv, št. 23, letnik 11. Socialna zbornica.

UN Convention. Dostopno na: <http://www.un.org/disabilities/>.

Vlada Republike Slovenije. Akcijski program za invalide 2007–2013. Dostopno na: <http://www.mddsz.gov.si/si/splosno/novice/novica/period/1167223489///browse/1/article/1945/5367/?cHash=-58ca57df67>

World Health Organization: International Classification of Functioning, Disability and Health, Geneva 2001.

World Report on Disability (2011). Dostopno na: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf?ua=1ČLOVEKOVE

STARŠEVSKO VARSTVO IN DRUŽINSKI PREJEMKI

mag. ANA VODIČAR*

V aprilu 2014 je začel na področju starševskega varstva in družinskih prejemkov veljati nov Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-1). Osnovna izhodišča pravic iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo ter družinskih prejemkov ostajajo enaka, je pa zakonodajalec želel z novo zakonodajo v slovenski pravni red prenesti zlasti Direktivo 2010/18/EU, ki želi v večji meri zagotavljati enake možnosti in preprečevati vsakršno diskriminacijo staršev, zlasti mater, na trgu dela. Tako nova ureditev prinaša kar nekaj sprememb, npr. preimenovanje dopustov (materinski dopust, starševski dopust), podaljšanje celotnega trajanja dopustov ob rojstvu otroka (očetje so pridobili dodatnih 15 dni plačanega dopusta), novo ureditev pravic za socialne starše (zlasti za posvojitelje in rejnike), uvedbo nadomestila za čas dojenja in še bi lahko izpostavljali. Že uvodoma je treba zapisati, da ZSDP-1 določene novosti uvaja postopoma (npr. podaljšanje starševskega dopusta za očete), določeni deli ZSDP-1 pa ne veljajo zaradi t.i. varčevalnega Zakona za uravnoteženje javnih financ (ZUJF) in Zakona o interventnih ukrepih na področju trga dela in starševskega varstva, ki sta začasno ukinila izplačevanje določenih pravic tudi iz naslova starševskega zavarovanja in družinskih prejemkov oziroma sta znižala njihovo višino (npr. otroški dodatek, starševsko nadomestilo). Poleg navedene zakonodaje je v zadnjih letih prinesel na področju najštevilčnejšega družinskega prejemka, tj. otroškega dodatka, pomembne spremembe tudi Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev, ki je drugače uredil postopek pridobitve pravice, posega pa tudi v pogoje za pridobitev dodatka. Zaradi navedenih razlogov je ureditev področja težko razumljiva oziroma je za ugotovitev obsega upravičenj po ZSDP-1 treba upoštevati tudi določila drugih predpisov.

Zaradi zamika pri uveljavitvi nekaterih novosti ZSDP-1, nove socialne zakonodaje in še vedno veljavnih varčevalnih ukrepov je zelo težko ugotoviti obseg upravičenj iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo in višine družinskih prejemkov tudi za posebna in dodatna upravičenja staršev, ki negujejo in varujejo otroka s posebnimi potrebami.

1. PRAVICE IZ NASLOVA ZAVAROVANJA ZA STARŠEVSKO VARSTVO

Pravice iz zavarovanja za starševsko varstvo temeljijo na načelu plačila prispevkov. Obseg pravic je v pretežni meri odvisen od višine vplačanih prispevkov, razen kadar je z upoštevanjem načela solidarnosti določeno drugače. Prav načelo solidarnosti kot eno temeljnih načel zavarovanja zavarovancem v določenih primerih zagotovi večje pravice v primerjavi z izpolnjenimi obveznostmi (vplačili prispevkov), kar je najbolj razvidno pri postavljenih minimalnih zneskih izplačil, po drugi strani pa se določenim zavarovancem omejujejo izplačila navzgor.

Pravice iz zavarovanja za starševsko varstvo vključujejo tri vrste dopusta: materinski, očetovski in starševski dopust. Če zavarovanec izpolnjuje v ZSDP-1 zahtevane pogoje, mu pripada tudi pravica do nadomestila v času vsakega dopusta.

MATERINSKI DOPUST ima dva namena; njegov prvi del je namenjen varstvu nosečnice in

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

pripravi na varen porod, drugi del pa negi in varstvu otroka takoj po porodu ter zaščiti materinega zdravja ob rojstvu otroka in po njem.

Pravico do materinskega dopusta ima primarno otrokova mati. Materinski dopust traja **105 dni** in se izrabi v strnjenem nizu v obliki polne odsotnosti z dela.

Iz prej navedenega prvega namena materinskega dopusta mati nastopi materinski dopust 28 dni pred predvidenim datumom poroda, ki ga določi ginekolog. Če mati ne nastopi materinskega dopusta 28 dni pred predvidenim datumom poroda, neizrabljenega dela ne more izrabiti po otrokovem rojstvu, razen če je porod nastopil pred predvidenim datumom. Če mati na dan poroda še ni nastopila materinskega dopusta, ga nastopi z dnem rojstva otroka.

Pod določenimi pogoji lahko materinski dopust uveljavlja tudi druga oseba kot mati otroka. Tako lahko oče uveljavlja pravico do materinskega dopusta, če mati otroka umre, zapusti otroka ali če je po mnenju zdravnika trajno oziroma začasno nesposobna za nego in varstvo otroka. Če je mati mlajša od 18 let in ima status vajenke, učenke, dijakinje oziroma študentke, lahko z njenim soglasjem uveljavlja pravico do materinskega dopusta oče otroka ali s soglasjem očeta in matere eden od starih staršev. V teh primerih ima druga oseba pravico do materinskega dopusta v trajanju 77 dni od rojstva otroka (105 dni zmanjšanih za najmanj 28 dni, ki jih mora mati izkoristiti pred porodom). Dopust se skrajša še za toliko dni, kolikor je otrok star, ko druga oseba nastopi materinski dopust.

OČETOVSKI DOPUST je dopust namenjen očetom in traja 90 koledarskih dni, pri čemer mora prvih 15 dni dopusta koristiti do dopolnjenega šestega meseca otrokove starosti (sicer ta del očetovskega dopusta propade), naslednjih 75 dni pa lahko izrabi najdlje do tretjega leta otrokove starosti. Za 15 dni očetovskega dopusta, ki jih oče izrabi do dopolnjenega šestega meseca otrokove starosti, mu država zagotavlja očetovsko nadomestilo, za druge dni očetovskega dopusta pa mu v tem trenutku država zagotavlja plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače.

Izjemoma lahko oče koristi prvih 15 dni dopusta do dvanajstega meseca otrokove starosti med drugim tudi, če je otrok zaradi zdravljenja neprekinjeno v zavodu ali zdravstveni ustanovi.

Pod enakimi pogoji, kot veljajo za očeta, lahko očetovski dopust izrabi tudi materin zakonec, materin zunajzakonski partner in partner ali partnerka v registrirani istospolni partnerski skupnosti, ki dejansko neguje in varuje otroka (pod pogojem, da oče očetovskega dopusta ni izrabil), in tudi zakonec, zunajzakonski partner ali partner v registrirani istospolni partnerski skupnosti osebe, ki koristi materinski dopust.

ZSDP-1 predvideva **različne načine izrabe očetovskega dopusta** v obliki polne ali delne odsotnosti z dela (krajši delovni čas), v strnjenem nizu (brez prekinitev) ali po dnevih. Kadar oče izrabi očetovski dopust po dnevih, se trajanje pravice določi v delovnih dnevih tako, da se upošteva 70 % pripadajočih koledarskih dni očetovskega dopusta (15 koledarskih dni je enako 11 delovnih dni, 90 koledarskih dni je enako 63 delovnih dni).

Po ukinitvi varčevalnih ukrepov se bo skladno s prehodno določbo 115. člena ZSDP-1 očetovski dopust postopoma preoblikoval, in sicer iz 15 dni plačanega in 75 dni neplačanega v **30 dni plačanega dopusta**.

STARŠEVSKI DOPUST je dopust, ki je namenjen nadaljnji negi in varstvu otroka takoj po poteku materinskega dopusta. **Vsak od staršev ima pravico do starševskega dopusta v trajanju 130 dni**, pri čemer lahko mati na očeta prenese 100 dni starševskega dopusta, 30 dni pa je neprenosljivih. Oče lahko prenese na mater celih 130 dni starševskega dopusta.

Le izjemoma lahko oče izrabi vseh 260 dni starševskega dopusta (kadar je mati umrla, zapustila otroka, ni zavarovana za starševsko varstvo). Novi ZSDP-1 ne ureja več posebej posvojiteljskega dopusta, saj ima po novem posvojitelj ali oseba, ki ji je otrok zaupan v vzgojo in varstvo z namenom posvojitve, prav tako pravico do starševskega dopusta, ki pa ga lahko glede na morebitno posvojitve starejšega otroka izrabi do zaključka otrokovega prvega razreda osnovne šole, in sicer v istem

obsegu in trajanju kot biološka starša. Nastopi ga najpozneje 15 dni po namestitvi otroka v družino z namenom posvojitve ali po izvedeni posvojitvi, pri čemer je treba poudariti, da pravice do starševskega dopusta nima oseba, ki posvoji otroka svojega zakonca ali zunajzakonskega partnerja.

260 dni starševskega dopusta se lahko podaljša ob rojstvu več otrok, če starša že imata vsaj dva otroka, ki še nista zaključila prvega razreda osnovne šole, ob rojstvu nedonošenčka (za toliko dni, kot je bila nosečnost krajša od 260 dni) in tudi ob rojstvu otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo (za 90 dni na podlagi mnenja zdravniške komisije). Če je podanih več razlogov za podaljšanje, se dodatni dnevi dopusta seštevajo.

ZSDP-1 omogoča različne načine izrabe starševskega dopusta (polno ali delno odsotnost, eden ali v strnjenem nizu, v obliki polne ali delne odsotnosti z dela). Velja pa pravilo, da lahko starševski dopust koristi eden od otrokovih staršev, lahko pa ga za istega otroka koristita tudi oba starša. Starša se o izrabi starševskega dopusta pisno dogovorita najpozneje 30 dni pred potekom materinskega dopusta. Dogovor (v njem natančno določita obdobje in način izrabe dopusta) skupaj z vlogo za uveljavitev pravice do starševskega dopusta predložita centru za socialno delo in z njim seznanita delodajalca. Starševski dopust starša koristita izmenično in ne hkrati, razen ob rojstvu otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, ob rojstvu dveh ali več živorojenih otrok ali če starša že vzgajata najmanj dva otroka do dokončanja prvega razreda najstarejšega otroka.

Del starševskega dopusta (največ 75 dni) lahko starša tudi preneseta in izrabita najkasneje do končanja otrokovega prvega razreda osnovne šole.

Druga oseba, ki dejansko neguje in varuje otroka, ima pravico do starševskega dopusta v obsegu, kot ga imata mati in oče, vendar zmanjšano za toliko dni, kolikor dni sta mati ali oče pravico do dopusta za nego in varstvo otroka že izrabila.

STARŠEVSKO NADOMESTILO: Za vsako od zgoraj opredeljenih vrst dopusta ZSDP-1 predvideva tudi ustrezno vrsto nadomestila, pri čemer velja to za očetovski dopust samo v trajanju 30 dni. Pravico do nadomestila imajo tiste osebe, ki imajo pravico do dopusta in so bile zavarovane za starševsko varstvo dan pred nastopom posamezne vrste dopusta, oziroma tudi osebe, ki nimajo pravice do dopusta, če so bile zavarovane po ZSDP-1 najmanj 12 mesecev v zadnjih treh letih pred uveljavljanjem pravice do nadomestila. Osnova za izračun višine nadomestila je povprečna osnova, od katere so bili plačani prispevki za starševsko varstvo v 12. mesecih, šteto od predpreteklega meseca od vložitve vloge za dopust. Po določilih ZSDP-1 nadomestilo za polno odsotnost znaša 100 % osnove in - razen materinskega dopusta - ne more biti višje od dva in polkratnika vrednosti povprečne plače, opredeljene v ZUTPG, in ne nižje od 55 % minimalne plače, določene v ZUTPG.

Kot že rečeno, je zaradi interventnih ukrepov **višina starševskih nadomestil trenutno** urejena drugače:

- **materinsko nadomestilo** znaša 100 % osnove in ne sme biti višje od dvakratnika vrednosti povprečne mesečne plače, določene v ZUTPG (približno 2.860 evrov bruto mesečno);
- **starševsko in očetovsko nadomestilo** znaša 90 % osnove plače oziroma 100 %, kadar osnova ne presega 763,06 evrov, in ne sme presegati dvakratnika povprečne mesečne plače, določene v ZUTPG (približno 2.860 evrov bruto mesečno). Nadomestilo se trenutno izplačuje samo za 15 dni očetovskega dopusta, za preostalih 75 dni država očetu plača samo prispevke za socialno varnost.

Zelo pomembna pravica iz starševskega zavarovanja je tudi pravica enega od staršev, ki neguje in varuje otroka do tretjega leta starosti, do **dela s krajšim delovnim časom od polnega** oziroma v primeru dveh otrok do končanja prvega razreda osnovne šole najmlajšega otroka. Pravica se uveljavlja pri centru za socialno delo na podlagi mnenja zdravniške komisije in se uresničuje na način, da delodajalec delavcu zagotavlja pravico do plače po dejanski delovni obveznosti, država pa mu zagotavlja plačilo vseh socialnih prispevkov do polne delovne obveznosti (50. člen ZSDP-1).

Še dodatno je pravica podaljšana v primeru nege in varstva zmerno ali težje gibalno oviranega otroka ali otroka z zmerno ali težjo motnjo v duševnem razvoju, ko je pravica priznana do 18. leta otrokove starosti.

Za družine z več otroci je pomembna tudi zakonska možnost, da ima eden od staršev, ki zapusti trg dela zaradi nege in varstva štirih ali več otrok, pravico do plačila prispevkov za socialno varnost do končnega prvega razreda osnovne šole najmlajšega otroka (**pravica do plačila prispevkov za socialno varnost zaradi starševstva**).

Z vidika otrok s posebnimi potrebami je treba izrecno opozoriti, da ne pravice do dela s krajšim delovnim časom ne pravice do plačila prispevkov za socialno varnost ne more koristiti eden od staršev za otroka, ki je zaradi zdravljenja, usposabljanja, vzgoje ali šolanja v zavodu ali zdravstveni ustanovi, v kateri ima celodnevno brezplačno oskrbo, razen če je obdobje nastanitve krajše kot 30 dni v letu.

2. PRAVICA DO DRUŽINSKIH PREJEMKOV

STARŠEVSKI DODATEK znaša **252 evrov mesečno** in predstavlja denarno pomoč staršem, kadar po rojstvu otroka niso upravičeni do starševskega nadomestila. Mati ima pravico do starševskega dodatka 77 dni od rojstva otroka, v izjemnih primerih lahko to pravico prevzame otrokov oče. Po 77. dnevu od rojstva otroka pa ima pravico do starševskega dodatka smiselno pod enakimi pogoji, kot to velja za starševski dopust, eden od staršev, pri čemer pravica **traja 365 dni** od rojstva otroka.

Podobno kot pri starševskem dopustu ima tudi v primeru starševskega dodatka pod pogoji iz zakona druga oseba pravico do dodatka pod enakimi pogoji kot starša, če dejansko neguje in varuje otroka.

Starševski dodatek se podaljša ob rojstvu otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, za dodatnih 90 dni (na podlagi mnenja pristojne zdravniške komisije) v primeru dvojčkov ali več hkrati rojenih otrok, nedonošenčka ali če starša že varujeta vsaj dva otroka do končnega prvega razreda osnovne šole.

Ob rojstvu otroka lahko starši za nakup opreme uveljavljajo tudi **pomoč ob rojstvu otroka**, ki je po ZSDP-1 t.i. univerzalna pravica, kar pomeni, da ni odvisna od premoženjskega položaja družine. A je treba poudariti, da je od sprejetja varčevalnih ukrepov dalje premoženjski cenzus za pravico do pomoči ob rojstvu otroka postavljen na raven 6. razreda otroškega dodatka, kar znaša 64 % povprečnega mesečnega dohodka na družinskega člana (približno 635 evrov na družinskega člana).

Pomoč ob rojstvu otroka se izplača v **enkratnem znesku 280 evrov**.

DODATEK ZA VELIKO DRUŽINO je **letni prejemek**, ki je namenjen družinam s **tremi ali več otroki, ki so mlajši od 18. let, oziroma, če se šolajo, dokler imajo status, vendar največ do 26. leta**. Tudi dodatek za veliko družino je po ZSDP-1 t.i. univerzalna pravica, ki ima naravo čistega družinskega prejemka, vendar je **od uveljavitve varčevalnih ukrepov dalje za pridobitev pravice do dodatka za veliko družino postavljen premoženjski cenzus, ki znaša 64 % povprečnega mesečnega dohodka na družinskega člana (približno 635 evra na družinskega člana)**. Dodatek za družino s **tremi otroki znaša 395 evrov, za družino s štirimi ali več otroki pa 480 evrov**.

OTROŠKI DODATEK je **dopolnilni prejemek za preživljanje, vzgojo in izobraževanje otroka**. Po ZUPJS ima pravico do otroškega dodatka **eden od staršev za otroka do njegovega 18. leta starosti**. Višina otroškega dodatka se določi glede na uvrstitev družine v dohodkovni razred, ki je določen v **odstotku od povprečne mesečne plače vseh zaposlenih** v Republiki Sloveniji za koledarsko leto pred vložitvijo zahteve, pri čemer višina dodatka narašča za vsakega nadaljnjega otroka v družini in je višja, kadar gre za otroka dijaka. Od uveljavitve varčevalnih ukrepov dalje je premoženjski cenzus postavljen na **64 % povprečnega mesečnega dohodka na družinskega člana (približno 635 evra**

na družinskega člana) – t.i. šesti dohodkovni razred (sicer je meja 100 % povprečnega mesečnega dohodka). Otroški dodatek tako trenutno znaša **od 27 do 137 evrov mesečno**. Pri izračunu povprečnega mesečnega dohodka se upošteva vrsta prejemkov in tudi različno premoženje vlagatelja in njegovih družinskih članov. Izpostaviti pa je še treba, da ZSDP-1 predvideva tudi dve povišanji osnovne višine otroškega dodatka, in sicer za 30 % v primeru, če otrok živi v enostarševski družini, in za 20 %, če predšolski otrok ni vključen v vrtec.

Za starše otrok s posebnimi potrebami je ključna pravica do dodatka za nego otroka, ki jo lahko uveljavlja eden od staršev otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo.

Do dodatka je upravičen, **dokler trajajo razlogi** oziroma do otrokovega 18. leta starosti. Gre za mesečni prejemek v višini **100 evrov, za otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka ali otroka z določenimi boleznimi iz seznama hudih bolezni pa je dodatek 200 evrov**. Pravica do dodatka za nego se prizna na podlagi mnenja zdravniške komisije. Za ugotovitev, do kakšne višine dodatka za nego je upravičen posamezni otrok, je ključnega pomena ureditev v Pravilniku o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo, in seznamu težkih bolezni, ki je priloga k pravilniku.

Druga pravica za starše otrok s posebnimi potrebami je delno plačilo za izgubljeni dohodek, ki je osebni prejemek za enega od staršev, kadar prekine delovno razmerje ali začne delati krajši delovni čas zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka ali otroka z boleznijo iz seznama hudih bolezni. Pravico lahko uveljavlja tudi eden od staršev, ki neguje in varuje dva ali več otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo.

To pomeni, da **eden od staršev** (mati ali oče otroka) bodisi **zapusti dosedanje službo, začne delati samo 4 ure na dan ali se odjavi iz evidence brezposelnih oseb zato, da ostane doma z otrokom, ki potrebuje posebno nego in varstvo**. Starš v tem primeru prejema **nadomestilo plače v višini približno 735 evrov bruto mesečno** oziroma, če dela s krajšim delovnim časom od polnega, mu pripada sorazmerni del delnega plačila za izgubljeni dohodek.

Eden od staršev je lahko upravičen do delnega plačila **najdlje do dopolnjenega otrokovega 18. leta starosti. Pomembno je poudariti, da v kolikor je otrok iz kakršnegakoli razloga v zavodu**, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo (razen če je to obdobje krajše od 30. dni v letu), ali če je **v rejništvu, starši ne morejo uveljavljati te pravice**.

Za ugotovitev upravičenosti do pravice dodatka za nego in delnega plačila je pomemben Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo, ki vsebuje kriterije za opredelitev otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. Navedeni pravilnik poleg omenjenega vsebuje tudi prilogo – seznam težkih kroničnih bolezni in stanj.

3. ODPRAVA VARČEVALNIH UKREPOV

Po določenih varčevalnih ukrepih omejitve s področja starševskega varstva in družinskih prejemkov veljajo vključno do leta, ki sledi letu, v katerem gospodarska rast preseže 2,5 % družbenega bruto proizvoda (npr. povišanje starševskih nadomestil, ponovna uvedba univerzalnosti dodatka za veliko družino in pomoči ob rojstvu otroka itd.). Ker je bila za leto 2014 rast BDP več kot 2,5 %, se bodo pravice - v kolikor ne bo do konca leta 2015 prišlo do podaljšanja varčevalnih ukrepov - v polnosti začele presojati in izplačevati z letom 2016.

4. POSTOPEK ZA UVELJAVLJANJE PRAVIC

Vse pravice iz zavarovanja za starševsko varstvo in do družinskih prejemkov se uveljavljajo pri centru za socialno delo, ki je pristojen glede na materino prebivališče (stalno oziroma začasno). Vsi

obrazci za pridobitev pravic so dostopni na spletni strani MDDSZ, tako da se jih lahko izpolni že pred prihodom na center za socialno delo. Slednji je pristojen za odločanje o posamezni pravici, medtem ko v primeru pritožbenega postopka odloča MDDSZ.

Glede pravic ob rojstvu otroka svetujemo, da se zaradi preprečitve zamude rokov po ZSDP-1 oglasite na vašem centru za socialno delo 60 dni pred predvidenim datumom poroda, kjer vam bodo lahko izročili tudi obrazce za uveljavljanje pravice do materinskega dopusta in vas seznanimi z vsemi nadaljnjimi postopki, pravicami, roki in dolžnostmi (zlasti v odnosu do delodajalca) v zvezi z uveljavljanjem pravic iz naslova starševskega varstva in družinskih prejemkov.

5. PODALJŠANJE RODITELJSKE PRAVICE, ODVZEM POSLOVNE SPOSOBNOSTI IN SKRBNIŠTVO

Roditeljska pravica po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih pomeni, da morajo starši svojim otrokom omogočiti pogoje za zdravo rast, skladen osebnostni razvoj in jih usposobiti za samostojno življenje in delo. Roditeljsko pravico sestavljajo pravice in dolžnosti staršev do 18. leta starosti svojih otrok, da skrbijo za samo otrokovo osebo, pa tudi za njihove premoženjske koristi. Roditeljska pravica pripada skupaj očetu in materi.

Lahko se zgodi, da se roditeljska pravica podaljša tudi čez otrokovo polnoletnost.

Do podaljšanja roditeljske pravice tudi po otrokovem 18. letu starosti pride, če otrok zaradi telesne ali duševne prizadetosti ni sposoben, da bi sam skrbel zase. Predlog za podaljšanje roditeljske pravice lahko vložijo pri pristojnem sodišču starši ali center za socialno delo (v nadaljevanju: center). Predlog se poda pri sodišču pred otrokovo polnoletnostjo, vendar zakon tudi opredeljuje, da v primeru, kadar je oseba že polnoletna in predlog staršev za podaljšanje roditeljskih pravic ni bil pravočasno vložen, sodišče sme staršem podaljšati roditeljsko pravico čez otrokovo polnoletnost. Podaljšanje roditeljske pravice ne velja za vselej; če prenehajo razlogi, zaradi katerih je bila podaljšana, lahko sodišče v nepravdnem postopku izda na predlog centra za socialno delo odločbo o prenehanju roditeljske pravice.

Poudariti je treba, da se zlasti zaradi varovanja premoženjskih koristih osebe s podaljšano roditeljsko pravico podaljšanje vpiše tako v matični register kot v zemljiško knjigo, če ima oseba v lasti nepremičnine.

V praksi je še vedno neurejeno vprašanje preživljanja staršev v primerih podaljšanja roditeljske pravice. Dolžnost preživljanja, ki je v zakonodaji obstajala do osebe, nad katero je bila podaljšana roditeljska pravica, je bila sicer ukinjena z eno izmed novel Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, vendar jo je spet uveljavila odločitev Ustavnega sodišča RS št. U-I-11/07-45 iz leta 2007. Navedeno pomeni, da **imajo starši še vedno dolžnost preživljanja do osebe, nad katero je bila roditeljska pravica podaljšana**, dokler zakonodajalec ne bo ustrezno uredil osnovnega preživljanja invalidov po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb.

V praksi se zgodi, da se potreba po posebnem varstvu pojavi že po posameznikovi polnoletnosti. V postopku za odvzem poslovne sposobnosti sodišče odloča o odvzemu poslovne sposobnosti osebam, ki zaradi duševne bolezni, duševne zaostalosti, odvisnosti ali iz drugega vzroka, ki vpliva na psihofizično stanje, niso sposobne same skrbeti zase, za svoje pravice in koristi. **Polnoletne osebe, ki jim sodišče delno ali v celoti odvzame poslovno sposobnost, postavi center pod skrbništvo in jim določi skrbnika.** Skrbništvo obsega skrb za osebo varovanca v obsegu oskrbe, zdravljenja in usposabljanja za samostojno življenje, kot tudi skrb za premoženjske in druge koristi. V nepravdnem postopku pred sodiščem lahko center postavi osebi, zoper katero se je začel postopek, začasnega skrbnika, katerega funkcija preneha, ko sodišče odloči o odvzemu poslovne sposobnosti

in center postavi stalnega skrbnika ali ko postane pravnomočna odločba, da ni pravne podlage za odvzem poslovne sposobnosti.

Podobno kot podaljšanje roditeljske pravice se tudi odvzem poslovne sposobnosti zaznamuje v javnih knjigah (matični register, zemljiška knjiga ipd.).

Skrbništvo za posebne primere pride v poštev predvsem takrat, kadar oseba nima možnosti uveljavljati svojih koristi in izvrševati svojih pravic v določenem spektru svojega življenja. Pri tej obliki skrbništva namreč ni namen skrb za osebo v celoti, temveč je namenjena varstvu v omejenem obsegu, v določeni smeri ali za razrešitev sporne situacije. Oseba tako ni postavljena pod skrbništvo, saj ji ni odvzeta poslovna sposobnost, temveč se ji samo postavi skrbnik za določeno nalogo in/ali postopek, v katerem skrbnik ščiti njen interes (npr. samo za razpolaganje z denarjem).

Postopek postavitve skrbnika vodi center po uradni dolžnosti, kadar izve, da je treba nekoga postaviti pod skrbništvo. Sam postopek je nujen, zato mora center takoj ukreniti vse, kar je potrebno za varstvo osebnosti ter pravic in koristi.

Pri prenovi družinske zakonodaje bo treba za polnoletne osebe, ki iz različnih vzrokov ne morejo same skrbeti za svoje pravice in koristi, poiskati ustreznejšo obliko varovanja njihovih pravic in koristi. Stroka je že večkrat predlagala rešitev v institutu skrbništva, kjer bi sodišče pri vsakem posamezniku opredelilo, katerih pravnih poslov varovanec ne more samostojno opravljati oziroma, za katere potrebuje dovoljenje skrbnika. Takšna ureditev bi bila tudi skladna s Konvencijo o pravicah invalidov, po kateri države zagotovijo, da vsi ukrepi za uveljavljanje pravne sposobnosti predvidevajo primerne in učinkovite zaščitne ukrepe, da se preprečijo zlorabe v skladu z mednarodnim pravom o človekovih pravicah. To, da se posameznikom odvzema poslovno sposobnost in podaljšuje roditeljsko pravico, povzroči osebno razčlovečenje posameznika.

Viri:

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 26/2014, ZSDP-1).

Zakon za uravnoteženje javnih financ (Uradni list RS, št. 40/12, 96/12 – ZPIZ-2, 104/12 – ZIPRS1314, 105/12, 25/13 – odl. US, 46/13 – ZIPRS1314-A, 56/13 – ZŠtip-1, 63/13 – ZOsn-1, 63/13 – ZJAKRS-A, 99/13 – ZUPJS-C, 99/13 – ZSVarPre-C, 101/13 – ZIPRS1415, 101/13 – ZDavNepr, 107/13 – odl. US, 85/14 in 95/14, ZUJF).

Zakon o interventnih ukrepih na področju trga dela in starševskega varstva (Uradni list RS, št. 63/13 in 95/14).

Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (Uradni list RS, št. 62/10, 40/11, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 14/13, 56/13 – ZŠtip-1, 99/13 in 14/15 – ZUUJFO, ZUPJS).

Zakon o usklajevanju transferjev posameznikom in gospodinjstvom v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 114/06, 59/07 – ZŠtip, 10/08 – ZVarDod, 71/08, 98/09 – ZIUZGK, 62/10 – ZUPJS, 85/10, 94/10 – ZIU, 110/11 – ZDIU12, 40/12 – ZUJF in 96/12 – ZPIZ-2, ZUTPD).

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Uradni list RS, št. 69/04 – uradno prečiščeno besedilo, 101/07 – odl. US, 90/11 – odl. US in 84/12 – odl. US).

Zakon o nepravdnem postopku (Uradni list SRS, št. 30/86, 20/88 – popr., Uradni list RS, št. 87/02 – SPZ in 77/08 – ZDZdr).

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (Uradni list SRS, št. 41/83, Uradni list RS, št. 114/06 – ZUTPG, 122/07 – odl. US, 61/10 – ZSVarPre in 40/11 – ZSVarPre-A).

Direktiva o izvajanju revidiranega okvirnega sporazuma o starševskem dopustu, sklenjenega med BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP in ETUC ter o razveljavitvi Direktive 96/34/ES (UL L št. 68 z dne 18. 03. 2010, str. 13).

Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo (Uradni list RS, št. 89/2014).

Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic do družinskih prejemkov (Uradni list RS, št. 89/2014).

Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic iz zavarovanja za starševsko varstvo (Uradni list RS, št. 89/2014).

IZOBRAŽEVANJE OTROK IN MLADOSTNIKOV S POSEBNIMI POTREBAMI

dr. JASNA MURGEL*

Vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami poleg predpisov, ki na splošno urejajo vzgojo in izobraževanje, ureja Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1).¹² Otroci s posebnimi potrebami so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami,¹³ ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja (2. člen ZUOPP-1).

Izjemoma se usmerjajo tudi osebe nad 21. letom starosti do vključno 26. leta starosti, ki se ne prekinjeno izobražujejo v prilagojenih programih poklicnega in strokovnega izobraževanja z enakovrednim izobrazbenim standardom ter posebnega rehabilitacijskega programa in ki so vključene v program izobraževanja in usposabljanja za odrasle, ki je del posebnega programa za otroke z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju (1. člen).

1. PREDŠOLSKA VZGOJA

Vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami v vrtcih poleg ZUOPP-1 urejajo še Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI),¹⁴ Zakon o vrtcih (ZVrt),¹⁵ Navodila h kurikulumu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami, Kurikulum za vrtce v prilagojenem programu za predšolske otroke in Smernice za delo v oddelkih za predšolske otroke z motnjami avtističnega spektra.¹⁶

Že pred uvedbo postopka usmerjanja je predšolskim otrokom na predlog zdravnika zagotovljena pravica do svetovalne storitve kot dodatne strokovne pomoči, in sicer največ v obsegu dveh ur na mesec (peti odstavek 9. člena ZUOPP-1). Podrobneje pravico do svetovalne storitve ureja Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami.¹⁷

* Državni zbor Republike Slovenije

12 Uradni list RS, št. 58/2011 (40/2012 – ZUJF, 90/2012). ZUOPP-1 je bil sprejet leta 2011, vendar je njegovo uporabo Zakon o uravnoteženju javnih financ (ZUJF) odložil, tako da se je začel uporabljati 1. septembra 2013. Zamenjal je istoimenski zakon iz leta 2000 (ZUOPP, Uradni list RS, št. 54/2000).

13 Kriterije za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami glej na strani Zavoda za šolstvo RS: <http://www.zrss.si/?rub=3481>.

14 Uradni list RS, št. 12/1996 (23/1996 – popr.) in nasl., zadnja sprememba št. 57/2012 – ZPCP-2D.

15 Uradni list RS, št. 12/1996 in nasl., zadnja sprememba: št. 40/2012 – ZUJF.

16 Vse navedene kurikule je mogoče najti na spletni strani Zavoda RS za šolstvo: Kurikularni dokumenti za področje predšolske vzgoje. Dostopno na: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=1341> (4. 6. 2015).

17 Uradni list RS, št. 88/2013.

1.1. PROGRAMI VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

Vzgoja in izobraževanje predšolskih otrok s posebnimi potrebami skladno s 5. členom ZUOPP-1 poteka po:

- ☐ programu s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,¹⁸
- ☐ prilagojenem programu (ta se izvaja v razvojnih vrtcih).

1.2. PRILAGAJANJE IZVAJANJA PROGRAMOV

Otrokom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za predšolske otroke, se glede na vrsto posebnih potreb lahko prilagodita organizacija in način izvajanja programa za predšolske otroke ter zagotovi dodatna strokovna pomoč (7. člen ZUOPP-1).

2. OSNOVNOŠOLSKO IN SREDNJEŠOLSKO IZOBRAŽEVANJE

Osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje poleg ZUOPP-1 in na njegovi podlagi sprejetih pravilnikov (Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami, Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami¹⁹ in Pravilnik o osnovnošolskem izobraževanju učencev s posebnimi potrebami na domu)²⁰ urejajo ZOFVI, Zakon o osnovni šoli (ZOSn),²¹ Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (ZPSI-1)²² in Zakon o gimnazijah (ZGim).²³

2.1. V KATERO OSNOVNO ŠOLO SE OTROK LAHKO VPIŠE

Po 49. členu ZOSn imajo starši pravico otroka s posebnimi potrebami vpisati v osnovno šolo v šolskem okolišu, v katerem otrok stalno oziroma začasno prebiva, razen če mu je z odločbo o usmeritvi določena druga ustrezna osnovna šola. Otroku s posebnimi potrebami se z odločbo o usmeritvi določi praviloma najbližja ustrezna šola.

2.2. PREDNOST PRI VPISU V SREDNJE ŠOLE

Na podlagi ZGim mora gimnazija z omejitvijo vpisa sprejeti kandidata s posebnimi potrebami, ki se vključuje v izobraževanje v skladu z odločbo o usmeritvi, ne glede na merila za vpis (15. člen). To pravico dijaka s posebnimi potrebami podrobneje opredeljuje Pravilnik o vpisu v srednje šole.²⁴ Kandidat s posebnimi potrebami, ki izpolnjuje pogoje za vpis v izobraževalni program, v katerega se je prijavil, in ima veljavno odločbo o usmeritvi v ta izobraževalni program, ne sodeluje v izbirnem postopku iz tega pravilnika (19. člen).

Tudi po 29. členu ZPSI-1 za kandidate s posebnimi potrebami, ki izpolnjujejo vse splošne in posebne vpisne pogoje in se vključujejo v izobraževanje v skladu z odločbo o usmeritvi, ne veljajo omejitve za vpis.

2.3. PODALJŠANJE STATUSA DIJAKA

Skladno z ZGim se status dijaka lahko podaljša, vendar največ za dve leti. O tem odloči ravnatelj šole. Dijak s posebnimi potrebami in tudi dijak, ki zaradi starševstva, izjemnih socialnih in družinskih okoliščin ali zaradi bolezni in drugih utemeljenih razlogov ni izpolnil obveznosti iz izobraževalnega

¹⁸ Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 88/2013).

¹⁹ Uradni list RS, št. 88/2013

²⁰ Uradni list RS, št. 10/2012.

²¹ Uradni list RS, št. 12/1996, zadnje spremembe: št. 40/2012 – ZUJF, 63/2013.

²² Uradni list RS, št. 79/2006.

²³ Uradni list RS, št. 12/1996, 59/2001, 115/2006.

²⁴ Uradni list RS, št. 12/2006, 17/2006 – popr., 79/2006 – ZPSI-1, 12/2008, 107/2012.

programa, ima pravico večkrat obiskovati isti letnik.

Dijakom s posebnimi potrebami se status dijaka lahko podaljša največ za dve leti tudi po pravilih, ki veljajo za poklicno in strokovno izobraževanje, in sicer ne glede na pravila, ki veljajo za druge dijake.

3. VRSTE PROGRAMOV

Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami poteka po:

- programih z **enakovrednim izobrazbenim standardom**, tj. (a) vzgojno-izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo ter (b) prilagojenih programih vzgoje in izobraževanja;
- programih z **nižjim izobrazbenim standardom**, tj. prilagojenih programih vzgoje in izobraževanja;
- **posebnem programu vzgoje in izobraževanja** za otroke z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju²⁵ in drugih posebnih programih ter
- vzgojnih programih.²⁶

3.1. PRILAGAJANJE IZVAJANJA PROGRAMOV

Otrokom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, se glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje lahko prilagodijo organizacija, način preverjanja in ocenjevanja znanja, napredovanje in časovna razporeditev pouka ter zagotovi dodatna strokovna pomoč (7. člen ZUOPP-1).

3.2. PRILAGAJANJE PROGRAMOV

S prilagojenimi programi osnovnošolskega izobraževanja, ki otrokom s posebnimi potrebami omogočajo pridobiti enakovreden izobrazbeni standard, se lahko prilagodijo predmetnik, organizacija, način preverjanja in ocenjevanja znanja, način eksternega preverjanja znanja, napredovanje in časovna razporeditev pouka.

S prilagojenimi izobraževalnimi programi za področja poklicnega in strokovnega izobraževanja ter splošnega srednjega izobraževanja, ki otrokom s posebnimi potrebami omogočajo pridobiti enakovreden izobrazbeni standard, se lahko prilagodijo predmetnik, organizacija, trajanje, način preverjanja in ocenjevanja znanja, način eksternega preverjanja znanja, napredovanje in časovna razporeditev pouka.

S prilagojenim izobraževalnim programom z nižjim izobraževalnim standardom in s posebnim programom vzgoje in izobraževanja, ki otrokom s posebnimi potrebami ne omogočata pridobiti enakovrednega izobrazbenega standarda, se lahko prilagodijo predmetnik in učni načrt, vzgojno-izobraževalna obdobja, nivojski pouk in prehajanje med nivoji v osnovni šoli, način preverjanja in ocenjevanja ob koncu obdobja, napredovanje in pogoji za dokončanje izobraževanja (11. člen ZUOPP-1).

3.3. DODATNA STROKOVNA POMOČ

Dodatna strokovna pomoč se skladno z 8. členom ZUOPP-1 izvaja za otroke s posebnimi potrebami, **ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo**, izjemoma pa tudi v drugih programih vzgoje in izobraževanja za otroke s posebnimi potrebami. Podrobnejša pravila o izvajanju dodatne strokovne pomoči vsebuje Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami.

²⁵ Te oddelke v praksi poimenujemo oddelki vzgoje in izobraževanja (OVI).

²⁶ Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami podrobno ureja, v katere programe se usmerjajo otroci s posebnimi programi.

Dodatna strokovna pomoč se lahko izvaja kot pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj, svetovalna storitev ali učna pomoč.

Dodatna strokovna pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj se lahko določi v izobraževalnem programu osnovne šole s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo (največ štiri ure tedensko), razen za otroke s primanjkljaji na posameznih področjih učenja (največ dve uri), in v srednješolskih izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo (največ dve uri tedensko). Izvaja se praviloma tedensko, lahko pa tudi v strnjeni obliki, če je to strokovno utemeljeno ali če se otroku na podlagi njegove potrebe zagotovi izvajanje pomoči za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj v javnem zavodu, ki ima organizirano takšno obliko izvajanja dodatne strokovne pomoči.

Učna pomoč v obsegu največ dveh ur se **izvaja samo v osnovni šoli ter v programih nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja**, v primeru dolgotrajne bolezni, zaradi katere je bil otrok odsoten od pouka dva meseca ali več, pa tudi v drugih programih srednjega izobraževanja.

Svetovalna storitev je namenjena otrokom, staršem, učiteljem in mentorjem ter zajema pomoč pri izdelavi individualiziranih programov, evalvacijo, svetovanje staršem, učiteljem, otrokom, supervizijo, strokovno pomoč za predšolske otroke in poklicno usmerjanje.

3.4. NAČIN IZVAJANJA

Dodatna strokovna pomoč se izvaja individualno ali skupinsko v oddelku ali zunaj oddelka v vzgojno-izobraževalnem ali socialnovarstvenem zavodu. Če je ni mogoče zagotoviti v vrtcu ali šoli, se lahko izvaja tudi na otrokovem domu. Praviloma se izvaja enkrat na teden. Če je strokovno utemeljeno, se lahko izvaja tudi v strnjeni obliki in občasno pod pogoji, ki jih določi minister, pristojen za šolstvo.

Skupno število ur dodatne strokovne pomoči ne sme preseči *pet ur na teden*, od tega mora biti vsaj ena ura svetovalnih storitev. Slepim in slabovidnim otrokom ali otrokom z več motnjami se lahko za premagovanje primanjkljajev določi večje število ur, vendar največ tri ure na teden več, praviloma v prvem izobraževalnem obdobju.

3.5. VKLJUČEVANJE V DRUGE PROGRAME

Otroci s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v prilagojen program za predšolske otroke, se lahko občasno vključujejo tudi v program za predšolske otroke. Otroci s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v prilagojene izobraževalne programe, se lahko pri določenih predmetih ali predmetnih področjih občasno ali trajno vključujejo v izobraževalne programe. Otroci s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v posebni program vzgoje in izobraževanja, se lahko občasno vključujejo v prilagojene programe osnovnošolskega izobraževanja.

Otrokom s posebnimi potrebami ZUOPP-1 omogoča **delno prehajanje med programi**, to je vključevanje iz prilagojenega v redni program za predšolske otroke, iz prilagojenega v izobraževalni program in iz posebnega v prilagojeni program osnovnošolskega izobraževanja.

3.6. IZOBRAŽEVANJE NA DOMU ALI V ZASEBNEM VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEM ZAVODU

Starši lahko predlagajo, da komisija za usmerjanje, če za to obstajajo utemeljeni razlogi in so na domu oziroma v zasebnem vzgojno-izobraževalnem zavodu zagotovljene ustrezne razmere, predlaga usmeritev otroka s posebnimi potrebami v program osnovnošolskega izobraževanja, ki se organizira na domu, ali v vzgojno-izobraževalni program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo v zasebnem vzgojno-izobraževalnem zavodu.

V takem primeru se otroku zagotovijo sredstva v višini, ki jih država oziroma lokalna skupnost zagotavlja za plače in materialne stroške na otroka v javnem vzgojno-izobraževalnem zavodu v skla-

du s standardi in normativi (21. člen ZUOPP-1). V ta namen se uporablja novi Pravilnik o osnovnošolskem izobraževanju učencev s posebnimi potrebami na domu.²⁷

3.7. FIZIČNA POMOČ ZA OTROKA S POSEBNIMI POTREBAMI

Podrobnejša pravila o pravic gluhih in naglušnih otrok do tolmača in pravici gibalno oviranih in slepih otrok do spremljevalca določa Pravilnik o dodatni in strokovni pomoči za otroke s posebnimi potrebami.

3.8. PRILAGODITEV NAČINA OPRAVLJANJA MATURE IN NAČINA OCENJEVANJA ZNANJA

Zakon o maturi določa, da se kandidatom s posebnimi potrebami, ki so bili v izobraževalne programe usmerjeni z odločbo o usmeritvi, v utemeljenih primerih (poškodbe, bolezni) pa tudi drugim kandidatom, lahko glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje prilagodi način opravljanja mature in način ocenjevanja znanja. Podrobnejša pravila so določena v Pravilniku o načinu izvajanja mature za kandidate s posebnimi potrebami.

4. POSTOPEK USMERJANJA V PROGRAME VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

O usmerjanju otrok s posebnimi potrebami na prvi stopnji odloča ZRSŠ. Dejstva in okoliščine, potrebne za optimalno usmeritev otroka, ugotavljata prvo- in drugostopenjska komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami, ki dajeta strokovno mnenje.

Uvedbo postopka lahko na podlagi 25. člena ZUOPP-1 zahtevajo starši s pisno zahtevo, oseba, starejša od 15 let (starejši mladoletnik), s pisno zahtevo zase,²⁸ in vzgojno-izobraževalni oziroma socialnovarstveni zavod, v katerega je ali bo otrok vključen (zahtevo za začetek postopka mora vložiti, kadar oceni, da je treba preveriti ustreznost programa, v katerega je otrok vključen).

4.1. STROKOVNO MNENJE

Komisija za usmerjanje prve stopnje v strokovnem mnenju predlaga usmeritev v ustrezni program vzgoje in izobraževanja. V strokovnem mnenju opredeli vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje ter na podlagi ugotovljenih otrokovih vzgojno-izobraževalnih potreb poda predlog za njegovo usmeritev v ustrezen vzgojno-izobraževalni program.

S 1.5.2014 so začeli veljati novi kriteriji za opredelitev primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami, ki jih je sprejel direktor ZRSŠ v soglasju z ministrom za izobraževanje, znanost in šport.²⁹

ZRSŠ pošlje strokovno mnenje staršem oziroma vložniku zahteve za uvedbo postopka ter vzgojno-izobraževalnemu zavodu, v katerega je oziroma bo otrok vključen. Na posredovano strokovno mnenje lahko starši oziroma vložniki zahteve v osem dnevnem roku podajo pripombe, ZRSŠ pa izda odločbo o usmeritvi.

Če se po dokončnosti odločbe o usmeritvi (po končanem postopku usmeritve) spremenijo okoliščine, ki vplivajo na ustreznost usmeritve otroka, lahko starši, starejši mladoletnik, vzgojno-izobraževalni zavod, socialnovarstveni zavod ali center za socialno delo podajo pri organu, ki je odločal o usmeritvi, zahtevo za spremembo usmeritve ali predčasno prenehanje veljavnosti dokončne odločbe o usmeritvi ali njenega dela. Sklep o začetku postopka za spremembo odločbe o usmeritvi lahko

²⁷ Uradni list RS, št. 19/2009, 58/2011 – ZUOPP-1, 10/2012.

²⁸ V primeru kolizije (nasprotja) ravnanj med otrokom in starši se otroku določi skrbnika za posebne primere v skladu z zakonom, ki ureja družinska razmerja.

²⁹ Prav tam.

izda tudi ZRSŠ po uradni dolžnosti, če je to potrebno za zaščito javne ali otrokove koristi. Takšna zahteva je smiselna predvsem *ob prehodu iz vrtca v šolo oziroma iz osnovne v srednjo šolo* (33. člen ZUOPP-1).

4.2. DOLŽNOST STARŠEV – IZVRŠITEV ODLOČBE

Starši morajo otroka s posebnimi potrebami vključiti v vrtec, šolo ali zavod v skladu z dokončno odločbo o usmeritvi v 15 dneh od njene dokončnosti, če z odločbo o usmeritvi ni določeno drugače.

4.3. INDIVIDUALIZIRANI PROGRAM

Vzgojno-izobraževalni zavod oziroma socialnovarstveni zavod mora najkasneje v 30. dneh po dokončnosti odločbe za otroka s posebnimi potrebami izdelati individualizirani program. Z individualiziranim programom se v programu s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo določita organizacija in izvedba dodatne strokovne pomoči za premagovanje primanjkljajev, izvajanje svetovalnih storitev in izvajanje učne pomoči (36. člen ZUOPP-1). V pripravo in spremljanje individualiziranega programa morajo biti vključeni starši in otrok s posebnimi potrebami, upošteva njegovo zrelost in starost.

5. STATUS ŠTUDENTA S POSEBNIMI POTREBAMI / INVALIDA

Usmerjanje otrok oziroma mladostnikov s posebnimi potrebami se skladno z ZUOPP-1 izvaja zgolj do srednješolskega izobraževanja. Po uveljavitvi termina učenec oziroma dijak s posebnimi potrebami na področju osnovnega in srednjega šolstva se je ta termin uveljavil tudi v visokem šolstvu. Vendar je visoko šolstvo v ta termin vključilo še študente športnike, kulturnike, študente starše in socialno šibke študente. Ker imajo invalidi drugačne potrebe od ostalih kategorij, se skuša uveljaviti termin študent invalid. Večina predpisov na področju visokega šolstva še vedno uporablja termin študent s posebnimi potrebami.

Status študenta invalida zakonsko ni določen, vendar je opredeljen v statutih posameznih univerz. Statut Univerze v Ljubljani in Statut Univerze na Primorskem določata, da lahko študent pridobi status študenta invalida. Status študenta invalida opredeljujejo tudi pravilniki večine fakultet. Statut Univerze v Mariboru opredeljuje, kdo so študenti invalidi, pridobitev statusa študenta invalida pa je podrobneje urejen s Pravilnikom o študijskem procesu študentov invalidov UM.³⁰

Viri:

Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami. Zavod za šolstvo RS. Dostopno na: <http://www.zrss.si/?rub=3481>.

Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 88/2013).

Pravilnik o vpisu v srednje šole (Uradni list RS, št. 12/2006, 17/2006 – popr., 79/2006 – ZPSI-1, 12/2008, 107/2012).

Pravilnik o načinu izvajanja mature za kandidate s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 82/14).

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami – ZUOPP-1 (Uradni list RS, št. 58/2011, 40/2012 – ZUJF, 90/2012).

Zakon o financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 12/1996 (23/1996 – popr.) in nasl., zadnja sprememba št. 57/2012 – ZPCP-2D).

Zakon o vrtcih (Uradni list RS, št. 12/1996 in nasl., zadnja sprememba: št. 40/2012 – ZUJF).

Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči (Uradni list RS, št. 88/2013).

Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 12/1996, zadnje spremembe: št. 40/2012 – ZUJF, 63/2013).

Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (Uradni list RS, št. 79/2006).

Zakon o gimnazijah (Uradni list RS, št. 12/1996, 59/2001, 115/2006).

Zakon o maturi (Uradni list RS, št. 1/07 – UPB).

³⁰ Društvo študentov invalidov: <http://www.ds-s-drustvo.si/status-studenta-s-posebnimi-potrebami-invalida.html>. Več informacij lahko najdete tudi na ŠOU: <http://www.sou-lj.si/sl/uporabno/studentje-s-posebnimi-potrebami.html>.

ZAPOSLOVANJE IN DELO

Damijana Peterlin*

Invalidnost in z njo pogojena oviranost pri iskanju dela in pri samem delu je razlog, da invalidi predstavljajo eno najbolj ranljivih skupin na trgu dela in so težje zaposljivi. Brezposelnost pomeni odvisnost preživetja od socialnih transferjev in zato strošek države, ki mora sredstva zagotavljati iz proračuna. Interes vsake države je, da je njeno aktivno prebivalstvo v čim večji meri zaposleno in si samo z lastnim delom zagotavlja sredstva za preživetje sebe in družine. Države izvajajo različne ukrepe, s katerimi želijo pospešiti in povečati zaposlenost invalidov. Mednarodne organizacije in združenja jih pri tem spodbujajo in sprejemajo različne dokumente. Večina dokumentov je deklaratorne narave in poziva države, naj vsaka na svoj način sledi pripročenim ciljem.

V slovenskem pravnem redu **Ustava Republike Slovenije**, v poglavju o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, zagotavlja enakost vsem državljanom, pri čemer je posebej navedena tudi invalidnost. Ustava v 52. členu tudi določa, da je invalidom v skladu z zakonom zagotovljeno varstvo in usposabljanje za delo, še posebej pa je otrokom z motnjami v telesnem in duševnem razvoju ter drugim huje prizadetim osebam zagotovljena pravica do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi, kar se financira iz javnih sredstev.

1. ZAKON O UREJANJU TRGA DELA

Prav za zadnjo skupino invalidov je bistveno novost prinesel **Zakon o urejanju trga dela** (v nadaljevanju: ZUTD), ki je začel veljati 1. januarja 2011. Od dneva uveljavitve tega zakona jim je namreč omogočeno, da se kljub ugotovljeni »nezmožnosti usposobitve za samostojno življenje in delo«, kot je opredeljeno v Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, lahko prijavijo kot iskalci zaposlitve pri Zavodu RS za zaposlovanje (v nadaljevanju: ZRSZ), če so stari od 15 do 65 let. Do uveljavitve ZUTD se invalidi, ki so pridobili pravice po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, sploh niso mogli prijaviti na ZRSZ oziroma jih ZRSZ ni evidentiral kot iskalce zaposlitve. Zaradi tega niso mogli uveljavljati pravic do storitev, ki jih sicer lahko uveljavljajo drugi brezposelni invalidi, evidentirani pri ZRSZ kot iskalci zaposlitve, ki za povečanje svojih zaposlitvenih možnosti takšne storitve potrebujejo.

ZUTD je temeljni zakon v Republiki Sloveniji, ki ureja ukrepe države na trgu dela in na ta način zagotavlja izvajanje storitev javne službe na področju zaposlovanja. Ureja tudi ukrepe aktivne politike zaposlovanja s ciljem zagotavljanja čim večje zaposlenosti delovno aktivnega prebivalstva. Z zakonom je urejen tudi sistem zavarovanja za primer brezposelnosti, izvajalci ukrepov, pogoji in postopki za uveljavljanje pravic in storitev brezposelnih oseb ter način financiranja ukrepov. Zakon ne nazadnje ureja tudi zagotavljanje dela delavcev uporabnikom, torej delodajalcem.

Država skuša s čim hitrejšimi ukrepi na trgu dela povečati varnost iskalcev zaposlitve, predvsem brezposelnih in delavcev, katerih zaposlitev je ogrožena. Država vzpostavlja mrežo izvajalcev vseživljenske karijerne orientacije in izvajalcev posredovanja zaposlitve, s čimer omogočiti svobodno izbiro zaposlitve oziroma poklica za vse, tudi za invalide, skladno s posameznikovimi kompetencami in možnostmi. Tudi ukrepi aktivne politike zaposlovanja so namenjeni usposabljanju in izobraževanju, pospeševanju zaposlovanja in odpiranju novih delovnih mest. Za osebe, ki postanejo brezposelne brez svoje krivde in volje, zagotavlja denarna nadomestila, pri čemer upošteva načeli vzajemnosti in solidarnosti.

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

Zakon opredeljuje pojem **brezposelne osebe** kot iskalca zaposlitve, zmožnega za delo in prijavljenega na ZRSZ, ki aktivno išče ustrezno ali primerno zaposlitev, ki mu je ponujena s strani ZRSZ ali drugega izvajalca storitve posredovanja zaposlitve, in ki:

- ☐ ni v delovnem razmerju,
- ☐ ni samozaposlen,
- ☐ ni poslovodna oseba v osebni družbi in enoosebni družbi z omejeno odgovornostjo ali zavodu,
- ☐ ni kmet,
- ☐ ni upokojenec in
- ☐ nima statusa dijaka, vajenca, študenta ali udeleženca izobraževanja odraslih ter ob tem ni mlajši od 26 let.

ZUTD določa, da se kot delazmožne štejejo brezposelne osebe od dopolnjenih 15 do 65 let starosti, če niso ugotovljene kot popolnoma nezmožne za delo po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (torej osebe, ki pridobijo I. kategorijo invalidnosti z odločbo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (v nadaljevanju: ZPIZ), ali nezaposljivi po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (v nadaljevanju: ZZRZI). Slednji pridobijo odločbo ZRSZ o nezaposljivosti.

ZUTD tudi določa, da mora biti ustrezna zaposlitev invalida za nedoločen ali določen čas s polnim ali krajšim delovnim časom od polnega v skladu z omejitvami, ki so navedene v odločbi o ugotovljeni invalidnosti. Država pri vključevanju v programe aktivne politike zaposlovanja daje prednost ranljivim skupinam brezposelnih oseb, torej tudi invalidom.

Brezposelne osebe, prijavljene kot iskalci zaposlitve pri ZRSZ, imajo ob izpolnjevanju zakonskih pogojev pravico do denarnega nadomestila za čas brezposelnosti. Višino in čas trajanja nadomestila ureja zakon, invalidom pa pravica lahko preneha že prej, in sicer z dnem pravnomočnosti odločbe, če je z njo ugotovljena invalidova popolna nezmožnost za delo po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, torej s pravnomočnostjo odločbe o priznanju I. kategorije invalidnosti po ZPIZ.

2. ZAKON O DELOVNIH RAZMERJIH

Zakon o delovnih razmerjih (v nadaljevanju: ZDR) ureja pravice in obveznosti delodajalcev in delavcev in prav tako vsebuje določbe, ki se nanašajo na invalide. Že v uvodnih določbah prepoveduje diskriminacijo iskalcev zaposlitve pri zaposlovanju ali v času trajanja delovnega razmerja ali v zvezi s prenehanjem pogodbe o zaposlitvi zaradi invalidnosti. Delavec invalid, ki oceni, da se delodajalec do njega vede diskriminatorno, lahko iz tega razloga tudi izredno odpove pogodbo o zaposlitvi. V tem primeru je delavec invalid upravičen do odpravnine, določene za primer redne odpovedi pogodbe o zaposlitvi iz poslovnih razlogov, in tudi do odškodnine najmanj v višini izgubljenega plačila za čas odpovednega roka.

Zakon določa tudi možnost delodajalca, da sklene pogodbo o zaposlitvi z invalidom brez javne objave prostega delovnega mesta.

Med razlogi za redno odpoved pogodbe o zaposlitvi s strani delodajalca ZDR določa tudi redno odpoved o zaposlitvi invalidu, ki zaradi invalidnosti ni več zmožen opravljati dela pod pogoji iz sklenjene pogodbe o zaposlitvi. Seveda mora pri tem delodajalec, ki redno odpove pogodbo o zaposlitvi invalidu, pri tem upoštevati predpisane postopke, ki jih prevede ZPIZ oziroma ZZRZI. Kot neutemeljen razlog za odpoved pogodbe o zaposlitvi ZDR izrecno navaja invalidnost. V praksi to pomeni, da ugotovljena invalidnost pri delavcu ne sme in ne more biti razlog za odpoved pogodbe o zaposlitvi, temveč mu mora delodajalec v tem primeru poskušati najti delo, ki bo zanj ustrezno glede na omejitve, ki jih invalid ima.

Posebnosti pri zaposlovanju invalidov, ki jih ureja ZDR, se nanašajo tudi na opravljanje nadurnega dela in drugega dela preko polnega delovnega časa. Tako ZDR v 146. členu določa, da delodajalec ne sme naložiti dela preko polnega delovnega časa tudi:

- delavcu, ki bi se mu po pisnem mnenju izvajalca medicine dela, oblikovanem ob upoštevanju mnenja osebnega zdravnika, zaradi takega dela lahko poslabšalo zdravstveno stanje,
- delavcu, ki ima polni delovni čas krajši od 36 ur na teden zaradi dela na delovnem mestu, kjer obstajajo večje nevarnosti za poškodbe ali zdravstvene okvare v skladu s tretjim odstavkom 143. člena tega zakona,
- delavcu, ki dela krajši delovni čas v skladu s predpisi o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, predpisi o zdravstvenem zavarovanju ali drugimi predpisi.

ZDR še določa, da delavec lahko odkloni napotitev na delo v tujino, če zato obstajajo opravičeni razlogi, kot je invalidnost (208. člen).

V skladu s tretjim odstavkom 159. člena ZDR imajo invalidi, delavec z najmanj 60-odstotno telesno okvaro in delavec, ki neguje in varuje otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo v skladu s predpisi, ki urejajo družinske prejemke, pravico do najmanj treh dodatnih dni letnega dopusta.

3. ZAKON O ZAPOSLOTITVENI REHABILITACIJI IN ZAPOSLOVANJU INVALIDOV

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI) ureja možnosti zaposlovanja delovnih invalidov in drugih oseb, ki so pridobile status invalida po drugih zakonih, ali nimajo statusa invalida, imajo pa zaradi trajnih posledic telesne ali duševne okvare ali bolezni bistveno manjše možnosti, da se zaposlijo ali ohranijo zaposlitev ali v zaposlitvi napredujejo. Slednji lahko po postopkih, predpisanih v ZZRZI, pridobijo status invalida po tem zakonu. Pogoj je starost vsaj 15 let in da je oseba kot iskalec zaposlitve prijavljena pri ZRSZ. Izjemoma lahko ob izpolnjevanju drugih pogojev pridobi status invalida po ZZRZI tudi oseba, ki je zaposlena. Merila, na podlagi katerih oseba pridobi status invalida po ZZRZI, so predpisana s pravilnikom.

ZZRZI omogoča brezposelnim invalidom, ki so kot iskalci zaposlitve prijavljeni na ZRSZ, da se ob težavah, ki jih imajo zaradi invalidnosti, vključijo v **storitve zaposlitvene rehabilitacije**.

Storitve zaposlitvene rehabilitacije so navedene v ZZRZI, njihovo vsebino in standarde pa opredeljujejo Standardi storitev zaposlitvene rehabilitacije. Zaposlitvena rehabilitacija je v ZZRZI definirana kot sklop storitev, v katere invalida, seveda ob njegovem soglasju, napotijo rehabilitacijski svetovalci ZRSZ, ki imajo dodatna znanja s področja invalidnosti. Nabor storitev izhaja iz ugotovljenih potreb osebe, ki ima trajne posledice poškodbe ali bolezni. Glede na vrsto in naravo invalidnosti brezposelne osebe jo rehabilitacijski svetovalci ZRSZ napoti v ustrezne storitve k izbranemu izvajalcu zaposlitvene rehabilitacije.

Veliko odgovornost nosijo tudi izvajalci zaposlitvene rehabilitacije, saj so ključna vez med invalidom in njegovim potencialnim delodajalcem. Izvajalci zaposlitvene rehabilitacije so izbrani na javnem natečaju in za izvajanje storitev zaposlitvene rehabilitacije jim Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ) podeli koncesijo. Na podlagi koncesijske pogodbe sklene z njimi pogodbo o financiranju. Lista izvajalcev zaposlitvene rehabilitacije je dostopna na spletnih straneh MDDSZ.

Invalid, ki mu je priznana pravica do zaposlitvene rehabilitacije, ima pravico do denarnih prejemkov glede na vrsto, obseg in čas trajanja storitev (17. člen ZZRZI), in sicer do:

- plačila stroškov javnega prevoza za invalida in njegovega spremljevalca oziroma spremljevalko (v nadaljnjem besedilu: spremljevalec) v primeru, da ga potrebuje, če je invalidu priznana

pravica do storitev iz prve, druge, tretje, četrte, pete, šeste in desete alineje 15. člena tega zakona;

- plačila stroškov bivanja v višini največ 20 % minimalne plače mesečno, če se storitve zaposlitvene rehabilitacije izvajajo več dni zaporedoma in če je otežen vsakodnevni prihod invalida k izvajalcu zaposlitvene rehabilitacije.

Invalidi, ki se vključujejo v storitve zaposlitvene rehabilitacije vsaj 100 ur na mesec, pa niso prejemniki denarnega nadomestila ali denarne pomoči po predpisih za brezposelne osebe ali iz invalidskega zavarovanja, prejmejo v tem obdobju denarni prejemek v višini 40 % minimalne plače mesečno.

O pravici invalida do storitev zaposlitvene rehabilitacije ali o **pravici do pridobitve statusa invalida** po ZZRZI odloča ZRSZ. Slednji o priznanju pravice invalidu izda odločbo, predlog pa pripravi rehabilitacijska komisija, ki deluje pri območni službi ZRSZ.

Po zaključeni zaposlitveni rehabilitaciji lahko rehabilitacijska komisija ZRSZ izda mnenje, da je invalid zaposljiv na trgu dela. Takrat invalid in ZRSZ zanj poiščeta ustrezno zaposlitev pri običajnih delodajalcih, lahko tudi v invalidskih podjetjih ali zaposlitvenih centrih, ali pa ZRSZ napoti invalida v katerega od programov aktivne politike zaposlovanja.

V primerih, ko je ugotovljeno, da se invalid lahko zaposli le pod pogojem, da ima ustrezno prilagojeno delovno mesto in sredstva za delo oziroma pri opravljanju dela potrebuje podporne storitve, bo rehabilitacijska komisija izdala mnenje (oceno zaposlitvenih možnosti), da je invalid zaposljiv v običajnem delovnem okolju s podporo. ZRSZ invalidu izda **odločbo o zaposljivosti v podporni zaposlitvi**, iz katere je razvidno, katere podporne storitve in v kakšnem obsegu invalid potrebuje. O podporni zaposlitvi govorimo, ko je invalid zaposlen v običajnem delovnem okolju s strokovno in tehnično podporo invalidu, delodajalcu in delovnemu okolju. ZZRZI v 48. členu pojasnjuje, da se lahko invalidu pri uvajanju v delo, na delovnem mestu in pri vključevanju v delovno okolje nudi strokovna podpora z informiranjem, svetovanjem in usposabljanjem, osebno asistenco, spremljanjem pri delu, razvojem osebnih metod dela in ocenjevanjem njegove delovne uspešnosti, pa tudi tehnična podpora s prilagoditvijo delovnega mesta in sredstev za delo. Do strokovne podpore je upravičen tudi delodajalec in delovno okolje. ZZRZI določa, da plačilo podpornih storitev v obsegu največ 30 ur mesečno krije Javni jamstveni, preživninski in invalidski sklad (v nadaljevanju: sklad). Podporne storitve se lahko izvajajo tudi v okviru mreže izvajalcev zaposlitvene rehabilitacije (predvsem psihosocialna podpora, svetovanje, spremljanje pri delu ipd.).

Pri nekaterih invalidih po zaključeni zaposlitveni rehabilitaciji izvajalec zaposlitvene rehabilitacije in rehabilitacijska komisija ugotavljata, da je njihova pričakovana storilnost izredno nizka in dosega le od 30 do 70 % pričakovanih rezultatov delovnega mesta, čeprav gre za opravljanje najmanj zahtevnih del. Običajno so to osebe s težavami v duševnem zdravju ali osebe z motnjo v duševnem razvoju. ZRSZ jim izda odločbo, iz katere je razvidno, da so zaposljivi le v **zaščitni zaposlitvi** oziroma na zaščitenem delovnem mestu. Do konca leta 2011 so se osebe s tako odločbo lahko zaposlile le v zaposlitvenih centrih kot posebej prilagojenih oblikah delodajalcev, ki sta jih veliki meri financirala MDDSZ in sklad. Plača invalidov z odločbo o zaposljivosti v zaščitni zaposlitvi je omejena na minimalno plačo, in jo v višini od 30 do 70 %, odvisno od delovnih rezultatov invalida, subvencionira sklad. Danes se lahko invalidi z odločbo o zaposljivosti na zaščitenem delovnem mestu zaposlujejo tudi v invalidskih podjetjih. Invalidi v zaščitni zaposlitvi zaradi večjih težav, ki so posledica njihove invalidnosti, ne morejo delati samostojno, ampak mora njihov delovni proces voditi strokovni delavec ali sodelavec, ki ga v večjem delu financira država.

Pri nekaterih invalidih se med izvajanjem zaposlitvene rehabilitacije ugotovi, da invalid zaradi svojih zdravstvenih težav oziroma invalidnosti dosega tako nizke delovne rezultate, da ne zadoščajo za zaposlitev v običajnem delovnem okolju in niti v prilagojenih oblikah dela, kot je zaščiteno delovno mesto. V takem primeru izvajalec zaposlitvene rehabilitacije predlaga ZRSZ izdajo **odločbe**

o nezaposljivosti. Odločba ZRSZ o nezaposljivosti pomeni, da invalid ni več prijavljen kot aktivni iskalec zaposlitve na ZRSZ. Invalidu izdana odločba o nezaposljivosti ne prinaša nobenih dodatnih materialnih koristi. Vendar se država trudi ohraniti take invalide socialno vključene. Zato je z namenom preprečevanja izključenosti ranljivih skupin iz družbe in posledic takšnega izključevanja pripravila program socialne vključenosti, ki ga v Sloveniji izvajamo od leta 2006. Program socialne vključenosti izvajajo na razpisu izbrani izvajalci programov socialne vključenosti po celotni Sloveniji (seznam je dostopen na spletnih straneh MDDSZ). Poleg preprečevanja socialne izključenosti je program namenjen tudi podpori in ohranjanju delovnih sposobnosti in socialnih veščin invalidov, kar se dosega z izvajanjem ustrezno prilagojenih delovnih aktivnosti, učenjem funkcionalnih znanj in psihosocialno podporo. Prvotno je bil program namenjen ponovni aktivaciji za zaposlitev, vendar je bilo v celotnem obdobju izvajanja programov realiziranih le nekaj zaposlitev, kar pomeni, da program socialne vključenosti postaja trajna oblika vključevanja invalidov, ki jim zdravstvene težave ne dopuščajo zaposlitve niti v prilagojenih oblikah.

Od leta 2004 je v Republiki Sloveniji uzakonjen **kvotni sistem zaposlovanja invalidov**, ki se je v praksi začel izvajati leta 2006.

Kvotni sistem zaposlovanja invalidov pomeni, da mora v Republiki Sloveniji vsak delodajalec, ki zaposluje vsaj 20 delavcev (sem spadajo tudi lastniki gospodarski družb, ki niso zavarovani na drugih osnovah), zaposlovati predpisan odstotek invalidov od skupnega števila vseh zaposlenih delavcev. Višina kvote za posamezno dejavnost je predpisana z Uredbo o določitvi kvote za zaposlovanje invalidov, ki jo je na predlog Ekonomsko-socialnega sveta sprejela Vlada Republike Slovenije. Za nadzor nad izvajanjem kvotnega sistema zaposlovanja invalidov je pristojen Javni jamstveni, preživitinski in invalidski sklad Republike Slovenije.

V kvoto zaposlenih invalidov so vštetí vsi invalidi, ki imajo sklenjeno pogodbo o zaposlitvi za vsaj 20 ur na teden, torej štiri ure na dan. Pomembno je, da delodajalci, ki zaposlujejo invalide, te delavce tudi **ustrezno prijavijo v zavarovanje kot invalide**. Na obrazcu prijave v zavarovanje (obrazec M-1 ali M-3, če delavec pridobi invalidnost med zaposlitvijo) morajo označiti, da gre za delavca, ki je invalid, skladno z navodilom za izpolnjevanje obrazca prijave v zavarovanje za invalide. Sklad ugotavlja, da je največ težav oziroma napak pri prijavi oseb, ki nimajo odločbe o invalidnosti, imajo pa odločbo ZPIZ o priznani telesni okvari. Na tem mestu posebej opozarjamo na to, da se lahko delavec šteje kot invalid v kvotnem sistemu zaposlovanja invalidov, tudi ko ima izdano le odločbo o telesni okvari, vendar ne vedno. Če je delavcu priznana 70-odstotna telesna okvara zaradi gluhotе ali vsaj 90-odstotna telesna okvara zaradi slepote, se šteje kot invalid v kvotnem sistemu zaposlovanja invalidov. Pri ostalih telesnih okvarah, ko oseba nima odločbe o invalidnosti, ima pa priznано telesno okvaro, mora biti ta vsaj 80-odstotna. Če ima delavec priznanih več telesnih okvar in se te seštevajo, mora biti njihov skupni seštevek priznana vsaj 80-odstotna telesna okvara, ena od okvar, ki se seštevajo, pa mora biti priznana vsaj v višini 70 odstotkov.

Delodajalci, ki so zavezani h kvoti, so pri njenem **neizpolnjevanju** dolžni sami mesečno plačevati prispevek v sklad v višini 70 % minimalne plače za vsakega manjkajočega invalida. Zadeva je za delodajalce preprosta, vsaj glede vodenja evidence o potrebnih invalidih. Na spletni strani sklada [svzi.net] lahko vsak dan v letu 24 ur na dan dostopajo do podatkov o skupnem številu vseh zaposlenih, potrebni višini kvote, zaposlenih invalidih pri njih itd. Če delodajalec ugotovi, da se podatki sklada razlikujejo od njegovih podatkov, mora zadeve urediti na Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije (v nadaljevanju: ZZZS), od koder sklad mesečno pridobiva podatke. Vsi dostopi do spletnega mesta sklada, tudi neuspešni, se avtomatično zapisujejo.

ZZRZI omogoča delodajalcem, ki so zavezanci h kvoti, možnost **nadomestne izpolnitve kvote**. Delodajalec lahko nadomestno izpolni kvoto s sklenitvijo pogodbe o poslovnem sodelovanju z invalidskim podjetjem ali zaposlitvenim centrom. V praksi to pomeni, da neko storitev, ki jo zanj lahko izvaja zunanji poslovni partner, odda invalidskemu podjetju ali zaposlitvenemu centru. Možno je

tudi, da se zavezanec zaradi reorganizacije delovnega procesa odloči, da nekaterih storitev ne bo izvajal s svojimi zaposlenimi delavci, temveč bo za to poiskal zunanjega izvajalca. Prav tako lahko delodajalec izdelke, ki jih sicer potrebuje, kupuje od proizvajalca, ki ima status invalidskega podjetja ali zaposlitvenega centra. Pogodba o nadomestni izpolnitvi kvote, kot jo radi imenujejo zavezanci h kvoti, je po svoji vsebini povsem običajna pogodba, kot je opredeljena v obligacijskem zakoniku. Pri tem niti ni pomemben naziv pogodbe, temveč njena vsebina. ZZRZI v 64. členu določa, kako se pogodba, s katero zavezanec h kvoti nadomestno izpolni kvoto, razlikuje od povsem običajne pogodbe po obligacijskem zakoniku. Iz take pogodbe mora biti posebej razvidna vrednost za posamezno vrsto storitve ali izdelka in skupna pogodbeni vrednost brez DDV za obdobje nadomestnega izpolnjevanja kvote in stroški dela za posamezno vrsto storitve ali izdelkov ter celotni stroški dela po pogodbi brez DDV za obdobje nadomestnega izpolnjevanja kvote.

Pri pogodbah o nadomestni izpolnitvi kvote neodvisni revizorji ugotavljajo največje kršitve prav v delu, ki se nanaša na stroške dela. ZZRZI je ob novelaciji sicer zaostрил pogoje za nadomestno izpolnitev kvote, vendar se anomalije še vedno pojavljajo.

Do uveljavitve kvotnega sistema zaposlovanja invalidov leta 2006 so bili zaposleni invalidi absolutno zaščiteni kategorija delavcev. To pomeni, da delodajalec pri sebi zaposlenega invalida nikakor ni mogel odpustiti oziroma mu odpovedati pogodbe o zaposlitvi. Celo ko je šlo za odpoved pogodbe o zaposlitvi invalidu iz krivdnega razloga na strani invalida, se je delovno in socialno sodišče, ki je pristojno za odločanje v teh sporih, običajno postavilo na stran invalida, in ga je moral delodajalec na podlagi sodne odločbe spet zaposliti. Tudi ali predvsem zaradi teh razlogov se delodajalci za zaposlovanje brezposelnih invalidov običajno niso odločali, razen nekaterih invalidskih podjetij in manjših delodajalcev, ki so zaposlovali invalide zaradi osebnih razlogov in poznanstev (na primer sorodnike, prijatelje).

Uveljavitev kvotnega sistema zaposlovanja invalidov je prinesla veliko spremembo – možnost delodajalcev, da lahko invalidu tudi odpovejo pogodbo o zaposlitvi, če za to obstaja utemeljen razlog. Razlog za odpoved pogodbe o zaposlitvi ne more biti nastanek invalidnosti, temveč nezmožnost delodajalca, da bi invalidu še naprej zagotavljal delo pod pogoji iz sklenjene pogodbe o zaposlitvi z delavcem, ki postane invalid, in/ali iz poslovnega razloga. Res pa je, da so invalidi še vedno pozitivno diskriminirani delavci, saj mora delodajalec, ki ugotovi, da jim ne more več zagotavljati dela, speljati postopek preko komisije za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi invalidu (v nadaljevanju: komisija). Komisija je bila imenovana na podlagi 103. člena ZPIZ-1, ki sicer ne velja več, vendar ZPIZ-2 v 429. členu določa, da 101. do 104. členi ZPIZ-1 veljajo do nove ureditve v ZZRZI. Komisija v postopku ugotovi, ali delodajalec zaposlenemu invalidu resnično ne more več zagotavljati dela, ki bi ustrezalo invalidovim omejitvam in njegovi preostali delovni zmožnosti. V tem primeru komisija to ugotovi v mnenju, ki daje delodajalcu zeleno luč za odpoved pogodbe o zaposlitvi. Opozoriti velja na posebnost za delodajalce z manj kot petimi zaposlenimi. V tem primeru ne velja zahteva po pridobitvi mnenja navedene komisije, razen v primeru, če to predlaga ZPIZ, ZRSZ, delavec ali delodajalec (103. člen ZPIZ-1).

Danes, devet let po uvedbi kvotnega sistema zaposlovanja invalidov, ugotavljamo, da sistem dobro deluje. Podatki ZRSZ kažejo, da se število brezposelnih invalidov, ki jim uspe najti zaposlitev, povečuje. Tudi odstotek brezposelnih invalidov v primerjavi z ostalimi brezposelnimi osebami ostaja približno pri treh odstotkih.

3.1. SPODBUDE PRI USPOSABLJANJU IN ZAPOSLOVANJU INVALIDOV

ZZRZI je poleg uvedbe kvotnega sistema zaposlovanja invalidov delodajalcem prinesel tudi **finančne spodbude**, če zaposlujejo večje število invalidov, kot je predpisano z Uredbo o določitvi kvote za zaposlovanje invalidov.

Najpogostejši spodbudi, ki ju v Republiki Sloveniji uveljavljajo delodajalci zaradi zaposlenih invalidov nad predpisano kvoto, sta **oprostitvev plačila prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje** za zaposlene invalide nad predpisano kvoto in **nagrada** za preseganje kvote.

Delodajalci se sami odločijo, ali bodo uveljavili pravico do spodbud, ki jim jih ponuja ZZRZI. To posebej poudarjamo zato, ker obe spodbudi predstavljata državno pomoč delodajalcem v skladu s predpisi Evropske unije. Za državne pomoči veljajo v Evropski uniji predpisi, ki so zavezujoči za vse države članice. V konkretnem primeru se pomoči in dodeljevanje pomoči nanašajo na konkurenčnost notranjega trga Evropske unije. Višina dovoljene pomoči delodajalcem, v konkretnem primeru pomoči zaradi zaposlenih invalidov, je torej omejena. Predpisani so tudi nameni, za katere lahko delodajalec pridobi pomoč.

Za delodajalce, ki zaposlujejo invalide, je skladno s predpisi Evropske unije možno pridobiti pomoč za **subvencioniranje plač invalidov**, in sicer največ v višini 75 % njihovih plač (govorimo o bruto bruto plači).

Evropski predpis, ki predpisuje dopustne prage za pomoč zaradi zaposlenih invalidov (Uredba komisije št. 651/2014 z dne 17. junija 2014, objavljena na spletni strani Ministrstva za finance), dovoljuje tudi pridobitev državne pomoči za **druge upravičene stroške**, ki jih ima delodajalec zaradi zaposlenih invalidov.

Če na kratko povzamemo določbe evropske uredbe, lahko delodajalec pridobi državno pomoč tudi za prilagoditve prostorov, kjer delajo invalidi, stroške prilagoditev ali nakupa opreme, da jo bodo lahko uporabljali invalidi; stroške zaposlitve osebja za čas, ki ga osebje porabi za pomoč invalidom; stroške, neposredno povezane s prevozom invalidov na delovno mesto in dejavnostmi, povezanimi z delom; ter stroške gradnje ali posodobitve proizvodnih enot podjetja in nabave nove proizvodne opreme, kadar podjetje zaposluje najmanj 30 % invalidov od skupnega števila vseh zaposlenih delavcev. Uredba omogoča pridobitev državne pomoči pri delodajalcu z vsaj 30 % zaposlenih invalidov tudi za stroške upravljanja podjetja.

Z vidika državnih pomoči je treba poudariti, da se vse državne pomoči, ki jih delodajalec prejme za določen namen, v konkretnem primeru gre za pomoč zaradi zaposlovanja invalidov, seštevajo. Seštevek pomoči, ki jih prejme delodajalec za isti namen, ne sme presegati višine, ki jo predpisuje evropska uredba. V nasprotnem primeru gre za nedovoljeno državno pomoč, ki jo mora prejemnik obrestovano vrniti dajalcu pomoči. Vse države članice EU morajo zato zagotavljati ustrezno spremljanje dodeljenih pomoči delodajalcem. V Republiki Sloveniji so delodajalci o prejetih in porabljenih pomočeh dolžni poročati vsak mesec na spletnem naslovu *svzi.net*, ki je na spletni strani Javnega jamstvenega, preživitvenega in invalidskega sklada Republike Slovenije.

Država članica EU ne sme dodeljevati državnih pomoči delodajalcem, če pomoči pred dodelitvijo ne prijavi Evropski komisiji. Kar zadeva pomoči zaradi zaposlenih invalidov, je naša država Evropski komisiji prijavila shemo pomoči zaradi zaposlovanja invalidov, ki na letnem nivoju znaša približno 85 milijonov evrov. Za **samozaposlene invalide**, torej invalide, ki odprejo s. p., velja pravilo »de minimis«. Praktično to pomeni, da samozaposleni invalid v treh zaporednih proračunskih letih ne sme prejeti več kot 200.000 evrov pomoči. Pri tem posebej opozarjamo, da se pri pravilu »de minimis« seštevajo zneski vseh dodeljenih pomoči, ne glede na namen, za katerega so bile dodeljene. Praktično to pomeni, da se sešteva tako pomoč, ki jo prejme samozaposleni invalid zato, ker je invalid, kot morebitni znesek pomoči, ki ga na primer prejme za raziskave in razvoj, inovacije in drugo.

Državne pomoči predstavljajo tudi **subvencije plač invalidom**, ki jih izplačuje sklad na podlagi ocene doseganja nižjih delovnih rezultatov invalidov. Subvencije plač na podlagi takšne ocene so možne le za zaposlene invalide v invalidskih podjetjih, zaposlitvenih centrih in izjemoma za invalide z odločbo o podporni zaposlitvi pri običajnem delodajalcu.

Podporna zaposlitev invalida po ZZRZI je zaposlitev invalida na delovnem mestu pri običajnem delodajalcu, kjer se tako invalidu kot njegovemu delodajalcu in delovnemu okolju nudi strokovna in tehnična podpora. Potrebo invalida po taki podpori zaradi invalidnosti ugotovi izvajalec zaposlitvene rehabilitacije, ZRSZ pa mu izda odločbo. Če invalid kljub podpornim storitvam in prilagoditvam še vedno ne dosega pričakovanih delovnih rezultatov, lahko pri skladu uveljavlja subvencijo plače. Višina subvencije lahko znaša od 5 do 30 % minimalne plače.

Višina subvencij plač, ki jih izplačuje sklad za invalide, zaposlene **v invalidskih podjetjih**, lahko znaša od 5 do 30 % minimalne plače. Plače pri njih zaposlenih invalidov se lahko subvencionirajo iz oproščenih prispevkov za socialno varnost. Skupna višina subvencije plače je lahko največ do višine 70 % plače.

Drugače je pri zaposlenih invalidih z odločbami o zaposljivosti v **zaščitni zaposlitvi**. Gre za zaposlitev invalidov, ki zaradi invalidnosti niso zaposljivi na običajnem delovnem mestu in zaradi invalidnosti dosega le od 30 do 70 % pričakovanih delovnih rezultatov, zaradi česar jim je ZRSZ tudi izdal odločbo o zaposljivosti na zaščitenem delovnem mestu. Zaradi invalidnosti je treba delovno mesto prilagoditi njihovim spodobnostim in potrebam. Za tako zaposlene invalide je pomembno, da oseba, ki jih vodi, pozna tako specifično njihove invalidnosti kot specifično dela, ki ga opravljajo. Če želi zaposlitveni center poslovati pozitivno, je potrebnega veliko truda v smeri izbire primernih delovnih programov glede na vrsto invalidnosti zaposlenih, dobro poznavanje dela in tudi trga, kjer zaposlitveni center svoje storitve in izdelke trži.

Delodajalec, ki namerava zaposliti brezposelnega invalida, ki za svojo zaposlitev zaradi invalidnosti potrebuje **prilagoditev delovnega mesta ali sredstev za delo**, lahko za ta namen pridobi sredstva na skladu. Enako velja za delodajalca, ki že ima zaposlenega invalida, ki za opravljanje dela potrebuje prilagoditev, in ne more dobiti teh sredstev iz drugih virov (na primer iz ZPIZ). Skladu je treba dostaviti načrt prilagoditve, dokazilo o invalidnosti, odločbo ZRSZ o podporni ali zaščitni zaposlitvi, če jo ima, in dva specificirana predračuna stroškov prilagoditve, ki ju morata pripraviti dva dobavitelja oziroma izvajalca prilagoditve. Sklad plača prilagoditev v celotnem znesku, vendar se mora delodajalec zavedati, da tudi financiranje prilagoditve delovnega mesta in sredstev za delo predstavlja državno pomoč. Večina invalidskih podjetij in zaposlitvenih centrov prilagoditve krije iz naslova oproščenih prispevkov za socialno varnost. Delodajalec, ki se odloči, da bo sredstva za prilagoditev pridobil na skladu, ne sme za isti namen prikazovati stroškov prilagoditve iz naslova porabe oproščenih prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje in nagrade za preseganje kvote.

Delodajalec, ki zaposli invalida, ki ima izdano odločbo ZRSZ o zaposljivosti v **podporni zaposlitvi**, in ima izdelan nabor in obseg podpornih storitev, ki jih invalid potrebuje, lahko na sklad vloži vlogo za pokrivanje stroškov podpornih storitev. Podporne storitve lahko opravlja le oseba, ki je za nudenje teh storitev usposobljena. Praktično vsi invalidi, pri katerih je zaradi invalidnosti ugotovljena potreba po nudenju podpornih storitev, so bili pred izdajo odločbe o podporni zaposlitvi vključeni v zaposlitveno rehabilitacijo. Izvajalci zaposlitvene rehabilitacije so dolžni izvajati strokovne podporne storitve invalidom po njihovi zaposlitvi in jih zato država tudi financira kot koncesionarje. Gre predvsem za nudenje psihosocialne podpore, svetovanje, spremljanje ipd. Druge podporne storitve, ki jih invalid potrebuje, lahko plača sklad v obsegu največ 30 ur mesečno oziroma v obsegu, kot je določen v načrtu podpore, ki ga je izdelal koncesionar. Običajno gre v teh primerih za storitev tolmačenja slovenskega znakovnega jezika, če delodajalec zaposli gluho osebo, ali za storitev osebne asistencije, če gre za gibalno ovirano osebo, ki brez podpornih storitev ne bi mogla biti zaposlena.

Nagrada za preseganje kvote, ki je prav tako ena od državnih pomoči, ki jih lahko prejmejo delodajalci zaradi zaposlenih invalidov, lahko uveljavljajo delodajalci, ki presegajo predpisano kvoto. Višina nagrade je določena v Uredbi o določitvi kvote za zaposlene invalide in znaša 20 % minimalne plače mesečno za vsakega invalida nad kvoto. Delodajalcu nagrada ne pripada avtomatično. Če jo želi dobiti, mora skladu predložiti vlogo za priznanje pravice do nagrade za preseganje kvote. Sklad

delodajalcu nato izda odločbo, s katero mu pravico prizna. Veljavnost odločbe je eno leto, vendar mora delodajalec skladu mesečno oddajati zahteve za izplačilo nagrade. V tem prispevku smo že večkrat opozorili, da je namen porabe državnih pomoči predpisan z evropskim zakonom. Če delodajalec ugotovi, da sredstev ne bo mogel porabiti skladno s predpisanimi nameni, se lahko odloči, da za pomoč ne bo zaprosil oziroma da do nadaljnjega ne bo vlagal zahtevkov za izplačilo nagrade. Do takšne situacije bi lahko prišlo, če ima delodajalec zaposlenega invalida nad kvoto, pa je ta na daljši bolniški odsotnosti, ki jo delodajalec refundira pri ZZZS. Dvojno financiranje za isti strošek ni dovoljeno.

Vse vloge za uveljavljanje spodbud zaradi zaposlenih invalidov delodajalci pošiljajo na sklad v elektronski obliki. Obrazci vlog so objavljeni na spletni strani Javnega jamstvenega, preživninskega in invalidskega sklada Republike Slovenije in so preprosti za izpolnjevanje. Enako je s poročanjem o državnih pomočeh. Delodajalci, ki se odločajo za to, da bodo zaposlili invalida, lahko pridobijo vse potrebne vsebinske informacije:

- na MDDSZ, Direktoratu za invalide, vojne veterane in žrtve vojnega nasilja,
- na območnih službah ZRSZ in
- pri izvajalcih zaposlitvene rehabilitacije, katerih seznam je objavljen na spletni strani MDDSZ.

Vprašanja v zvezi z elektronskim poslovanjem zaradi zaposlovanja invalidov lahko naslavljajo tudi na Javni jamstveni, preživninski in invalidski sklad Republike Slovenije.

Z zaposlitvijo invalida delodajalci pokažejo svojo odgovornost do družbe, sami pa se lahko prepričajo, da so tudi invalidi dobro usposobljeni za opravljanje ustreznih del in da delo opravljajo vestno in odgovorno. Vedno več je tudi mlajših invalidov s pridobljeno izobrazbo, ki lahko delodajalcu veliko prispevajo k uspešnem poslovanju, saj skušajo izkoristiti priložnost, ki so jo dobili z zaposlitvijo, da se izkažejo s svojim znanjem in prizadevnostjo pri doseganju čimboljših rezultatov.

Viri:

Zakon o usposabljanju in zaposlovanju invalidov (Uradni list SRS, št. 18/1976).

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Uradni list RS, št. 16/2007).

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 96/2012, 39/2013, NPB, ZPIZ-2).

Zakon o delovnih razmerjih – ZDR-1 (Uradni list RS, št. 21/2013, 78/2013-popr.).

PRAVICE IZ POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA

Mitja Žiher*

V letu 2012 je Državni zbor RS sprejel novi Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (v nadaljnjem besedilu: ZPIZ-2), katerega temeljni cilj je zagotavljanje finančne stabilnosti pokojninske blagajne ob hkratnem zagotavljanju dostojnih pokojnin vsem upokojencem. S sprejemom novega zakona se je slovenski pokojninski sistem prilagodil trenutnim demografskim trendom, hkrati pa je upošteval evropske smernice na področju pokojninskega zavarovanja.

Pokojninsko in invalidsko zavarovanje v Republiki Sloveniji je zgodovinsko gledano sestavni del socialnih zavarovanj, njegov temeljni namen, ki je osnovan na zavarovalniškem principu, pa je pokrivanje rizika starosti, invalidnosti in smrti. Zavarovanec tako na podlagi obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja in plačila prispevkov v aktivnem obdobju ob izpolnitvi zakonsko določenih pogojev pridobi določene pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja se lahko uveljavijo naslednje pravice:

1. PRAVICE IZ POKOJNINSKEGA ZAVAROVANJA

1.1. STAROSTNA POKOJNINA

Pravica do starostne pokojnine je odvisna od dopolnjene starosti zavarovanca ali zavarovanke in pokojninske dobe; to sta dva parametra, ki morata biti kumulativno izpolnjena, da se oseba lahko starostno upokoji. Z novim zakonom so tako za moške kot za ženske pogoji za pridobitev starostne pokojnine izenačeni in določeni pri **starosti 65 let in 15 let zavarovalne dobe**. Za vse posameznike, ki so začeli delati zgodaj, ZPIZ-2 določa pogoj **40 let pokojninske dobe brez dokupa (sem ne vštevamo prostovoljnega vstopa v obvezno zavarovanje in dokupljene dobe) ob dopolnjeni starosti 60 let**. Opozoriti je treba na prehodna obdobja, na račun katerih se bodo pogoji za pridobitev pravice do starostne pokojnine dvigovali **postopoma**. Upokojitveno starost za pridobitev starostne pokojnine bo mogoče zniževati na račun otrok, obveznega služenja vojaškega roka in zaradi vključitve v zavarovanje pred 18. letom starosti.

Zavarovanci, ki so bili **zaradi osebnih okoliščin upravičeni** do štetja zavarovalne dobe s povečanjem oziroma do prištete dobe, pridobijo pravico do starostne pokojnine pri toliko nižji predpisani starosti, **kolikor mesecev zavarovalne dobe so pridobili na račun njenega štetja s povečanjem in/ali prištete dobe**.

Osebnosti, ki zagotavljajo prišteto dobo, so delovno razmerje ali opravljanje drugega dela z najmanj 70-odstotno telesno okvaro in statusvojaškega invalida od I. do VI. skupine, civilnega invalida vojne od I. do VI. skupine, slepega ali gluhega, obolenost za distrofijo in sorodnimi mišičnimi ali nevromišičnimi boleznimi in paraplegijo, cerebralno in otroško paralizo, multiplo sklerozo, obolenost za rakom do 15. leta starosti ter ekstrapiramidnimi obolenji.

1.2. VDOVSKA IN DRUŽINSKA POKOJNINA

Pravico do družinske pokojnine lahko pridobijo naslednji družinski člani: **otroci, pastorki, vnuki**

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

in drugi otroci brez staršev, ki jih je zavarovanec preživel, ter starši umrlega, ki jih je bil zavarovanec oziroma uživalec pravic dolžan do svoje smrti preživljati v skladu s predpisi, ki urejajo zakonsko zvezo in družinska razmerja.

Otrok ima pravico do družinske pokojnine **do dopolnjenega 15. leta starosti** oziroma **do konca šolanja, vendar največ do dopolnjenega 26. leta starosti**.

Starši (oče in mati), ki jih je umrl do svoje smrti preživel, pridobijo pravico do družinske pokojnine:

- ☐ če so dopolnili **60 let starosti** ali
- ☐ če so bili ob **njegovi smrti popolnoma nezmožni za delo**.

2. PRAVICE IZ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA

ZPIZ-2 glede invalidskega zavarovanja ne prinaša vsebinskih ureditvenih novosti, spremembe pa posegajo v invalidsko zavarovanje tako, da upoštevajo osnovni cilj sprememb iz leta 2000, ki se kaže v tem, da se z instituti, kot so pravica do poklicne rehabilitacije, zaposlitev na drugem mestu in delo s krajšim delovnim časom od polnega, zagotavlja in varuje zaposlitev delovnega invalida, obenem pa se stimulira aktiviranje njegove preostale delovne zmožnosti.³¹

Pravice iz invalidskega zavarovanja so pogojene z obstojem oziroma nastankom invalidnosti zavarovanca in nekaterih drugih pogojev, določenih v zakonu. V invalidskem postopku se glede na definicijo invalidnosti ugotavlja delovna zmožnost po zaključenem zdravljenju, in sicer se ugotavlja preostala delovna zmožnost ali morebitna izguba delovne zmožnosti na podlagi takšnih sprememb v zdravstvenem stanju, ki jih ni mogoče odpraviti z zdravljenjem ali ukrepi medicinske rehabilitacije in ni mogoče več pričakovati izboljšanja. Nastanek invalidnosti ugotavlja invalidska komisija Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije.

Status delovnega invalida imajo le zavarovanci, pri katerih je v skladu z ZPIZ-2 ugotovljena invalidnost in so pridobili katero od pravic iz invalidskega zavarovanja. Iz navedenega izhaja, da vsi, ki sicer imajo priznano kategorijo invalidnosti, nimajo pa priznane nobene pravice iz invalidskega zavarovanja, niso delovni invalidi.

Vzroki za nastanek invalidnosti so lahko poškodba pri delu, poklicna bolezen, bolezen ali poškodba zunaj dela.

Zavarovanca, pri katerem nastane invalidnost, invalidska komisija glede na preostalo delovno zmožnost razporedi v eno od treh kategorij:

I. KATEGORIJO INVALIDNOSTI:

- ☐ če zavarovanec ni več zmožen opravljati organiziranega pridobitnega dela (tako imenovana splošna invalidnost) ali
- ☐ če gre pri zavarovancu za poklicno invalidnost, vendar nima več preostale delovne zmožnosti;

II. KATEGORIJO INVALIDNOSTI:

- ☐ če je zavarovančeva delovna zmožnost za poklic zmanjšana za 50 % ali več (poklicna invalidnost s preostalo delovno zmožnostjo);

III. KATEGORIJO INVALIDNOSTI:

- ☐ če zavarovanec ni več zmožen za delo s polnim delovnim časom, lahko pa opravlja določeno delo s krajšim delovnim časom najmanj 4 ure na dan, ali
- ☐ če je zavarovančeva delovna zmožnost za poklic zmanjšana za manj kot 50 % ali
 - če zavarovanec še lahko dela v svojem poklicu s polnim delovnim časom, vendar ni zmožen za delo na delovnem mestu, na katerem dela.

³¹ Belopavlovič N. idr. (2000). *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s komentarjem*. Gospodarski vestnik, Ljubljana, str. 272.

Glede na ugotovljeno kategorijo invalidnosti lahko zavarovanec ob izpolnitvi določenih pogojev uveljavi naslednje pravice:

2.1. PRAVICA DO POKLICNE REHABILITACIJE

Najpomembnejša pravica iz invalidskega zavarovanja je pravica do poklicne rehabilitacije, ki je od uveljavitve invalidske zakonodaje leta 2003 postala temeljna pravica in obveznost delovnega invalida.

Poklicna rehabilitacija je celostni proces, v katerem se zavarovanec strokovno, fizično in psihosocialno usposobi za drug poklic ali delo tako, da se lahko premesti na drugo delovno mesto oziroma zaposli oziroma znova vključi v delovno okolje.

Pravico do poklicne rehabilitacije lahko pridobi zavarovanec II. kategorije invalidnosti, ki na dan nastanka invalidnosti še ni dopolnil 55 let in ki se glede na preostalo delovno zmožnost lahko usposobi za drugo delo, ki ga bo opravljal s polnim delovnim časom. To pravico lahko pridobi tudi zavarovanec II. kategorije invalidnosti, ki na dan nastanka invalidnosti še ni dopolnil 50 let, če se glede na preostalo delovno zmožnost lahko usposobi za drugo delo, ki ga bo opravljal s krajšim delovnim časom od polnega, najmanj 4 ure dnevno. To je v skladu s ciljem, da se čim več invalidov znova vključi na trg dela in zaposli na ustreznem delovnem mestu, tako da ne bodo več v breme pokojninski blagajni.

Pravica do poklicne rehabilitacije v praksi še vedno ni zaživela kot temeljna pravica iz invalidskega zavarovanja, zato je ZPIZ-2 kot eno od rešitev tega problema določil zvišanje nadomestila za zavarovance, ki bodo to pravico uveljavljali po uveljavitvi nove zakonodaje. Višina nadomestila za čas poklicne rehabilitacije se po ZPIZ-2 odmerja v višini 130 % invalidske pokojnine, ki bi pripadala zavarovancu ob nastanku invalidnosti (in torej ne več v višini 100% invalidske pokojnine).

Po končani poklicni rehabilitaciji bo zavarovanec prejemal tudi nadomestilo v višini 20 % invalidske pokojnine, in sicer vse dokler opravlja delo. To nadomestilo se ne imenuje več začasno, kot je bilo po ZPIZ-1, temveč se je glede na njegovo trajnostno naravo preimenovalo v nadomestilo za invalidnost in je urejeno v 85. členu ZPIZ-2.

Velja opozoriti, da je pravica do poklicne rehabilitacije lahko tudi izbirna pravica zavarovanca. Pravico lahko uveljavi delovni invalid II. kategorije tudi po dopolnjenem 50. letu oziroma 55. letu starosti s preostalo delovno zmožnostjo in delovni invalid III. kategorije invalidnosti. To na primer pomeni, da zakonodaja za zavarovance III. kategorije invalidnosti predvideva, da se lahko odločijo za poklicno rehabilitacijo namesto za pravice, ki izhajajo iz statusa invalidnosti III. kategorije (pravica do premestitve, pravica do dela s krajšim delovnim časom od polnega). Tako zahtevo lahko zavarovanec poda najkasneje na dan obravnave na invalidski komisiji I. stopnje.

Novi način ureditve poklicne rehabilitacije daje poudarek krajšim načinom usposabljanja in izobraževanja, ki bodo zavarovancem zagotavljali socialno varnost in večjo možnost zaposlitve. Zakon tudi omogoča izobraževanje v ustreznih šolah in drugih izobraževalnih ustanovah. Cilj izobraževanja in usposabljanja ob delu je spodbujanje aktivnosti zavarovancev tudi med prejetjem nadomestila za poklicno rehabilitacijo. V tem času prejemajo nadomestilo v višini 40% invalidske pokojnine, ker gre za izobraževanje ob delu, pa prejemajo tudi polno plačo na podlagi sklenjene pogodbe o zaposlitvi.

Zavarovanec, ki ima po koncu poklicne rehabilitacije priznано pravico do premestitve ali pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega, ima do začetka dela na ustreznem delovnem mestu pravico do začasnega nadomestila. To nadomestilo se odmeri različno glede na status zavarovanca. Osebe v delovnem razmerju imajo začasno nadomestilo odmerjeno v višini invalidske pokojnine, ki bi jim pripadala na dan nastanka invalidnosti, nadomestilo pa ni časovno omejeno. Za vse ostale zavarovance (samostojne podjetnike, kmete, družbenike, prostovoljce itd.) pa se začasno nadome-

stilo odmeri v višini 50 % invalidske pokojnine, ki bi jim pripadala na dan nastanka invalidnosti. To začasno nadomestilo, ki ga prejemajo drugi zavarovanci (razen oseb, ki so v delovnem razmerju), je časovno omejeno do največ dveh let, oziroma se izplačuje le do dneva ponovne zaposlitve oziroma vključitve v obvezno zavarovanje.

2.2. INVALIDSKA POKOJNINA

Pravico do invalidske pokojnine pridobi zavarovanec, ki ne more več opravljati organiziranega pridobitnega dela (splošna invalidnost), oziroma zavarovanec, ki nima preostale delovne zmožnosti (poklicna invalidnost), torej delovni invalid s I. kategorijo invalidnosti.

To pravico ima tudi zavarovanec z II. kategorijo invalidnosti, ki bi sicer še lahko opravljal drugo ustrezno delo, vendar mu poklicna rehabilitacija ne more biti zagotovljena, ker je starejši od 55. let. Do invalidske pokojnine je upravičen tudi zavarovanec, pri katerem je nastala invalidnost II. kategorije in ni zmožen za drugo delo s krajšim delovnim časom od polnega najmanj 4 ure na dan brez poklicne rehabilitacije, ta pa mu ni zagotovljena, ker je star nad 50 let. Takšna sprememba pogojev za pridobitev invalidske pokojnine je posledica spremembe ureditve pravice do poklicne rehabilitacije in uvedbe poklicne rehabilitacije za krajši delovni čas od polnega.

Pravica do invalidske pokojnine je zagotovljena tudi zavarovancem z II. in III. kategorijo invalidnosti, ki so dopolnili 65 let (moški in ženske).

Glede obdobja vključitve v zavarovanje je treba izpostaviti, da za pridobitev pravice do invalidske pokojnine, če je invalidnost posledica poškodbe pri delu in poklicne bolezni, zavarovancu ni treba izpolniti pogoja minimalne pokojninske dobe. Če je pri zavarovancu ugotovljena invalidnost kot posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, ta pridobi invalidsko pokojnino ne glede na dopolnjeno pokojninsko dobo.

V primeru, ko je invalidnost posledica bolezni ali poškodbe zunaj dela, mora zavarovanec za pridobitev pravice do invalidske pokojnine izpolnjevati pogoj določene gostote zavarovanja. Zavarovanec tako pridobi pravico do invalidske pokojnine pod pogojem, da je ob nastanku invalidnosti dopolnil pokojninsko dobo, ki pokriva najmanj tretjino razdobja od dopolnjenega 20. leta starosti do nastanka invalidnosti (zakon pozna izjeme za mlajše invalide).

Glede odmere invalidske pokojnine je treba poudariti, da se uporabljajo določbe o odmeri in pokojninski osnovi na način, kot to velja za starostno pokojnino. Vendar se invalidska pokojnina ob poklicni bolezni ali poškodbi pri delu ne glede na dopolnjeno pokojninsko dobo odmeri v višini 57,25 % od pokojninske osnove.

Invalidska pokojnina za invalidnost, ki je posledica bolezni ali poškodbe zunaj dela, se odmeri od pokojninske osnove v odstotku, določenem glede na dopolnjeno pokojninsko dobo tako, kot je določeno za odmero starostne pokojnine. Višina invalidske pokojnine je načeloma odvisna od več elementov: višine pokojninske osnove, vzroka za nastanek invalidnosti, dopolnjene pokojninske dobe, pa tudi od dopolnjene starosti zavarovanca na dan nastanka invalidnosti.

Prišteta doba je fiktivna pokojninska doba, ki se upošteva zavarovancu pri odmeri pravic, če ob nastanku invalidnosti še ni dopolnil 65 let. Višina odstotka za odmero invalidske pokojnine je ob nastanku invalidnosti pred dopolnjenim 65. letom (moški in ženske) sestavljena iz dveh delov:

- za dejansko dopolnjeno pokojninsko dobo in
- za tako imenovano prišteto dobo.

Prišteta doba je navidezna doba, ki se prišteje k dejansko dopolnjeni pokojninski dobi. Njena dolžina je odvisna od starosti zavarovanca na dan nastanka invalidnosti.

Če je invalidnost nastala pred dopolnjenim 60. letom, znaša prišteta doba:

- dve tretjini obdobja med datumom nastanka invalidnosti in datumom, pri katerem bi zavarovanec dopolnil 60 let, in

- eno polovico obdobja med datumom, pri katerem bi zavarovanec dopolnil 65 let, in datumom, pri katerem bi dopolnil 60 let.

Če je invalidnost nastala po dopolnjenem 60. letu, znaša prišteta doba polovico obdobja od datuma, pri katerem bi zavarovanec dopolnil 65 let (moški in ženske), do datuma nastanka invalidnosti. Prišteta doba se računa le v letih in mesecih, obdobje, ki je daljše od 15 dni, pa se šteje kot 1 mesec.

Invalidska pokojnina, odmerjena ob upoštevanju dopolnjene pokojninske dobe zavarovanca in prištete pokojninske dobe ob invalidnosti, ki je posledica poškodbe zunaj dela ali bolezni, ne more presegati zneska pokojnine za invalidnost, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni (je torej limitirana), razen če dopolnjena pokojninska doba ne presega 40 let (moški) ali 38 let (ženske).

Z zakonom je opredeljena tudi zajamčena višina najnižjih odstotkov za odmero invalidske pokojnine. Odmeri se zavarovancu, ki je postal invalid pred 65. letom starosti, najmanj v višini 36 % (moški) ali 39 % (ženske) pokojninske osnove. Če je invalidnost zaradi bolezni ali poškodbe zunaj dela nastala po dopolnjenem 65. letu, se invalidska pokojnina odmeri od pokojninske osnove najmanj v višini, določeni za odmero starostne pokojnine za 15 let zavarovalne dobe.

2.3. PRAVICA DO PREMESTITVE

Uvodoma je treba pojasniti, da je z zakonom določena obveznost delodajalca, da mora zavarovanca, ki je ob nastanku invalidnosti pri njem v delovnem razmerju, obdržati na delu in ga razporediti na drugo ustrezno delo oziroma mu zagotoviti delo s krajšim delovnim časom od polnega ali pa mu zagotoviti poklicno rehabilitacijo in delo, ki ga bo opravljal po njej.

Pravico do premestitve oziroma zagotovitve dela pod drugačnimi pogoji, kot izhajajo iz podlage za vključitev v obvezno zavarovanje pred priznanjem pravice iz naslova invalidnosti, ima:

- zavarovanec po končani poklicni rehabilitaciji, ki se je usposobil za drugo delo, ki ga bo opravljal s polnim delovnim časom;
- zavarovanec, pri katerem je nastala II. kategorija invalidnosti, ki je starejši od 55 let in mu ni zagotovljena poklicna rehabilitacija, vendar je zmožen za delo na drugem delovnem mestu brez poprejšnje usposobitve;
- zavarovanec, pri katerem je nastala III. kategorija invalidnosti, če je pri njem delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za manj kot 50 %;
- delovni invalid III. kategorije invalidnosti, če lahko dela v svojem poklicu s polnim delovnim časom, vendar ni zmožen za delo na delovnem mestu, na katerem dela.

2.4. PRAVICA DO DELA S KRAJŠIM DELOVNIM ČASOM OD POLNEGA

Pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega imata zavarovanec, pri katerem je podana III. kategorija invalidnosti in ni več zmožen za delo s polnim delovnim časom, ter zavarovanec, pri katerem je nastala II. kategorija invalidnosti po dopolnjenem 55. letu starosti in ima preostalo delovno zmožnost za opravljanje dela, na katerem dela, ali za drugo delo vsaj s krajšim delovnim časom od polnega.

Pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega, najmanj štiri ure dnevno, na drugem delu ima po končani poklicni rehabilitaciji zavarovanec, ki se je usposobil za drugo delo, ki ga bo opravljal s krajšim delovnim časom od polnega najmanj štiri ure dnevno.

Pravica do dela s krajšim delovnim časom od polnega ni več omejena le na dan (najmanj 4 ure na dan), ampak je po tem zakonu dodana tudi tedenska omejitev (najmanj 20 ur na teden).

Vsakemu zavarovancu, ki ima sklenjeno delovno razmerje v Republiki Sloveniji, je dolžan zagotoviti pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega njegov delodajalec.

Čas, ki ga delovni invalid s pravico do delnega nadomestila prebije v delovnem razmerju s krajšim delovnim oziroma zavarovalnim časom od polnega, se šteje kot polni delovni oziroma zavarovalni čas.

2.5. PRAVICA DO NADOMESTILA ZA INVALIDNOST

Pravica do nadomestila za invalidnost je pravica do denarnega nadomestila, ki je povezana s kategorijo invalidnosti in delovnopravnim statusom delovnega invalida.

Pravico do nadomestila za invalidnost pridobi:

- ☐ delovni invalid s priznano pravico do premestitve po končani poklicni rehabilitaciji;
- ☐ delovni invalid II. kategorije invalidnosti po dopolnjenem 55. letu starosti s preostalo delovno zmožnostjo in
- ☐ delovni invalid III. kategorije invalidnosti, če je njegova delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za manj kot 50 % ali če še lahko dela v svojem poklicu s polnim delovnim časom, vendar pa ni zmožen za delo na delovnem mestu, na katerem dela.

Odmera nadomestila za invalidnost je odvisna od tega:

- ☐ ali je bil zavarovanec ob nastanku invalidnosti brezposeln oziroma ni bil obvezno zavarovan;
- ☐ ali mu je delovno razmerje prenehalo na podlagi pozitivnega mnenja komisije za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi ali neodvisno od njegove volje ali krivde;
- ☐ ali je delovno razmerje prekinil po lastni volji ali krivdi;
- ☐ ali se je zaposlil na drugem delovnem mestu.

Nadomestilo za invalidnost se odmeri od osnove, to je od invalidske pokojnine delovnega invalida, ki bi mu pripadala na dan nastanka invalidnosti, kar pomeni, da je v celoti individualizirano, saj upošteva tudi vzrok za nastanek invalidnosti, pokojninsko dobo in starost zavarovanca.

Nadomestilo za invalidnost se odmeri od osnove najmanj v višini 57,25 % najnižje pokojninske osnove. Osebam, ki niso vključene v obvezno zavarovanje, se odmeri najmanj v višini najnižje pokojnine.

Zavarovancu s priznano pravico do premestitve po končani poklicni rehabilitaciji in zavarovancu, pri katerem je nastala II. kategorija invalidnosti po dopolnjenem 55. letu starosti, se nadomestilo za invalidnost odmeri:

- ☐ v višini 60 % invalidske pokojnine, če ob nastanku invalidnosti ni bil zaposlen oziroma ni bil obvezno zavarovan;
- ☐ v višini 80 % invalidske pokojnine, če mu je delovno razmerje prenehalo na podlagi pozitivnega mnenja komisije za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi ali neodvisno od njegove volje ali krivde;
- ☐ v višini 40 % invalidske pokojnine, če je delovno razmerje prekinil po lastni volji ali krivdi po dopolnitvi 58. let starosti;
- ☐ v višini 20 % invalidske pokojnine, če je delovno razmerje prekinil po lastni volji ali krivdi pred dopolnitvijo 58. let starosti;
- ☐ v višini 20 % invalidske pokojnine, če se je zaposlil na drugem delovnem mestu.

Zavarovancu, pri katerem je nastala invalidnost III. kategorije, v primeru, ko je njegova delovna zmožnost za svoj poklic zmanjšana za manj kot 50% ali če zavarovanec še lahko dela v svojem poklicu s polnim delovnim časom, vendar pa ni zmožen za delo na delovnem mestu, na katerem dela, se nadomestilo odmeri:

- ☐ v višini 40% invalidske pokojnine, če ob nastanku invalidnosti ni bil zaposlen oziroma obvezno zavarovan;
- ☐ v višini 60% invalidske pokojnine, če mu je delovno razmerje prenehalo na podlagi pozitivne-

ga mnenja komisije za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi ali neodvisno od njegove volje ali krivde;

- v višini 25% invalidske pokojnine, če je delovno razmerje prekinil po lastni volji ali krivdi;
- v višini 35% invalidske pokojnine, če se je zaposlil na drugem delovnem mestu.

2.6. PRAVICA DO DELNEGA NADOMESTILA

Na podlagi novega zakona se je pravica do delne invalidske pokojnine preimenovala v delno nadomestilo, in sicer zato, ker se je ta pravica v praksi zamenjevala in izenačevala z drugimi pravicami do pokojnine, po svoji naravi pa je nadomestilo.³²

Pravico do delnega nadomestila, ki ima naravo denarnega nadomestila, ima zavarovanec s priznano pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega.

Delno nadomestilo se zavarovancu odmeri v odstotku, ki ustreza skrajšanju polnega delovnega časa, od invalidske pokojnine, ki bi zavarovancu pripadala na dan nastanka invalidnosti, in sicer v višini:

- 50 %, ko zavarovanec dela s krajšim delovnim časom 4 ure dnevno oziroma 20 ur tedensko;
- 37,5 %, ko zavarovanec dela s krajšim delovnim časom 5 ur dnevno oziroma 25 ur tedensko;
- 25 %, ko zavarovanec dela s krajšim delovnim časom 6 ur dnevno oziroma 30 ur tedensko;
- 12,5 %, ko zavarovanec dela s krajšim delovnim časom 7 ur dnevno oziroma 35 ur tedensko.

Delno nadomestilo se odmeri od osnove najmanj v višini 57,25 % najnižje pokojninske osnove.

Osebam, ki niso vključene v obvezno zavarovanje, se odmeri najmanj v višini najnižje pokojnine.

Tako odmerjeno delno nadomestilo se poveča:

- za 30 %, če zavarovanec ni več zmožen za delo na delovnem mestu, na katerem dela in začne delati na drugem delovnem mestu;
- za 30 %, če zavarovanec po končani poklicni rehabilitaciji začne delati na drugem delu;
- za 40 %, če zavarovanec izgubi delo na podlagi pozitivnega mnenja komisije za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi ali neodvisno od njegove volje ali krivde.

Delno nadomestilo, odmerjeno od invalidske pokojnine, ki bi zavarovancu pripadala na dan nastanka invalidnosti, v odstotku, ki ustreza skrajšanju polnega delovnega časa, se zmanjša za 30 %, če zavarovanec po lastni volji ali krivdi prekine delovno razmerje.

Za zavarovanca, ki je pridobil pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega, ne pomeni takšno upravičenje avtomatično tudi pravice do delnega nadomestila. Zakon določa, da se delno nadomestilo izplačuje od dneva začetka dela s krajšim delovnim časom od polnega, dokler zavarovanec opravlja delo z delovnim časom, ki ustreza njegovi delovni zmožnosti.

Za začetek dela s krajšim delovnim časom od polnega se po ZPIZ-2 šteje dan začetka dela, ki je dogovorjen v pogodbi o zaposlitvi s krajšim delovnim časom od polnega. To pomeni, da bo zavarovanec upravičen do delnega nadomestila takoj, ko bo z delodajalcem podpisal pogodbo o zaposlitvi, in ne šele takrat, ko bo fizično navzoč na delovnem mestu, kot je to veljalo po ZPIZ-1.

2.7. DODATEK ZA POMOČ IN POSTREŽBO

Dodatek za pomoč in postrežbo je mesečni denarni prejemek, ki ga lahko po zakonu pridobi uživalec pokojnine in določena aktivna oseba, ki je opredeljena v zakonu, če stalno prebivata v Republiki Sloveniji.

³² Papež, M. (2014). *Novi veliki komentar Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ZPIZ-2 s področja obveznega in poklicnega zavarovanja. Založba Reforma, Ljubljana, str. 210.*

S tem prejemkom naj bi upravičenec poravnal stroške, nastale zaradi trajnih sprememb v zdravstvenem stanju, zaradi katerih ne more zadovoljevati osnovnih življenjskih potreb in zato nujno in stalno potrebuje tujo nego in pomoč.

Pridobitev pravice je pogojena z zakonsko določenim statusom osebe in mnenjem invalidske komisije zavoda, v katerem se ugotovi, da je tej osebi za opravljanje osnovnih življenjskih potreb nujno potrebna stalna pomoč in postrežba drugega ali da gre za osebo, ki ji ta pravica po zakonu pripada zaradi določenih zdravstvenih okoliščin.

Pravico do dodatka za pomoč in postrežbo lahko pridobijo naslednje osebe:

- ☐ uživalec starostne, predčasne, invalidske, vdovske ali družinske pokojnine;
- ☐ zavarovanec, ki je sklenil delovno razmerje ali začel opravljati samostojno dejavnost kot slep ali slaboviden;
- ☐ zavarovanec, ki postane med delovnim razmerjem ali opravljanjem samostojne dejavnosti slep ali slaboviden;
- ☐ nepokreten zavarovanec z zmožnostjo premikanja zmanjšano najmanj za 70 %, ki je zaposlen primerno svojim delovnim zmožnostim, vendar najmanj s polovico polnega delovnega časa, če nima pravice do dodatka za pomoč in postrežbo po drugih predpisih,
- ☐ oseba, ki je oslepela kot uživalec pokojnine;
- ☐ slepa oseba, ki je zdravstveno zavarovana po drugem zavarovancu zavoda oziroma po upokojencu.

Znesek dodatka za pomoč in postrežbo se lahko izplačuje v treh različnih višinah, in sicer glede na težo prizadetosti zadovoljevanja osnovnih življenjskih potreb:

- ☐ v višini 53 % najnižje pokojninske osnove, če je dodatek namenjen upravičencu za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb ter slepi in nepokretni osebi,
- ☐ v polovici zneska iz prejšnje alineje, če je namenjen za opravljanje večine osnovnih življenjskih potreb ter slabovidnemu in
- ☐ v višini 76 % najnižje pokojninske osnove, če je namenjen uživalcu pokojnine, ki potrebuje 24-urni nadzor svojcev (laična pomoč) in obvezno strokovno pomoč (najmanj zdravstvenega tehnika) za stalno izvajanje zdravstvene nege.

2.8. PRAVICA DO INVALIDNINE

Telesna okvara je bila po ZPIZ-1 poseben zavarovalni rizik v sistemu obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja (poleg rizika starosti, invalidnosti, smrti in potreb po stalni pomoči ter postrežbi) in je po 143. členu ZPIZ-1 obstajala, če so nastale pri zavarovancu izguba, bistvenejša poškodovanost ali znatnejša onesposobljenost posameznih organov ali delov telesa, ki otežujejo aktivnost organizma in zahtevajo večji napor pri zadovoljevanju življenjskih potreb, ne glede na to, ali ta okvara povzroča invalidnost ali ne.³³

Ob ugotovljeni telesni okvari in z izpolnitvijo drugih pogojev je bil zavarovanec upravičen do mesečne denarne dajatve – tako imenovane invalidnine. Za določitev vrste telesnih okvar, na podlagi katerih se pridobi pravica do invalidnine, in odstotkov teh okvar se še vedno uporablja Samoupravni sporazum o seznamu telesnih okvar (Uradni list SFRJ, št. 38/83 in 66/89), čeprav novi ZPIZ-2 določa, da minister, pristojen za zdravje, v sodelovanju z ministrom, pristojnim za varstvo invalidov, v roku dveh let po uveljavitvi tega zakona sprejme novi seznam.

Namen invalidnine, ki je denarna mesečna renta, je bil v nadomestitvi zavarovančeve prizadetosti in v omilitvi problemov v zasebnem življenju zaradi telesne okvare, ne glede na to, ali je telesna okvara povzročala invalidnost ali ne oziroma ali je imel zavarovanec še vedno preostalo delovno zmožnost. Taka umeščenost pravice do nadomestila za telesno okvaro v pokojninski sistem je v

³³ Belopavlovič, N. idr. (2000). *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s komentarjem*. Gospodarski vestnik, Ljubljana, str. 532.

okviru priprav na reformo postala vprašljiva, saj priznanje te pravice zavarovancu ni bilo nujno povezano z invalidnostjo (delovno zmožnostjo).

ZPIZ-2, ki je začel veljati s 1.1.2013, pravice do invalidnine ne pozna več, zaradi česar invalidnine od 1.1.2013 v skladu s pokojninsko zakonodajo ni več mogoče pridobiti. Izjema velja zgolj za tiste zavarovance, pri katerih je telesna okvara nastala kot posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, saj ti lahko pravico do invalidnine pridobijo do uveljavitve predpisov s področja varstva invalidov (tretji odstavek 403. člena ZPIZ-2). ZPIZ-2 invalidnino tako ureja zgolj še v prehodnih določbah, kjer določa pravico tistim, katerih telesna okvara je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, ter v 402. členu, ki določa nadaljnje izplačevanje invalidnin osebam, ki so do uveljavitve tega zakona že uživalci invalidnin, za druge zavarovance pa priznavanje invalidnin za telesno okvaro ni več mogoče.

3. DRUGE NOVOSTI NA PODROČJU INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA

3.1. SPLOŠNI POGOJI ZA PRIDOBITEV PRAVIC NA PODLAGI INVALIDNOSTI

Novi 69. člen ZPIZ-2 med splošnimi pogoji za pridobitev pravic na podlagi invalidnosti ne dela več razlik med osebami, zavarovanimi na podlagi delovnega razmerja, in osebami, zavarovanimi kot kmetje oziroma samozaposleni. Tako je zagotovljeno, da so vse kategorije zavarovancev izenačene pri uveljavljanju pravic iz invalidskega zavarovanja – ne glede na to, ali gre pri zavarovancih za zmanjšanje delovne zmožnosti ali omejeno zmanjšano delovno zmožnost. ZPIZ-2 v določbi, ki ureja splošne pogoje za pridobitev pravic na podlagi invalidnosti, opredeljuje, da zavarovanec pridobi pravico na podlagi invalidnosti II. in III. kategorije, če ob nastanku invalidnosti še ni dosegel polne starosti 65. let.

Prav tako je določeno, da se za pridobitev pravic iz invalidskega zavarovanja za osebe, ki so bile v svojem aktivnem obdobju zavarovane za ožji obseg pravic, upošteva pretežnost zavarovanja. To je bolj pravično glede na dosedanje ureditve, po kateri so se pravice iz naslova invalidnosti presojale glede na status zavarovanca v času nastanka invalidnosti in brez upoštevanja predhodnih obdobj. Tako se zavarovancem pod pogojem, da so izpolnili pogoj pretežnosti zavarovanja za širši obseg pravic, omogoči priznanje vseh pravic na podlagi ugotovljene II. ali III. kategorije invalidnosti.

Skladno z odločbo Ustavnega sodišča RS U-I-40/09-15 z dne 4.3.2010 lahko zavarovanec iz drugega in tretjega odstavka 66. člena ZPIZ-1, ki ni pridobil pravic na podlagi ugotovljene invalidnosti III. kategorije, zahteva, da se mu prizna pravica iz invalidskega zavarovanja, če je na dan 31.12.2012 izpolnil pogoje pretežnosti zavarovanja za širši obseg pravic. Pravica iz invalidskega zavarovanja se mu prizna od prvega dne naslednjega meseca po vložitvi zahteve.

Če je oseba pretežni del zavarovanja zavarovana za širši obseg, je upravičena do vseh pravic iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja; če je pretežni del zavarovana za ožji obseg, pa ima pravico le do pokojnine.

3.2. NOVA DEFINICIJA POŠKODBE PRI DELU

Novi zakon definira poškodbo pri delu nekoliko drugače, kot je to veljalo do zdaj. Tako se po 66. členu ZPIZ-2 za poškodbo pri delu šteje:

- poškodba, ki je posledica neposrednega in kratkotrajnega mehničnega, fizikalnega ali kemičnega učinka, in poškodba, ki je posledica hitre spremembe položaja telesa, nenadne obremenitve telesa ali drugih sprememb fiziološkega stanja organizma, če je takšna poškodba v vzročni zvezi z opravljanjem dela ali dejavnosti, na podlagi katere je poškodovanec zavarovan;

- poškodba, povzročena, kot je opisano v prejšnji alineji, ki jo utrpi zavarovanec na redni poti od stanovanja do delovnega mesta ali nazaj, če prevoz organizira delodajalec, in poškodba, povzročena, kot je opisano v prejšnji alineji, ki jo utrpi zavarovanec na službeni poti;
- obolenje kot neposredna in izključna posledica nesrečnega naključja ali višje sile med opravljanjem dela/dejavnosti, na podlagi katere je oboleli zavarovanec.

Iz navedene zakonske diktacije izhaja, da 66. člen ZPIZ-2 v primerjavi z ZPIZ-1 izvzema iz poškodb pri delu tiste poškodbe, ki se pripetijo na redni poti na delo in nazaj. Podlaga za črtanje »poti na delo in poti z dela« se nanaša predvsem na povezavo med vzrokom za nastanek poškodbe in možnostjo vpliva delodajalca na takšno poškodbo, ki je nastala na poti na delo ali z njega.

Pot na delo in nazaj, ki jo opravi zavarovanec sam (z osebnim avtomobilom, sredstvi javnega prometa, peš itd.), je okoliščina, na katero delodajalec ne more vplivati, ker je povezana z zunanjimi vplivi, dejanji drugih oseb ali subjektivnimi dejavniki zavarovanca. Na te zunanje dejavnike delodajalec nima ali ne more imeti vpliva, zato tudi ne more avtomatično odgovarjati. Ne glede na navedeno pa se po ZPIZ-2 šteje, da je delodajalec vplival na poškodbo, ki je nastala na poti na delo ali z njega, če organizira prevoz na delovno mesto in v tem času nastane poškodba, ki se torej šteje kot poškodba pri delu.³⁴

3.3. KONTROLNI PREGLEDI

ZPIZ-2 omogoča zavodu, da določi kontrolni pregled pri zavarovancu tudi zunaj postopka uveljavljanja pravice iz invalidskega zavarovanja. V primeru, da je zavod obveščen o kršitvi določb o uživanju pravic iz invalidskega zavarovanja, lahko sproži postopek za ponovno oceno preostale delovne zmožnosti in tudi za pravico do dodatka za pomoč ter postrežbo. V primeru, da zavod v postopku ponovne ocene invalidnosti ugotovi, da je prišlo do spremembe invalidnosti, se zavarovancu lahko tudi prenehajo izplačevati pravice iz invalidskega zavarovanja (kot je npr. invalidska pokojnina itd.).

Novi zakon ureja tudi postopek izplačevanja prejemkov iz invalidskega zavarovanja v primeru, da se zavarovanec ne udeleži kontrolnega pregleda. V tem primeru je določeno, da se zapadli mesečni zneski prejemkov, priznani iz invalidskega zavarovanja, ne izplačajo uživalcu, ki v določenem roku ne predloži zahtevane medicinske dokumentacije o zdravljenju glavne bolezni po zadnji oceni invalidske komisije in brez upravičenega razloga ne pride v določenem roku na pregled, na katerem naj bi se znova ugotovilo stanje invalidnosti. Zadržani mesečni zneski se izplačajo uživalcu, ki v mesecu od določenega roka predloži medicinsko dokumentacijo in se udeleži pregleda, na katerem naj bi se znova ugotovilo stanje invalidnosti.

4. POSTOPEK UVELJAVLJANJA PRAVIC IZ INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA

Postopek za uveljavljanje vseh pravic iz obveznega zavarovanja se začne na zahtevo zavarovanca. Za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja se lahko začne postopek tudi na predlog osebnega zdravnika ali imenovanega zdravnika zavarovanca. Prav tako se lahko v soglasju z osebnim zdravnikom postopek za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja začne tudi na predlog izvajalca medicine dela.

Uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja je vezano na pridobitev izvedenskega mnenja invalidske komisije zavoda. V izvedenskem mnenju se določi kategorijo, datum in vzrok nastanka invalidnosti, na tej podlagi pa zavod v skladu z določbami ZPIZ-2 vodi postopek in odloči o pravicah iz invalidskega zavarovanja. Postopek za uveljavljanje pravic se začne takrat, ko zavod prejme zahtevo

³⁴ Pogačar, P. (2012). Pokojninski sistem po novem. PLANET GV, str 89.

s popolno delovno dokumentacijo zavarovanca in medicinsko dokumentacijo o zavarovančevem zdravstvenem stanju ter njegovi delovni zmožnosti. Šteje se, da je postopek za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja uveden, ko zavod prejme zahtevo s popolno medicinsko in delovno dokumentacijo.

Na podlagi novega ZPIZ-2 mora pristojni organ zavoda, če je za ugotovitev pravic potrebno izvedensko mnenje, izdati odločbo najpozneje v 4. mesecih od dneva uvedbe postopka.

5. ODPOVED POGODBE O ZAPOSLOTVI INVALIDU

Ne glede na to, da ZPIZ-2 ne vsebuje več določb o dolžnosti delodajalca v zvezi z zagotovitvijo pravic delovnih invalidov in prenehanjem delovnega razmerja delovnim invalidom, je treba v postopku ugotavljanja podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi delovnim invalidom trenutno še vedno upoštevati določbe ZPIZ-1, ki ureja ta posebni postopek odpovedi pogodbe. Na novo pa bo ta materija urejena v zakonu, ki ureja zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov.³⁵

Zakonske določbe glede odpovedi pogodbe o zaposlitvi invalidom so opredeljene v treh različnih zakonih. Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 21/2013, (78/2013 popr.), v nadaljevanju: ZDR-1), ki je sistemski in temeljni predpis o urejanju delovnih razmerij, v 196. členu določa, da mora delodajalec delavcu v primeru, ko je prišlo zmanjšanje delovne zmožnosti, zagotoviti:

- ☐ opravljanje drugega dela, ustreznega njegovi preostali delovni zmožnosti,
- ☐ opravljanje dela s krajšim delovnim časom glede na preostalo delovno zmožnost,
- ☐ poklicno rehabilitacijo,
- ☐ nadomestilo plače

v skladu s predpisi o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.

Ta določba opredeljuje dolžnost delodajalca, da mora ob ugotovljeni invalidnosti zagotoviti invalidu drugo delovno mesto, ki mora ustrezati preostali delovni zmožnosti in posebnim omejitvam, ki izhajajo iz odločbe zavoda. Delodajalec mora uresničiti pravice delovnega invalida, ko postane odločba v upravnem postopku dokončna in s tem tudi izvršljiva.

V 116. členu ZDR-1 je tudi opredeljeno, da delodajalec lahko odpove pogodbo o zaposlitvi invalidu zaradi nezmožnosti za opravljanje dela pod pogoji iz pogodbe o zaposlitvi zaradi invalidnosti in v primeru poslovnega razloga v primerih in pod pogoji, določenimi s predpisi, ki urejajo pokojninsko in invalidsko zavarovanje, oziroma s predpisi, ki urejajo zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov.

Izvedbene določbe Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju opredeljujejo pogoje, pod katerimi lahko delodajalec odpove pogodbo o zaposlitvi za vse delovne invalide. Delovni invalidi so tisti zavarovanci, pri katerih je z odločbo zavoda ugotovljena invalidnost in so pridobili katero od pravic iz invalidskega zavarovanja. Zgolj ugotovitev kategorije invalidnosti ni dovolj za pridobitev statusa delovnega invalida, saj je treba kumulativno pridobiti tudi pravico iz invalidskega zavarovanja (npr. pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega, pravico do premostitve itd).

Delodajalec mora delovnemu invalidu ponuditi opravljanje drugega dela na delovnem mestu v skladu z njegovo preostalo delovno zmožnostjo in strokovno izobrazbo oziroma usposobljenostjo oziroma mu mora zagotoviti poklicno rehabilitacijo ali delo s krajšim delovnim časom od polnega.

Delovnemu invalidu lahko delodajalec odpove pogodbo o zaposlitvi za nedoločen čas brez ponudbe nove pogodbe o zaposlitvi v skladu s predpisi o delovnih razmerjih le v primeru, če mu zaradi ugotovljene invalidnosti II. ali III. kategorije ali iz poslovnega razloga utemeljeno ne more zagotoviti

³⁵ Papež, M. (2014). *Novi veliki komentar Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ZPIZ-2 s področja obveznega in poklicnega zavarovanja. Založba Reforma, Ljubljana, str. 527.*

pravice do premestitve na drugo delovno mesto brez ali po končani poklicni rehabilitaciji oziroma pravice do dela s krajšim delovnim časom od polnega.

Delodajalec torej ne sme odpovedati pogodbe o zaposlitvi delovnemu invalidu zaradi ugotovljene invalidnosti II. in III. kategorije ali iz poslovnega razloga.

Če delodajalec po dokončnosti odločbe o pravici na podlagi ugotovljene invalidnosti ne more zagotoviti oziroma uresničiti teh pravic, lahko v primeru, ko ne more zagotoviti drugega ustreznega dela, začne postopek za odpoved pogodbe o zaposlitvi po prvem odstavku 102. in 103. člena ZPIZ-1, v okviru katerega da mnenje Komisija za ugotovitev podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi (v nadaljevanju: komisija).

Glede invalidov, ki nimajo statusa delovnega invalida in za katere velja enako pravno varstvo pred odpovedjo pogodbe o zaposlitvi, so izvedbene določbe na podoben način, kot to določa ZPIZ-1, opredeljene v Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Uradni list RS, št. 16/2007-UPB2, s spremembami; v nadaljevanju: ZZRZI). Tako 3. člen ZZRZI določa, da je invalid oseba, ki pridobi status invalida po tem zakonu ali po drugih predpisih, in oseba, pri kateri so z odločbo pristojnega organa ugotovljene trajne posledice telesne ali duševne okvare ali bolezni in ima zato bistveno manjše možnosti, da se zaposli ali ohrani zaposlitev ali v zaposlitvi napreduje (npr. zavarovanec, ki je pridobil status invalida po 10. členu ZZRZI).

40. člen ZZRZI določa, da delodajalec lahko invalidu odpove pogodbo o zaposlitvi iz poslovnega razloga ali zaradi nezmožnosti za opravljanje dela pod pogoji iz pogodbe o zaposlitvi zaradi invalidnosti, če mu hkrati ponudi sklenitev nove pogodbe o zaposlitvi za nedoločen čas na drugem ustreznem delu, ki ustreza invalidovi strokovni izobrazbi, usposobljenosti in delovni zmožnosti v skladu s tem zakonom ali s predpisi, ki urejajo pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ali na podlagi sporazuma z drugim delodajalcem zagotovi, da mu drugi delodajalec ponudi sklenitev pogodbe o zaposlitvi za nedoločen čas na ustreznem delu pri njem.

Če delodajalec invalidu utemeljeno ne more ponuditi nove pogodbe o zaposlitvi, lahko redno odpove pogodbo o zaposlitvi za nedoločen čas brez ponudbe nove pogodbe o zaposlitvi le v primeru, če o tem odloči komisija. Komisija tako ugotavlja podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi iz prvega odstavka 102. člena ZPIZ-1 na podlagi predloga delodajalca in predložene delovne dokumentacije, skupaj z ugotovitvami in predlogom Zavoda RS za zaposlovanje, ter poda mnenje o tem, ali obstaja podlaga za odpoved pogodbe o zaposlitvi, ki jo namerava odpovedati delodajalec.

Odločitev komisije je dokončna in ne predvideva možnosti pritožbe oziroma sodnega varstva.

V postopku za ugotovitev obstoja podlage za odpoved pogodbe o zaposlitvi gre za delovno-pravno materijo, zato je po dosedanjem stališču sodne prakse³⁶ mnenje komisije mogoče šteti le za procesno predpostavko v postopku za odpoved pogodbe o zaposlitvi, ki ga sicer vodi delodajalec, in ne konkretni upravni akt, ker se z njim ne odloča o strankini pravici, obveznostih ali pravni koristi. Zaradi navedenega zoper mnenje ni predvideno nobeno pravno sredstvo. Tako mnenje je kombinacija ugotovljenega dejanskega stanja in strokovnih ugotovitev. Njegove posledice nastopijo kasneje, in sicer le v primeru, če se delodajalec odloči delavcu odpovedati pogodbo o zaposlitvi. Pri odpovedi pogodbe o zaposlitvi ima stranka zagotovljena vsa pravna sredstva (ugovor in sodno varstvo), s katerimi se preverja tudi obstoj razlogov za odpoved pogodbe o zaposlitvi, torej tudi mnenje komisije.

³⁶ Sklep Vrhovnega sodišča RS, št. VIII R 32/2007 z dne 18.9.2007.

Viri:

Belopavlovič, N. idr. (2000). Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s komentarjem. Gospodarski vestnik, Ljubljana.

Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije 2014, Ljubljana 2015.

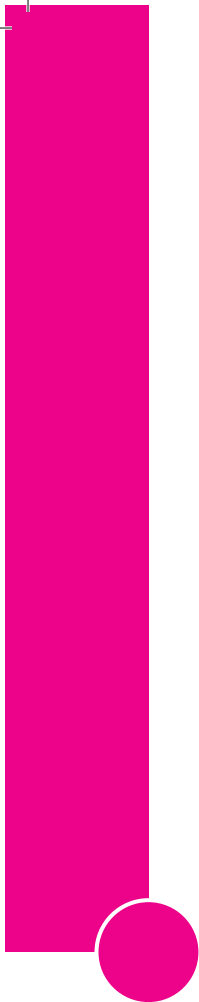
Pogačar, Rangus, Krčmar in Žiher (2013). Pokojninski sistem po novem. Planet GV.

Papež, Kuhelj, Dobrina, Štrumbelj-Trontelj, Rangus, Žiher (2014). Novi veliki komentar Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ZPIZ-2 s področja obveznega in poklicnega zavarovanja. Založba Reforma, Ljubljana.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ZPIZ-2 (Uradni list RS, št. 96/2012).

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ZPIZ-1 (uradno prečiščeno besedilo ZPIZ-1-UPB4).

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov ZZRZI (Uradni list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 87/11, 96/12 – ZPIZ-2 in 98/14).

ZDRAVSTVENO VARSTVO IN ZAVAROVANJE

mag. Lea Zore*

Pojem invalid v predpisih na področju zdravstvenega varstva in zavarovanja ni posebej definiran. Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (v nadaljevanju: ZZVZZ) izrecno omenja vojaške invalide in civilne invalide vojn. Govori tudi o invalidnih osebah na poklicni rehabilitaciji oziroma usposabljanju. V eni izmed določb izrecno govori o invalidih in drugih osebah, ki jim je priznana pomoč druge osebe za opravljanje večine ali vseh življenjskih funkcij po posebnih predpisih, in o invalidih, ki imajo najmanj 70-odstotno telesno okvaro po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Sklicuje se tudi na Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, ki ureja oblike družbenega varstva invalidov, kar pomeni, da gre za določbe v zvezi z invalidi. Sicer pa je treba pri prikazu pravic, ki na področju zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja pripadajo posebej invalidom, upoštevati tudi tiste pravice, v katerih pojem invalida sicer ni izrecno omenjen, upoštevaje vsebino teh pravic pa je mogoče povzeti, da gre dejansko za pravice invalidnih oseb. Gre npr. za določbe, ki se nanašajo na otroke z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem razvoju oziroma z zmerno, težjo ali težko gibalno oviranostjo.

Uvodoma je treba opozoriti tudi na to, da invalidom pravice na področju zdravstvenega varstva in zavarovanja ne pripadajo le na podlagi njihovega statusa invalidne osebe. Na tej podlagi jim lahko pripadajo določene posebne ali dodatne pravice, sicer pa so upravičeni tudi do drugih pravic, ki ne pripadajo zgolj invalidom. Glede na to se ob obravnavi pravic invalidov na področju zdravstvenega varstva in zavarovanja ni mogoče omejiti zgolj na obravnavo posebnih pravic invalidov, temveč je nujno predstaviti tudi siceršnje pravice posameznikov na teh področjih.

1. ZDRAVSTVENO VARSTVO IN ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

Temeljni predpis, ki v Republiki Sloveniji ureja sistem zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja, je ZZVZZ. Brezplačno dostopno neuradno prečiščeno besedilo tega predpisa je mogoče najti na spletni strani Pravno-informacijskega sistema Republike Slovenije [<http://www.pisrs.si>].

Zdravstveno zavarovanje se deli na *obvezno* in *prostovoljno*. Nosilec obveznega zdravstvenega zavarovanja je Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije (v nadaljevanju: zavod). Prostovoljno zdravstveno zavarovanje izvajajo zasebne zavarovalnice.

1.1. OBVEZNO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

Z obveznim zdravstvenim zavarovanjem se zavarovanim osebam zagotavljajo pravice za primer bolezni, poškodbe, nosečnosti in poroda. Posamezne skupine zavarovancev so zavarovane za različne pravice.

Temeljni predpis, ki ureja obvezno zdravstveno zavarovanje, je ZZVZZ. Ne glede na to so pravice iz tega zavarovanja v pretežni meri določene šele z akti zavoda. Najpomembnejši takšen predpis so Pravila obveznega zdravstvenega zavarovanja. Neuradno prečiščeno besedilo pravil je dosegljivo na zgoraj omenjeni spletni strani Pravno-informacijskega sistema Republike Slovenije.

* Ustavno sodišče Republike Slovenije

Obvezno zavarovane osebe

Krog obvezno zavarovanih oseb v Republiki Sloveniji je določen široko. Zavarovane osebe obveznega zdravstvenega zavarovanja so *zavarovanci* in njihovi *družinski člani*.

Zavarovance je mogoče razdeliti v več skupin, in sicer na: aktivne zavarovance (npr. osebe v delovnem razmerju, samozaposlene, kmete), prejemnike različnih socialnih dajatev (med njimi so zavarovane tudi osebe s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki so uživalci invalidnin po predpisih o vojaških invalidih in civilnih invalidih vojne, če niso zavarovane iz drugega naslova, ter osebe s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki prejemajo nadomestilo po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, če niso zavarovane na drugi podlagi) in druge.

Kot družinski člani zavarovanca so lahko ob določenih pogojih zavarovani zavarovančev zakonec (izvenzakonski partner), razvezani zakonec, otroci, pastorki, vnuki, bratje, sestre in drugi otroci brez staršev, ki jih je zavarovanec vzel k sebi in jih preživlja, ter zavarovančevi starši (oče in mati, očim in mačeha, posvojitelj). Z vidika invalidov velja omeniti izjemo, ki je določena v zvezi s pogoji glede zavarovanja otrok kot družinskih članov. Splošno pravilo določa, da je otrok zdravstveno zavarovan kot družinski član do dopolnjenega 15. leta starosti oziroma do dopolnjenega 18. leta starosti, če ni sam zavarovanec, po tej starosti pa, če se redno šola.

Posebno pravilo določa, da je otrok, ki postane popolnoma in trajno nezmožen za delo do dopolnjenega 18. leta starosti ali do konca rednega šolanja, zavarovan kot družinski član, dokler traja takšna nezmožnost, če ga zavarovanec preživlja oziroma, če ni zavarovanec kot prejemnik nadomestila po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb.

Opozoriti velja tudi na določbo, po kateri se za otroka brez staršev šteje tudi otrok, ki ima starše, če so starši (med drugim) popolnoma in trajno nezmožni za delo.

1.2. PRAVICE IZ OBVEZNEGA ZDRAVSTVENEGA ZAVAROVANJA

Z obveznim zavarovanjem se zavarovanim osebam zagotavljajo:

- zdravstvene storitve,
- nadomestilo med začasno zadržanostjo od dela,
- povračilo potnih stroškov v zvezi z uveljavljanjem zdravstvenih storitev.

1.2.1. PRAVICE DO ZDRAVSTVENIH STORITEV

ZZVZZ določa, da se zavarovanim osebam z obveznim zavarovanjem zagotavlja plačilo zdravstvenih storitev. Dejansko gre za pravico do zdravstvenih dajatev v naravi, ki obsega pravice do storitvenih dajatev (do zdravstvenih storitev) in pravice do stvarnih dajatev (npr. do zdravil oziroma do medicinskih pripomočkov).

Upoštevajoč sistematiko Pravil obveznega zdravstvenega zavarovanja imajo obvezno zavarovane osebe pravico do: storitev osnovne zdravstvene dejavnosti; storitev zobozdravstvene dejavnosti; storitev v domovih za starejše, posebnih socialnovarstvenih zavodih in zavodih za usposabljanje; storitev specialistične ambulantne, bolnišnične in terciarne zdravstvene dejavnosti; zdraviliškega zdravljenja; obnovitvene rehabilitacije invalidov; udeležbe v organiziranih skupinah za usposabljanje; letovanja otrok in šolarjev; prevoza z reševalnimi in drugimi vozili; zdravil in živil na recept; spremstva; medicinskih pripomočkov; zdravstvenih storitev med potovanjem in bivanjem v tujini ter do zdravljenja v tujini.

Navedene pravice so predmet obveznega zavarovanja, če so glede na zdravstveno stanje zavarovane osebe po oceni pristojnega zdravnika strokovno utemeljene. Opravljene morajo biti v skladu s standardi, določenimi v zvezi s posameznimi storitvami. Gre za pravila o npr. sestavi ekip, ki izvajajo posamezne storitve; številu določenih storitev, ki se opravijo v okviru zavarovanja; vsebini

posameznih storitev; kraju in času uveljavljanja pravic; standardih prehrane in nastanitve; cenovnih standardih. Sestavni del standarda medicinskih pripomočkov in zobozdravstvenih storitev so tudi standardni materiali. Enako velja za trajnostno dobo kot dobo, pred pretekom katere zavarovana oseba praviloma ni upravičena do novega pripomočka oziroma storitve.

V zvezi s pravico do medicinskih pripomočkov in pravico do zobnoprostetičnih nadomestkov je določen tudi pogoj predhodnega zavarovanja. To pomeni, da lahko zavarovana oseba te pravice uveljavlja šele po preteku določene dobe od vključitve v zavarovanje. Ta pogoj velja za zavarovane osebe, ki se prvič vključijo v zavarovanje v Republiki Sloveniji ali po več kot trimesečni prekinitev zavarovanja, vendar ne za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni.

Pravica do storitev osnovne zdravstvene dejavnosti

Pravice zavarovanih oseb do storitev osnovne zdravstvene dejavnosti obsegajo: zdravniške kurativne preglede in preiskave ter zdravstveno nego z namenom, da bi odkrili, preprečili ali zdravili bolezni ter poškodbe in medicinsko rehabilitacijo zbolelih, poškodovanih in oseb z motnjami v razvoju; zdravljenje na domu zbolelih in poškodovanih ter oseb z motnjami v razvoju; zdravstveno nego na domu, v domovih za starejše, v posebnih socialnovarstvenih zavodih in zavodih za usposabljanje; sistematične in preventivne preglede, laboratorijske storitve, rentgenska slikanja in ultrazvočne preiskave; ugotavljanje začasne zadržanosti od dela; patronažno zdravstveno nego; pod določenimi pogoji hišne obiske zdravnikov in članov tima razvojne medicine; zagotavljanje storitev nujnega zdravljenja in nujne medicinske pomoči, prevoz z reševalnimi vozili; storitve osnovne funkcionalne in korektivne fizioterapije.

V zvezi z obravnavo preventivnih storitev, ki jih zavarovane osebe uveljavljajo pri izvajalcih osnovne zdravstvene dejavnosti, je treba z vidika obravnavane problematike omeniti *pravico do dveh dodatnih patronažnih obiskov pri dojenčkih do 12. meseca otrokove starosti in po en obisk v 2. in 3. letu starosti, če gre za dojenčke slepih in invalidnih mater; pravico do dveh patronažnih obiskov na leto pri slepih in slabovidnih z dodatnimi motnjami v starosti od 7. do 25. let, ki so v domači oskrbi in se ne šolajo; pri osebah, starih 25 let in več, pa pravico do dveh patronažnih obiskov na leto pri težkih invalidih, ki so osameli in socialno ogroženi, ter pri osebah z motnjami v razvoju.*

Na tem mestu je mogoče omeniti, da se skladno s Pravilnikom za izvajanje preventivnega zdravstvenega varstva na primarni ravni zagotavlja tudi *dodatna obravnava razvojno motenih otrok*, tako da so poleg rednih sistematičnih pregledov po programu za vse otroke upravičeni tudi do pregledov v razvojni ordinaciji in do ostalih storitev habilitacijskega programa. Podobno velja tudi za razvojno motene šolske otroke in mladino do dopolnjenega 19. leta starosti.

Pravica do storitev zobozdravstvene dejavnosti

Zavarovane osebe imajo pravice do storitev s področja zdravljenja zobnih in ustnih bolezni. Sem sodijo tudi pravice do zobnoprostetičnih storitev oziroma nadomestkov. Zagotovljene so tudi določene preventivne storitve s področja zobozdravstvenih dejavnosti pri predšolskih otrocih in mladini do 19. leta starosti ter študentih.

Pravica do storitev v domovih za starejše, posebnih socialnovarstvenih zavodih in zavodih za usposabljanje

Pod določenimi pogoji so zavarovanim osebam zagotovljene tudi pravice do zdravljenja in zdravstvene nege ter fizioterapije in storitev z drugih področij v domovih za starejše, *posebnih socialnovarstvenih zavodih oziroma zavodih za usposabljanje*. Med navedene pravice so vključena tudi zdravila in medicinski pripomočki.

Pravica do storitev specialistične ambulantne, bolnišnične in terciarne zdravstvene dejavnosti

Pravica do storitev specialistične ambulantne dejavnosti obsega specialistične preglede ter zahtevnejše storitve s področja diagnostike, zdravljenja in rehabilitacije, ki ne sodijo v osnovno zdra-

vstveno dejavnost in se lahko opravijo na ambulantni način. V ta okvir sodi tudi pravica žensk do oploditve z biomedicinsko pomočjo.

Pravica do bolnišničnega zdravljenja obsega zahtevnejše storitve diagnostike in zdravljenja ter medicinske rehabilitacije, ki jih ni mogoče opraviti v osnovni ali specialistični ambulantni dejavnosti oziroma v zdraviliščih; zdravstveno nego med bolnišničnim zdravljenjem; nastanitev in prehrano med bivanjem v bolnišnici oziroma dnevni bolnišnici; ter zdravila in pripomočke, potrebne v času zdravljenja. Med pravice do bolnišničnega zdravljenja štejejo tudi zdravstvene storitve in nega v zvezi s porodom. V zvezi s slednjim kaže omeniti tudi pravico novorojenih otrok do določenih presejalnih testov.

Omeniti velja tudi pravico enega od staršev do bivanja ob hospitaliziranem otroku do starosti vključno petih let. Če je hospitalizirana mati, ki doji otroka, ima pravico, da ob njej biva tudi otrok.

Časovno omejeno pravico do delnega pokritja stroškov za bivanje v bolnišnici ima tudi eden od staršev otroka s težjo okvaro oziroma poškodbo možganov ali hrbtenjače ali otroka s kronično boleznijo ali okvaro, če je potrebno usposabljanje staršev za poznejšo rehabilitacijo na domu.

Zavarovanim osebam so glede na njihovo zdravstveno stanje zagotovljene tudi pravice do najzahtevnejših storitev, ki jih opravljajo le klinike in inštituti (terciarne dejavnosti).

Pravica do zdraviliškega zdravljenja

Zdraviliško zdravljenje obsega zahtevnejšo medicinsko rehabilitacijo s souporabo naravnih zdravilnih sredstev v naravnih zdraviliščih. Izvaja se na stacionarni ali ambulantni način. Vključuje tudi pripomočke in zdravila, potrebne za njegovo izvajanje, v primeru stacionarnega zdravljenja pa tudi nastanitev in prehrano med bivanjem v zdravilišču. Zagotavlja se pri določenih bolezenskih stanjih (npr. pri določenih boleznih gibalnega sistema, nevroloških in živčno-mišičnih boleznih, boleznih srca in ožilja, ginekoloških boleznih in boleznih sečil, kožnih boleznih, boleznih prebavil, boleznih dihal, onkoloških boleznih ter določenih dodatnih boleznih pri otrocih). Stacionarno zdravljenje traja praviloma do 14 dni, ambulantno do 10 dni. Izjemoma se lahko podaljša na največ 21 dni. Pravico do zdraviliškega zdravljenja zaradi iste bolezni ali enakega stanja lahko zavarovana oseba uveljavlja največ enkrat na dve leti, otroci pa največ enkrat letno.

Pravice do obnovitvene rehabilitacije invalidov, udeležbe v organiziranih skupinah za usposabljanje ter letovanja otrok in šolarjev

Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije v skladu s svojim letnim programom zagotavlja zavarovanim osebam z mišičnimi in živčno-mišičnimi boleznimi, paraplegijo, cerebralno paralizo, najtežjo obliko generalizirane psoriaze, multiplo sklerozo in paralizikom ob določeni funkcionalni okvari možnost udeležbe v skupinski in njim prilagojeni rehabilitaciji. Udeležencem je zagotovljeno sofinanciranje fizioterapije in stroškov bivanja.

Otrokom in mladostnikom s cerebralno paralizo, drugimi težjimi in trajnimi telesnimi okvarami ali kroničnimi boleznimi (juvenilnim revmatoidnim artritisom, sladkorno boleznijo, fenilketonurijo in celiakijo) je zagotovljena udeležba na organiziranih skupinskih usposabljanjih za obvladovanje bolezni oziroma stanja. Zavod sofinancira potrebne zdravstvene storitve, stroške terapevtskih delovnih skupin ter stroške bivanja. Izjemoma se takšnega usposabljanja lahko udeleži tudi eden izmed staršev otroka oziroma mladostnika. Usposabljanje traja največ 14 dni na leto. Te pravice ne morejo uveljavljati otroci in mladostniki, ki so med letom v oskrbi v ustreznih zdravstvenih, vzgojnih ali socialnovarstvenih zavodih oziroma v zavodih za usposabljanje.

Otroku, ki je bil večkrat hospitaliziran ali je pogosteje bolan, zavod sofinancira letovanje v organizirani in strokovno vodeni zdravstveni koloniji.

Pravica do prevoza z reševalnimi in drugimi vozili

Zavarovane osebe imajo pravico do prevoza z reševalnimi in drugimi vozili, kadar iz zdravstvenih

ali drugih razlogov ni mogoče opraviti prevoza z javnim prevoznim sredstvom. Ti prevozi so: nujni prevozi, ko je treba zagotoviti čimprejšnjo zdravniško pomoč in preprečiti najhujšo možno posledico za življenje ali zdravje; in v vseh drugih primerih, ko zavarovana oseba potrebuje takojšnje nujno zdravljenje in nujno medicinsko pomoč (opravljajo se lahko tudi s helikopterjem); *prevoz nepokretne zavarovane osebe* do zdravstvenega zavoda ali zdravnika in nazaj ter prevoz zavarovane osebe na in z dialize; prevozi v primerih, ko bi lahko bil prevoz z javnim prevoznim sredstvom ali osebnim avtomobilom škodljiv; prevozi s spremstvom zdravstvenega delavca.

Pravica do zdravil in živil za posebne zdravstvene namene na recept

Zavarovani osebi so v skladu s Pravili obveznega zdravstvenega zavarovanja zagotovljena tudi zdravila, predpisana na recept. Gre za tako imenovani zeleni recept, medtem ko mora zdravila, predpisana z belim receptom, zavarovana oseba v celoti plačati sama. Z zelenim receptom se predpisujejo zdravila, razvrščena na pozitivno ali vmesno listo zdravil. Razvrstitev na eno oziroma drugo listo vpliva na odstotni delež cene zdravila, ki se krije iz sredstev obveznega zavarovanja. Pri uveljavljanju pravice do zdravil iz sredstev zavarovanja je treba upoštevati tudi omejitve v zvezi z veljavnimi cenami zdravil oziroma v zvezi z najvišjimi priznanimi vrednostmi za skupine medsebojno zamenljivih zdravil (določa jih Javna agencija RS za zdravila, na recept predpisano zamenljivo zdravilo pa lahko z drugim zamenljivim zdravilom zamenja lekarnar) in za terapevtske skupine zdravil (določa jih zavod, z drugim zdravilom iz iste terapevtske skupine ga lahko zamenja samo zdravnik, za kar je potreben nov recept). Zavod zagotavlja sredstva za zdravila na podlagi veljavne cene, določene v skladu s predpisi, ki urejajo zdravila, ali najvišje priznane vrednosti, ki jo določi zavod za skupine medsebojno zamenljivih zdravil za terapevtske skupine ali veljavne cene za zdravilo, ki je v posamezni skupini, kadar je ta nižja od njihove najvišje priznane vrednosti. Od teh omejitev se lahko odstopi, če je predpis dražjega zdravila strokovno indiciran (v tem primeru predpiše zdravnik zdravilo na recept z lastniškim imenom in pripisom 'ne zamenjuj', sicer s splošnim ali lastniškim). Če ne gre za takšen primer, mora razliko v ceni dražje doplačati zavarovana oseba sama.

Zavarovanim osebam je mogoče na zeleni recept predpisati tudi živila za posebne zdravstvene namene. Gre za živila s prilagojeno sestavo hranil, ki so namenjena za trajno zdravljenje oseb s prirojenimi motnjami presnove, živila za prehransko podporo in za živila za otroke s hudimi alergijami in drugimi težkimi oblikami intolerance na hrano. Tudi omenjena živila so razvrščena na pozitivno in vmesno listo, pravico iz zavarovanja pa pomenijo le v okviru najvišje priznane vrednosti.

Posebej kaže omeniti tudi tako imenovani *obnovljivi recept* za zdravila, ki se uporablja za predpisovanje zdravil za dolgotrajnejše zdravljenje in omogoča večkratno izdajo zdravil na podlagi istega recepta. Obnovljivi recept je mogoče izdati tudi za živila za posebne zdravstvene namene.

Pravica do spremstva

Ta pravica pripada zavarovani osebi, ki je napotena k izvajalcu izven kraja prebivališča, če zaradi svojega zdravstvenega stanja ali drugih razlogov ni sposobna sama potovati. Otrok do 15. leta starosti ter *težje ali težko duševno in telesno prizadeti otrok in mladostnik do 18. leta* ima to pravico na vsakem potovanju. Če je treba zavarovani osebi med potjo zagotoviti medicinsko pomoč, jo spremlja zdravstveni delavec, sicer pa druga oseba.

Spremljevalca ni mogoče odrediti med bolnišničnim in zdraviliškim zdravljenjem. *Izjemoma ga je med zdraviliškim zdravljenjem mogoče zagotoviti slepi osebi.*

Pravica do medicinskih pripomočkov

Zavarovani osebi so zagotovljeni *medicinski pripomočki, potrebni za zdravljenje in medicinsko rehabilitacijo*. Gre za pravico do protez, ortoz in ortopedskih čevljev; vozičkov in drugih pripomočkov za gibanje, stojo in sedenje; pripomočkov za vid; pripomočkov za sluh in govor in pravico do nekaterih drugih pripomočkov. Na spletni strani zavoda [<http://www.zzs.si>] je mogoče poiskati Seznam medicinskih pripomočkov, v katerem je v zvezi z vsakim pripomočkom navedeno, kdo ga

lahko predpisuje; ali si ga je mogoče izposoditi; ali je zagotovljena pravica do popravil; trajnostna doba pripomočka; ali je za pripomoček mogoče izdati obnovljivo naročilnico in bolezen oziroma zdravstveno stanje, ki utemeljuje pravico do pripomočka.

Praviloma postanejo pripomočki last zavarovane osebe, razen v primeru, ko dobi oseba pripomoček le v izposoj.

Medicinski pripomočki se predpisujejo z naročilnico.

Pravica do zdravstvenih storitev med potovanjem in bivanjem v tujini in pravica do zdravljenja v tujini

Pravica do zdravstvenih storitev med potovanjem in bivanjem v tujini (razlog za odhod v tujino v teh primerih ni zdravljenje) se nanaša na pravico zavarovanih oseb, da pod določenimi pogoji uveljavljajo pravice do zdravstvenih storitev:

- v času, ko so na delu v tujini in so zavarovanci v obveznem zavarovanju v Sloveniji, in sicer v obsegu in standardu, ki je zagotovljen zavarovanim osebam v Sloveniji, in po povprečni ceni teh storitev v Sloveniji, razen če pravni red Evropske unije ali mednarodna pogodba ne določata drugače;
- med službenim ali zasebnim potovanjem v tujino, ko jim pripada pravica do nujnega zdravljenja in nujne medicinske pomoči, razen če pravni red Evropske unije ali mednarodna pogodba ne določata drugače;
- v času študija ali strokovnega izpopolnjevanja v tujini, ko jim pripada pravica do nujnega zdravljenja in nujne medicinske pomoči, razen če pravni red Evropske unije ali mednarodna pogodba ne določata drugače;
- v primeru stalne naselitve v tujini, ko jim pravica do zdravstvenih storitev pripada v skladu s pravnim redom EU in mednarodno pogodbo.

Pod določenimi pogoji imajo zavarovane osebe tudi *pravico do zdravljenja v tujini* oziroma do povračila stroškov teh storitev tudi v primerih, ko je razlog za odhod v tujino prav uveljavljanje zdravstvenih storitev:

- zavarovana oseba ima pravico do pregleda, preiskave ali zdravljenja v tujini, če so v Sloveniji izčrpane možnosti zdravljenja, s pregledom, preiskavo ali zdravljenjem v tujini pa je mogoče pričakovati ozdravitev ali izboljšanje zdravstvenega stanja oziroma preprečiti nadaljnje slabšanje. Stroški se povrnejo v višini dejanskih stroškov teh storitev v državi, v kateri so bile uveljavljene;
- zavarovana oseba ima pravico do pregleda, preiskave ali zdravljenja v drugi državi članici Evropske unije, Evropskega gospodarskega prostora in Švicarske konfederacije, če ji je bila v Sloveniji pri vpisu v čakalni seznam določena čakalna doba, ki presega najdaljšo dopustno čakalno dobo, pa v Sloveniji ni drugega izvajalca, ki ne presega najdaljše dopustne čakalne dobe, oziroma če ta ni presežena, če ji je bila določena čakalna doba, ki presega razumen čas. Stroški se povrnejo v višini dejanskih stroškov, vendar ne več kot znašajo stroški teh storitev v javni zdravstveni mreži v državi, v kateri so bile uveljavljene;
- pod določenimi pogoji ima zavarovana oseba tudi sicer pravico do povračila stroškov zdravstvenih storitev, ki so pravica iz obveznega zdravstvenega zavarovanja v Sloveniji in jih uveljavi v drugi državi članici Evropske unije. Ta pravica se ne nanaša na vse zdravstvene storitve (ne nanaša se npr. na storitve v osnovni zdravstveni dejavnosti). Poleg tega je določene zdravstvene storitve na tej podlagi mogoče uveljavljati le na podlagi odločbe zavoda o predhodni odobritvi.

O obsegu zdravstvenih storitev, ki se zagotavljajo v zdravstvenem zavarovanju

Z obveznim zdravstvenim zavarovanjem se zavarovanim osebam v *celoti* zagotavlja le plačilo nekaterih zdravstvenih storitev. V pretežni meri gre za zdravstvene storitve v zvezi z določenimi

najtežjimi boleznimi (npr. v zvezi z mišičnimi in živčno-mišičnimi boleznimi, paraplegijo, tetraplegijo, cerebralno paralizo, duševnimi boleznimi, multiplo sklerozo) ter za storitve, namenjene določenim skupinam zavarovanih oseb (tudi *otrokom in mladostnikom z motnjami v telesnem in duševnem razvoju*). Plačilo drugih zdravstvenih storitev se zavarovanim osebam iz sredstev obveznega zdravstvenega zavarovanja zagotavlja le v *določenem odstotku njihove vrednosti*. Za razliko do polne cene vrednosti teh storitev se lahko posamezniki prostovoljno zavarujejo (prostovoljno dopolnilno zdravstveno zavarovanje), sicer pa so samoplačniki.

Ne glede na navedeno, pa se plačilo zdravstvenih storitev *v celoti zagotavlja vojaškim invalidom in civilnim invalidom vojne*, pri čemer razliko nad ravnijo obveznega zavarovanja zagotavlja Republika Slovenija iz proračuna.

Kadar gre za nujno zdravljenje, je določenim osebam, ki niso prostovoljno zavarovane za razliko do polne vrednosti teh storitev, v celoti zagotovljeno tudi plačilo nekaterih drugih zdravstvenih storitev, ki se iz sredstev obveznega zdravstvenega zavarovanja sicer zagotavljajo le v določenem odstotku njihove vrednosti (npr. storitve v zvezi s presaditvijo organov in z drugimi najzahtevnejšimi operativnimi posegi ne glede na razlog; zdravljenje v tujini; storitve v zvezi z intenzivno terapijo, radioterapijo, dializo in drugimi nujnimi najzahtevnejšimi diagnostičnimi, terapevtskimi in rehabilitacijskimi posegi; specialistične ambulantne, bolnišnične in zdraviliške storitve kot nadaljevanje bolnišničnega zdravljenja). Med te osebe sodijo tudi *invalidi in druge osebe, ki jim je priznana pomoč druge osebe za opravljanje večine ali vseh življenjskih funkcij po posebnih predpisih; invalidi, ki imajo najmanj 70-odstotno okvaro po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, in zavarovanci s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki prejemajo nadomestilo po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb*.

ZZVZZ določa tudi, da lahko zavod invalidom in drugim osebam, ki jim je priznana pomoč druge osebe za opravljanje večine ali vseh življenjskih funkcij po posebnih predpisih, invalidom, ki imajo najmanj 70-odstotno okvaro po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, in zavarovancem s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki prejemajo nadomestilo po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb pod pogoji, določenimi s splošnim aktom zavoda, *odobri tudi celotno plačilo medicinskega pripomočka*.

1.2.2. PRAVICA DO NADOMESTILA MED ZAČASNO ZADRŽANOSTJO OD DELA

Zavarovanci, ki so zavarovani za to pravico, so upravičeni do nadomestila plače med začasno zadržanostjo od dela v primerih, ko zaradi različnih zdravstvenih razlogov ne morejo delati. Gre za odsotnost z dela zaradi poškodbe ali bolezni oziroma poklicne bolezni ali poškodbe pri delu; presaditve živega tkiva in organov v korist druge osebe; darovanja krvi na dan, ko prostovoljno darujejo kri; posledic dajanja krvi; nege ožjega družinskega člana; izolacije in spremstva v primerih, ki jih odredi zdravnik. Pravica do odsotnosti je pravica iz delovnega razmerja, izpadli dohodek v času odsotnosti pa se zagotavlja s pravico do nadomestila. Obveznost izplačevanja nadomestila v določenem začetnem obdobju odsotnosti z dela (prvih 30 dni) praviloma bremeni delodajalca, nato pa nastopi obveznost zavoda, ki zagotavlja nadomestilo kot pravico iz obveznega zdravstvenega zavarovanja.

Pravica traja praviloma do konca zdravljenja, v primeru odsotnosti z dela zaradi nege ožjega družinskega člana pa je časovno omejena. V zvezi s tem velja poudariti, da je trajanje te pravice daljše v primeru, ko gre za nego otroka do sedmega leta starosti ali *starejšega zmerne, težje ali težko prizadetega otroka* (15 delovnih dni, izjemoma več, vendar največ 30 delovnih dni).

Višina nadomestila je odvisna od osnove za nadomestilo, vzroka za začasno zadržanost od dela in trajanja zadržanosti od dela (od 70 % do 100 % osnove). Ob tem je treba omeniti ugodnejšo ureditev glede višine nadomestila za *vojaške in civilne invalide vojne*. Nadomestilo v prvih 90. dneh odsotnosti zanje znaša 90 % osnove v vseh primerih zadržanosti, razen v primeru zadržanosti od dela zaradi poklicne bolezni, poškodbe pri delu in nege ožjega družinskega člana, ko nadomestilo znaša

100 % osnove. Nadomestilo po preteku 90. dni odsotnosti od dela pa za te osebe v vseh primerih znaša 100 % osnove.

1.2.3. POVRAČILO POTNIH STROŠKOV

Pri uresničevanju pravic do določenih zdravstvenih storitev imajo zavarovane osebe, če morajo potovati v drug kraj, kot je kraj njihovega stalnega prebivališča ali zaposlitve, pravico do povračila potnih stroškov. Ta pravica obsega prevozne stroške in stroške prehrane ter nastanitve med potovanjem in bivanjem v drugem kraju. Pravico do povračila potnih stroškov ima tudi spremljevalec, če tako odloči osebni zdravnik ali zdravstvena komisija. V zvezi s tem velja poudariti, da se za otroke do dopolnjenega 15. leta starosti in *starejše težje ali težko duševno ter telesno prizadete otroke in mladostnike* vedno šteje, da potrebujejo spremljevalca.

1.3. POSTOPEK UVELJAVLJANJA PRAVIC

1.3.1. POSTOPEK UVELJAVLJANJA PRAVIC DO ZDRAVSTVENIH STORITEV

Zavarovane osebe uveljavljajo pravice do zdravstvenih storitev pri izvajalcih. Pri drugih zavodih oziroma zdravnikih pa lahko izjemoma uveljavljajo le nujno zdravljenje in nujno medicinsko pomoč in so upravičene do povračila, kot da bi uveljavljale storitve pri izvajalcih. Izvajalci so javni zdravstveni zavodi ali druge pravne ali fizične osebe v Sloveniji, ki imajo z zavodom sklenjeno pogodbo za izvajanje določenih zdravstvenih storitev.

Zavarovana oseba uveljavlja pravice do zdravstvenih storitev v osnovni zdravstveni dejavnosti pri svojem izbranem zdravniku, ki si ga ob upoštevanju določenih omejitev prosto izbere. Poleg splošnega osebnega zdravnika si lahko izbere tudi osebnega zobozdravnika in osebnega ginekologa.

Zavarovana oseba na svojo pobudo uveljavlja *pravico do prvega obiska pri osebnem zdravniku*. Osebni zdravnik je pristojen in dolžan zavarovani osebi zagotoviti diagnostične, terapijske in rehabilitacijske storitve, določene za primarno raven zdravstvene dejavnosti, preventivne storitve po programu, zdravljenje na domu in hišne obiske, če ugotovi, da so utemeljeni. Osebni zdravnik je pooblaščen in dolžan tudi napotiti zavarovano osebo na imenovanega zdravnika ali zdravstveno in invalidsko komisijo; napotiti zavarovano osebo k zdravniku specialistu na ambulantno ali bolnišnično obravnavo na ustrezni ravni oziroma na konziliarne preglede k drugim zdravnikom na isti ravni; predpisovati zdravila na recept; predpisovati medicinske pripomočke; prenašati na ustrezne specialiste del pooblastil, kar zadeva zdravljenje, predpisovanje zdravil na recept, napotitev na nadaljnje specialistične preglede oziroma v bolnišnico; napotiti zavarovano osebo k pooblaščenim specialistom za predpisovanje medicinskih pripomočkov; odrediti prevoz z reševalnimi in drugimi vozili ter oceniti in potrditi njihovo nujnost, razen v primerih, ko je bila zavarovana oseba odpuščena iz bolnišnice.

Pravice do storitev specialistične ambulantne in bolnišnične dejavnosti uveljavlja zavarovana oseba pri specialistih na podlagi napotnice osebnega ali napotnega zdravnika. Zavarovana oseba lahko brez napotnice uveljavlja nujno zdravljenje, nujno medicinsko pomoč in druge zdravstvene storitve. Napotnica za specialistični pregled prav tako ni potrebna: za pregled pri okulistu zaradi ugotavljanja vida oziroma predpisovanja medicinskih pripomočkov za izboljšanje vida; za pregled in zdravljenje pri specialistu – psihiatru; pri pregledih zaradi odkrivanja kontaktov pri tuberkulozi in spolno prenosljivih boleznih ter za kontrolne preglede po končanem zdravljenju v teh primerih; ter v primeru, ko eden od staršev uveljavlja pravico do sobivanja ob hospitaliziranem otroku.

Specialist opravlja storitve s področja diagnostike, zdravljenja ter rehabilitacije ter predpisuje zavarovanim osebam pripomočke in zdravila v skladu s pooblastili osebnega zdravnika. Zavarovani osebi je dolžan zagotoviti vse utemeljene in potrebne laboratorijske, rentgenske in druge preiskave

ter vse terapijske storitve, za katere ga je pooblastil osebni zdravnik. Prav tako ji je ob pregledu dolžan predpisati na recept vsa novo uvedena, zamenjana oziroma predlagana zdravila v skladu s pooblastilom. Enako stori odpustni zdravnik ob odpustu iz bolnišnice.

Poseben pravno formaliziran pritožbeni postopek zoper strokovne odločitve izvajalcev glede zagotavljanja navedenih zdravstvenih storitev iz sredstev obveznega zdravstvenega zavarovanja ni določen (na voljo so različne neformalne poti), v literaturi pa se omenja možnost vložitve tožbe na socialno sodišče.³⁷

V določenih primerih je za odločanje o pravicah do zdravstvenih storitev namesto osebnega zdravnika zavarovane osebe pristojen *imenovani zdravnik zavoda*. Imenovani zdravnik tako odloča o napotitvi na zdraviliško zdravljenje, o upravičenosti zahteve po medicinskem pripomočku pred iztekom trajnostne dobe in o pravici do zahtevnejših medicinskih pripomočkov. Zavarovana oseba se lahko na odločbo imenovanega zdravnika pritoži. O pritožbi odloča zdravstvena komisija zavoda. Zoper odločbo komisije je zagotovljeno še sodno varstvo pred socialnim sodiščem.

Zahteva za uveljavljanje pravice do zdravljenja v tujini se vloži pri območni enoti zavoda. Na drugi stopnji odloča direkcija zavoda. Zoper končno odločitev organov zavoda je na voljo sodno varstvo.

1.3.2. POSTOPEK UVELJAVLJANJA PRAVICE DO DENARNEGA NADOMESTILA

Pravica do nadomestila se prizna na podlagi predhodne ugotovitve o obstoju zdravstvenih razlogov, ki utemeljujejo zavarovančevo začasno zadržanost od dela (začasna nezmožnost za delo). Pristojnost za ugotavljanje začasne nezmožnosti za delo je porazdeljena med osebnega zdravnika zavarovanca in imenovanega zdravnika zavoda. Imenovani zdravnik tako odloča o začasni nezmožnosti za delo iz bolezenskih razlogov nad 30 dni in v vseh drugih primerih, ko je izplačevalec nadomestila plače obvezno zdravstveno zavarovanje, razen če gre za nego, spremstvo ali izolacijo zavarovane osebe, o kateri odloča njen osebni zdravnik. Odloča tudi o zahtevi zavarovanca ali delodajalca po presoji ocene izbranega osebnega zdravnika o začasni nezmožnosti za delo do 30 dni. O svoji odločitvi imenovani zdravnik izda odločbo, zoper katero se je mogoče pritožiti na zdravstveno komisijo. Zoper odločbo komisije je zagotovljeno še sodno varstvo pred socialnim sodiščem.

Glede ugotavljanja začasne nezmožnosti za delo kaže omeniti še naslednje določbe Pravil obveznega zdravstvenega zavarovanja. Začasno zadržanost od dela zaradi nege ali spremstva otroka ugotavlja otrokov osebni zdravnik. Osebni ginekolog poda osebnemu zdravniku zavarovane osebe mnenje o njeni začasni nezmožnosti za delo zaradi bolezni oziroma stanj, ki jih ugotovi na svojem delovnem področju, ne more pa sam ugotavljati začasne nezmožnosti za delo. Ugotavljanje začasne zadržanosti od dela zavarovanca, ki neguje zakonca, je v pristojnosti njegovega osebnega zdravnika. Predlog poda osebni zdravnik zakonca, ki potrebuje nego. Osebni zobozdravnik ne sme ugotavljati zavarovančeve začasne zadržanosti od dela. Specialist psihiater lahko osebnemu zdravniku v 3. dneh od pregleda zavarovane osebe pisno predlaga zadržanost od dela, ni pa pristojen za ugotavljanje zadržanosti od dela. Ob odpustu zavarovane osebe iz bolnišničnega zdravljenja bolnišnični zdravnik pošlje odpustno pismo z obvestilom, priporočili in mnenjem osebnemu zdravniku. Odpustno pismo oziroma poročilo osebnemu zdravniku mora med drugim vsebovati tudi mnenje o zavarovančevi nezmožnosti za delo.

Nadomestila plač v času začasne zadržanosti od dela se izplačujejo brez posebnih pisnih zahtevkov ali vlog. Upravičenci jih uresničujejo na podlagi potrdil o upravičeni zadržanosti od dela. Nadomestila plač izplačujejo delavcem njihovi delodajalci. Zavod jim povrne izplačana nadomestila po predložitvi zahtevka. O pravici do nadomestila na I. stopnji odloča območna enota zavoda. Pritožbeni organ je direkcija zavoda. Zagotovljeno je sodno varstvo.

³⁷ Glej Strban, G. v: Bubnov Škoberne, A., Strban, G. (2010). *Pravo socialne varnosti*, GV Založba, str. 303-306.

1.3.3. POSTOPEK UVELJAVLJANJA PRAVICE DO POVRAČILA POTNIH STROŠKOV

Zavarovana oseba uveljavlja povračilo potnih stroškov pri območni enoti zavoda ali delodajalcu. Utemeljenost zahteve izkaže s predpisano listino, ki jo izda osebni ali napotni zdravnik. Če stroške iz prvega odstavka zavarovani osebi izplača delodajalec, uveljavlja povračilo zneska pri zavodu. Pritožbeni organ je direkcija zavoda. Zagotovljeno je sodno varstvo.

1.4. FINANCIRANJE ZAVAROVANJA

Sredstva za obvezno zdravstveno zavarovanje se zagotavljajo s prispevki zavarovancev, delodajalcev in drugih zavezancev.

Prispevke za osebe, ki so zavarovane kot *prejemnice nadomestila po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb* ali kot *uživalci invalidnin po predpisih o vojaških invalidih in civilnih invalidih vojne*, plačuje Republika Slovenija. Prispevek za te zavarovance se plačuje od izplačanih prejemkov, razen od dodatka za pomoč in postrežbo.

1.5. SODELOVANJE ZAVAROVANCEV V ORGANIH ZAVODA ZA ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE SLOVENIJE

Ena izmed pravic zavarovancev je sodelovanje v organih zavoda. Pri tem so invalidom zagotovljene posebne pravice. ZZVZZ invalidom zagotavlja zastopanost v skupščini in v upravnem odboru. Skladno s statutom zavoda sestavlja skupščino 45 članov, od tega dva predstavnika invalidov, ki jih volijo invalidske organizacije, organizirane za območje države. Predstavniki invalidov je tudi eden izmed 11. članov upravnega odbora in eden izmed 7. članov posameznih območnih svetov zavoda.

2. PROSTOVOLJNA ZDRAVSTVENA ZAVAROVANJA

ZZVZZ razlikuje med *štirimi tipi prostovoljnih zdravstvenih zavarovanj*: pozna dopolnilno, nadomestno, dodatno in vzporedno zdravstveno zavarovanje.

Dopolnilno zdravstveno zavarovanje je tesno povezano z obveznim zdravstvenim zavarovanjem. Kot je bilo pojasnjeno, se z obveznim zdravstvenim zavarovanjem nekatere zdravstvene storitve zavarovancem zagotavljajo le v določenem odstotku njihove vrednosti. Razliko do polne vrednosti storitev krije dopolnilno zdravstveno zavarovanje. Z vidika invalidov je pomembno načelo tega zavarovanja *načelo o enaki obravnavi zavarovancev ne glede na starost, spol in zdravstveno stanje*. Navedeno načelo na izvedbeni ravni pomeni, da mora zavarovalnica, ki izvaja dopolnilno zavarovanje, v to zavarovanje sprejeti vse osebe, ki so obvezno zdravstveno zavarovane in se želijo zavarovati pri njej. Morebitno slabše zdravstveno stanje osebe, na podlagi katerega je sicer mogoče sklepati, da bodo stroški za doplačilo zdravstvenih storitev za tega zavarovanca praviloma višji, ne more biti razlog za nesprejem te osebe v zavarovanje. Prav tako zavarovalnice takšnim osebam ne morejo zaračunati višje premije.

Pri vzporednem in dodatnem zdravstvenem zavarovanju je mogoče govoriti o *nadstandardnih zavarovanjih*. Zavarovancem zagotavljata določene ugodnosti v primerjavi z zavarovanci, ki so zgolj obvezno zdravstveno zavarovani. *Vzporedno zdravstveno zavarovanje* krije stroške zdravstvenih in z njimi povezanih storitev ter oskrbe z zdravili in medicinskimi pripomočki, ki so sicer pravica iz obveznega zdravstvenega zavarovanja, a jih zavarovanci uveljavljajo po drugačnih postopkih in ob drugih pogojih, kot jih predpisuje obvezno zdravstveno zavarovanje (npr. zavarovanje za večji obseg pravic, kot je določen z obveznim zdravstvenim zavarovanjem, ali za višji standard storitev, zavarovanje samoplačniških storitev specialističnega ambulantnega zdravljenja, ker jih zavarovanelec uveljavlja mimo postopkov in procedur, predpisanih v obveznem zdravstvenem zavarovanju).

Dodatno zdravstveno zavarovanje krije stroške zdravstvenih in z njimi povezanih storitev ter oskrbe z zdravili in medicinsko-tehničnimi pripomočki, ki niso sestavni del pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja, pri čemer ne gre niti za dopolnilno niti za nadomestno zdravstveno zavarovanje (npr. zavarovanje za dodatne pravice, ki niso zajete v obveznem zdravstvenem zavarovanju). Dostop invalidov do teh dveh oblik zavarovanja je lahko oviran, saj zavarovalnice sklenitev teh zavarovanj pogosto pogojujejo z zdravstvenim stanjem osebe, ki želi skleniti zavarovanje.

Nadomestno zdravstveno zavarovanje je namenjeno osebam, ki po predpisih Republike Slovenije ne morejo biti obvezno zavarovane. Tem osebam največ v obsegu standarda obveznega zdravstvenega zavarovanja krije stroške zdravstvenih in z njimi povezanih storitev ter oskrbe z zdravili in medicinsko-tehničnimi pripomočki.

3. POSEBEJ O PRAVICAH VOJNIH INVALIDOV

Posebne pravice vojni invalidov so urejene v Zakonu o vojnih invalidih. Skladno s tem zakonom so vojni invalidi vojaški vojni invalidi, vojaški mirnodobni invalidi in civilni invalidi vojne. Omenjeni zakon ureja pravice vojni invalidov na različnih življenjskih področjih, med njimi tudi na področju zdravstvenega varstva.

V določeni meri gre za pravice, ki izhajajo tudi iz ZZVZZ. Tudi ZZVZZ namreč določa pravico vojaških invalidov in civilnih invalidov vojne do plačila celotne vrednosti vseh zdravstvenih storitev, ki se zagotavljajo v obveznem zavarovanju. Zakon o vojnih invalidih še določa, da se vojnemu invalidu državljanu Republike Slovenije s stalnim prebivališčem v tujini, v času, ko je na ozemlju Republike Slovenije, v celoti zagotavlja plačilo zdravstvenih storitev v okviru obveznega zavarovanja.

ZZVZZ zagotavlja vojaškim in civilnim invalidom vojne v prvih 90 dneh odsotnosti od dela nadomestilo v višini 90 % osnove v vseh primerih zadržanosti, razen v primeru zadržanosti od dela zaradi poklicne bolezni, poškodbe pri delu in nege ožjega družinskega člana, ko njihovo nadomestilo znaša 100 % osnove. Nadomestilo po preteku 90. dni odsotnosti od dela za te osebe v vseh primerih znaša 100 % osnove. Zakon o vojnih invalidih daje vojnim invalidom pravico do 100 % nadomestila v vseh primerih odsotnosti tudi v obdobju prvih 30. dni odsotnosti od dela, ko je zavezanec za plačilo nadomestila praviloma delodajalec.

Posebna pravica do zdravstvenega varstva je pod določenimi pogoji zagotovljena tudi družinskim članom vojnega invalida.

Viri:

Bubnov Škoberne, A., Strban, G. (2010). Pravo socialne varnosti. GV Založba.

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (Uradni list RS, št. 9/92, 13/93, 9/96, 29/98, 6/99, 99/01, 60/02, 126/03, 76/05, 38/06, 72/06 – ur. p. b., 91/07, 76/08, 87/11 in 91/13).

Zakon o vojnih invalidih (Uradni list RS, št. 63/95, 19/97, 21/97, 75/97 in 19/14).

Zakon o zdravilih (Uradni list RS, št. 17/14).

Pravila obveznega zdravstvenega zavarovanja (Uradni list RS, št. 79/94, 73/95, 39/96, 70/96, 47/97, 3/98, 90/98, 6/99, 61/00, 64/00, 91/00, 59/02, 18/03, 30/03, 35/03, 78/03, 84/03, 44/05, 86/06, 90/06, 64/07, 33/08, 7/09, 88/09, 30/11, 49/12, 106/12, 99/13, 25/14 in 85/14).

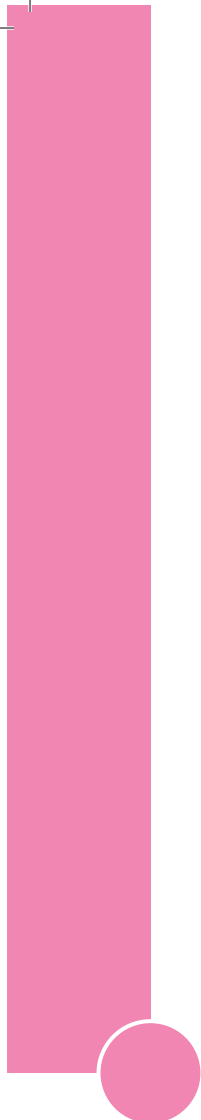
Pravilnik za izvajanje preventivnega zdravstvenega varstva na primarni ravni (Uradni list RS, št. 19/98, 37/03, 117/04, 31/05, 83/07, 22/09 in 17/15).

Statut Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije (Uradni list RS, št. 87/01, 1/02).

Sklep o določitvi odstotkov zdravstvenih storitev, ki se zagotavljajo v obveznem zdravstvenem zavarovanju (Uradni list RS, št. 1/13).

Pravilnik o volitvah in imenovanju članov v organe upravljanja zavoda (Uradni list RS, št. 38/93).

Pravilnik o tehničnih pripomočkih (Uradni list RS, št. 41/98).

SOCIALNO VARSTVO

Davor Dominkuš*

Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013–2020 (Uradni list RS, št. 39/2013) pravi, da je »namen sistema socialnega varstva v Republiki Sloveniji omogočiti socialno varnost in socialno vključenost vseh državljanov in prebivalcev Slovenije. Država in lokalne skupnosti (občine) so v okviru sistema socialnega varstva dolžne zagotavljati pogoje, v katerih posamezniki lahko, v povezavi z drugimi osebami v družinskem, delovnem in bivalnem okolju, ustvarjalno sodelujejo in uresničujejo svoje razvojne možnosti ter s svojo dejavnostjo dosegajo raven kakovosti življenja, ki je primerljiva z drugimi v okolju in ustreza merilom človeškega dostojanstva.« Kadar si posamezniki ali družine ne morejo sami zagotoviti socialne varnosti (in socialne vključenosti), so upravičeni do pomoči, pri čemer velja, da sta za svojo socialno varnost in varnost družine najprej odgovorna posameznik in družina sama.

Sistem socialnega varstva zajema:

- storitve, programe in druge oblike pomoči, katerih namen je **preprečevati nastajanje** socialnih stisk in težav,
- storitve, programe, prejemke in druge oblike pomoči, ki so namenjeni **reševanju** socialnih težav,
- javna pooblastila, naloge in ukrepe, ki jih izvajalcem socialnega varstva nalagajo zakoni in drugi predpisi, in
- **načrtovanje, razvoj in spremljanje** vseh elementov sistema socialnega varstva.

Osnovna načela za izvajanje sistema socialnega varstva v RS so zagotavljanje človekovega dostojanstva, socialne pravičnosti, solidarnosti (ob hkratni odgovornosti posameznika za svojo lastno socialno varnost in socialno varnost njegovih družinskih članov), enake dostopnosti (vključno z zagotavljanjem enakih možnosti moških in žensk), proste izbire in individualne obravnave. Pri oblikovanju rešitev v okviru sistema socialnega varstva se povezujejo oblikovalci politik, strokovnjaki in uporabniki. Pri vseh rešitvah v okviru sistema socialnega varstva je treba upoštevati kodeks etike in strokovne usmeritve s področja socialnega dela.

V izvajanje sistema socialnega varstva so vključeni:

- država, lokalne skupnosti (občine) in institucije socialnega zavarovanja (Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije in Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije) **kot regulatorji in financerji**,
- javne, zasebne in nevladne organizacije **kot izvajalci**,
- posamezniki, družina, sorodstvo, organizacije za samopomoč, prostovoljske organizacije in drugi, ki sestavljajo **socialna omrežja uporabnikov** sistema socialnega varstva, pri programih, namenjenih invalidom, pa še zlasti invalidske in humanitarne organizacije.

1. IZVAJALCI NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA

Izvajalci na področju socialnega varstva so:

- krizni centri za mlade in otroke,
- krizni centri za ženske žrtve nasilja,
- domovi za starejše,

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

- posebni socialnovarstveni zavodi,
- varstveno delovni centri,
- centri za usposabljanje otrok in mladine z motnjo v duševnem razvoju in
- izvajalci pomoči na domu in socialnega servisa.

Ključni izvajalci na področju socialnega varstva in enotna vstopna točka za zagotavljanje prejemkov so **centri za socialno delo**, ki jih je v RS 62 in delujejo v vseh 59 upravnih enotah (na območju Upravne enote Ljubljana so organizirani štirje).

Najbolj številčni izvajalci so **domovi za starejše** oziroma izvajalci institucionalnega varstva starejših. V začetku leta 2015 je v delovalo 53 javnih domov, katerih ustanoviteljica je Republika Slovenija, in 39 zasebnih domov, ki imajo koncesijo za izvajanje dejavnosti.

Na področju socialnega varstva v letu 2015 deluje še pet **posebnih socialnih zavodov**, ki izvajajo institucionalno varstvo odraslih s posebnimi potrebami oziroma dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju.

Centri za usposabljanje otrok in mladine z zmerno težko in najtežjo motnjo v duševnem razvoju, teh je v Sloveniji pet, izvajajo poseben izobraževalni program vzgoje in izobraževanja, ter različne programe za odrasle, predvsem institucionalno varstvo in programe vodenja varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji.

Na območju Republike Slovenije deluje tudi 23 **varstveno delovnih centrov**, katerih ustanoviteljica je država (pet jih je organiziranih v sklopu centrov za usposabljanje otrok in mladostnikov, osemnajst pa je samostojnih), in 11 takšnih, ki so za izvajanje dejavnosti pridobili koncesijo. Svojo dejavnost izvajajo na več kot 120. različnih lokacijah, nekateri med njimi poleg dnevnih programov izvajajo tudi program institucionalnega varstva.

Storitve **pomoči na domu** poleg 33 centrov za socialno delo in 25 domov za starejše izvajata še dva samostojna javna zavoda in 19 koncesionarjev.

V sistemu socialnega varstva obstaja še vrsta manjših zasebnih in nevladnih izvajalcev, ki izvajajo socialnovarstvene programe. Določene oblike pomoči in podpore zagotavljajo tudi občine, ki v ta namen lahko pooblastijo oziroma sklenejo pogodbo z javnim zavodom ali same ustanovijo zavod za izvajanje nalog v pristojnosti občine.

2. MATERIALNE PRAVICE V SISTEMU SOCIALNEGA VARSTVA (DENARNI TRANSFERJI)

2.1. NADOMESTILO ZA INVALIDNOST IN DODATEK ZA TUJO NEGO IN POMOČ

Nadomestilo za invalidnost lahko pridobijo polnoletne osebe (vendar najdlje do dopolnjenega 26. leta starosti) s prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki so zmerno, težje in težko duševno prizadete, ali telesno prizadete osebe, ki so nezmožne za samostojno življenje in delo (Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, ZDVDTP). Za nezmožne za samostojno življenje in delo štejejo osebe, ki so pridobitno nesposobne, se zaradi prizadetosti ne morejo vključiti v usposabljanje za delo in potrebujejo pomoč druge osebe pri oskrbi ter varstvu svojih pravic in koristi.

Nadomestilo za invalidnost pridobi invalidna oseba **ne glede na svoje socialno stanje** oziroma cenzus na družinskega člana. Prvi pogoj je, da invalidna oseba, če lahko uveljavi pravice iz naslova invalidnosti po drugih predpisih (na primer po predpisih pokojninskega in invalidskega zavarovanja), to pravico najprej uveljavi iz tega naslova. Šele če je višina sredstev nižja od višine nadomestila za invalidnost, lahko uveljavi razliko do nadomestila.

Pravica se ureja na krajevno pristojnem centru za socialno delo. V prvi polovici leta 2015 je višina nadomestila znašala 288,89 EUR mesečno.

Osebe, ki so pridobile status po ZDVDTP in pravico do nadomestila, lahko uveljavljajo tudi **pravico do dodatka za tujo nego in pomoč**. Pri ugotavljanju pravice do tega dodatka se smiselno uporabljajo kriteriji s področja pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Pomoč in višina dodatka sta odvisni od tega, ali sta invalidni osebi nujno potrebni pomoč in postrežba pri opravljanju vseh ali pri večini osnovnih življenjskih funkcij. Višina dodatka za tujo nego in pomoč za invalidne osebe, ki potrebujejo pomoč pri opravljanju večine osnovnih življenjskih potreb, znaša 82,54 EUR. Invalidne osebe, ki potrebujejo pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb, prejmejo dodatek v znesku 165,07 EUR mesečno.

Oseba, ki prejema nadomestilo za invalidnost in ni vključena v institucionalno varstvo, lahko uveljavlja tudi pravico do varstvenega dodatka.

2.2. DENARNA SOCIALNA POMOČ

Denarna socialna pomoč je namenjena **zadovoljevanju minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje**. Določena je z **Zakonom o socialnovarstvenih prejemkih (ZSVar-Pre)**, njena višina za samsko osebo oziroma prvo odraslo osebo v družini pa je v prvi polovici 2015 znašala 269,20 EUR mesečno. Uveljavlja se jo lahko, **če dohodek na osebo ne dosega meje dohodkov**, ki je zakonsko predpisana, in so hkrati izpolnjeni tudi drugi z zakonom določeni pogoji.

Upravičenec do denarne socialne pomoči je:

- kdor si ne more preživetja zagotoviti sam z delom, s pravicami iz dela ali zavarovanjem, z dohodki iz premoženja in iz drugih virov oziroma z nadomestili ali prejemki po drugih predpisih ali s pomočjo tistih, ki so ga dolžni preživljati, ali na drug način, ki ga določa zakon,
- kdor si zase in za svoje družinske člane ne more zagotoviti sredstev v višini minimalnega dohodka iz razlogov, na katere ni mogel vplivati, in je uveljavil pravico do denarnih prejemkov po drugih predpisih in pravico do oprostitev in olajšav po ZUPJS.

Denarna socialna pomoč se dodeli **za določen čas**, odvisno od okoliščin, ki so podlaga za dodelitev in višino denarne socialne pomoči. Dodeli se za obdobje:

- **od 1 do 3 mesecev:** ko je vloga vložena prvič,
- **od 1 do 6 mesecev:** v primeru ponovne vloge (prejemanje denarne socialne pomoči brez presledkov), če so okoliščine, ki so podlaga za dodelitev in določitev višine denarne socialne pomoči, v času prve oziroma prejšnje in ponovne odločitve ostale nespremenjene,
- **za 1 leto:** če zaradi starosti nad 63 (ženske) oziroma 65 let (moški), bolezni ali invalidnosti ali drugih okoliščin ni mogoče pričakovati izboljšanja socialnega položaja upravičenca,
- **trajno** za osebo, ki je trajno nezaposljiva ali trajno nezmožna za delo ali starejša od 63 (ženske) oziroma 65 let (moški) in ki je brez premoženja, upoštevanega po ZUPJS, ali je v institucionalnem varstvu in tudi njeni družinski člani izpolnjujejo enake pogoje.

Osebe, ki niso samostojne pri opravljanju dnevnih opravil in potrebujejo pri tem trajno pomoč ter so prejemniki denarne socialne pomoči, so lahko opravičene tudi do dodatka za tujo nego in pomoč.

2.3. PRAVICA DO PLAČILA PRISPEVKA ZA OBVEZNO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

Prejemanje denarne socialne pomoči je neposredno povezano tudi s pravico do plačila prispevka za obvezno zdravstveno zavarovanje.

Do te pravice so upravičeni **državljeni Republike Slovenije in tujci**, ki imajo **dovoljenje za stalno prebivanje in stalno prebivališče** v Republiki Sloveniji, **ki so upravičeni do denarne socialne pomoči**

oziroma izpolnjujejo pogoje za denarno socialno pomoč (pri čemer se krivdni razlogi ne upoštevajo) in niso zavarovanci iz drugega naslova, določenega z zakonom, ki ureja zdravstveno zavarovanje

Do plačila prispevkov za obvezno zdravstveno zavarovanje so ne glede na izpolnjevanje pogojev za denarno socialno pomoč upravičene tudi osebe, **ki so nameščene v rejniško družino ali v zavod na podlagi zakona, ki ureja družinska razmerja**, če niso obvezno zdravstveno zavarovane iz drugega naslova, določenega z zakonom, ki ureja zdravstveno zavarovanje.

Pravica se dodeli za določen čas, za enako obdobje kot denarna socialna pomoč oziroma za obdobje namestitve v rejniško družino ali zavod, kot izhaja iz odločbe o namestitvi, vendar najdlje za obdobje 3. let z možnostjo podaljšanja, če obstajajo razlogi za namestitvev.

Center za socialno delo odloča **o pravici ob vložitvi vloge za denarno socialno pomoč**, razen če vlagatelj izrecno izjavi, da te pravice ne želi.

2.4. IZREDNA DENARNA SOCIALNA POMOČ

Izredna denarna socialna pomoč je namenjena kritju izrednih stroškov, ki so vezani na preživetje in jih z lastnim dohodkom ali lastnim dohodkom družine ni mogoče pokriti. Namenjena je tudi primerom, ko se oseba ali družina iz razlogov, na katere ni imela vpliva, znajde v položaju materialne ogroženosti. Dodeli se v obliki enkratnega zneska ali za obdobje od 3. do 6. mesecev.

V prvi polovici leta 2015 je njena višina znašala:

- na mesec največ 269,20 evrov za samsko osebo (cenzus za samsko osebo) ali največ 834,52 evrov za družino (na primer za štiričlansko družino z dvema šoloobveznima otrokoma in brez zaposlitve),
- v koledarskem letu največ 1.346,00 evrov za samsko osebo (petkratnik cenzusa) ali največ 4.172,60 evrov za družino (na primer za štiričlansko družino z dvema šoloobveznima otrokoma in brez zaposlitve).

Ne glede na omejitve izplačila izredne denarne socialne pomoči v enem koledarskem letu v višini petkratnika cenzusa se lahko višina treh cenzusov v enem koledarskem letu dodeli le za namen potresa, poplave, ujme, drugih naravnih nesreč in višje sile, višina dveh cenzusov pa npr. za poračun elektrike, nakup pralnega stroja, štedilnika, drv (ogrevanje) in podobno.

Po prejemu izredne socialne pomoči je prejemnik dolžan predložiti dokazilo o namenski porabi v roku 45. dni oziroma najkasneje ob vložitvi nove vloge za izredno denarno socialno pomoč, če novo vlogo vloži pred potekom roka 30. dni. Pomoč mora porabiti v 30. dneh od njenega prejema.

Če upravičenec ne predloži dokazila o namenski porabi v postavljenem roku ali se iz dokazil ugotovi, da pomoč ni bila namensko porabljen ali ni bila porabljen v roku 30. dni od prejema, upravičenec ne more uveljaviti nove izredne denarne socialne pomoči 14 mesecev po mesecu prejema pomoči, razen v primeru vložitve nove vloge za izredno denarno socialno pomoč zaradi naravne nesreče ali višje sile. Če upravičenec prejete pomoči ne porabi v celoti za namen, za katerega mu je bila dodeljena, mora ostanek sredstev vrniti v proračun v roku 15. dni po porabi sredstev, drugače se šteje, da namenska poraba ni bila dokazana.

2.5. VARSTVENI DODATEK

Za razliko od denarne socialne pomoči, ki zagotavlja preživetje v krajšem časovnem obdobju, se z varstvenim dodatkom upravičencem **za čas prebivanja v Republiki Sloveniji** zagotavljajo sredstva za kritje življenjskih stroškov, ki nastanejo **v daljšem časovnem obdobju** (stroški vzdrževanja stanovanja, nadomeščanje trajnih potrošnih dobrin) in niso stroški za zagotavljanje minimalnih življenjskih potreb. Varstveni dodatek je namenjen osebam, ki si materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere sami ne morejo vplivati. V prvi polovici 2015 je njegova višina znašala 465,71 EUR mesečno.

Upravičenci do varstvenega dodatka so:

- ☐ **državljeni Republike Slovenije s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji,**
- ☐ **tujci z dovoljenjem za stalno prebivanje** v Republiki Sloveniji in **stalnim prebivališčem** v Republiki Sloveniji,
- ☐ osebe, ki lahko varstveni dodatek uveljavljajo na podlagi mednarodnih aktov, ki obvezujejo Republiko Slovenijo, in so: **trajno nezaposljivi** ali **trajno nezmožni za delo** ali **starejši od 63 (ženske) oziroma 65 let (moški)**, ki **niso delovno aktivni (niso zaposleni)** in so oziroma bi lahko bili upravičeni do denarne socialne pomoči ali če njihov dohodek oziroma lastni dohodek družine presega cenzus za pridobitev denarne socialne pomoči, ne presega pa cenzusa za varstveni dodatek.

Kot **trajno nezmožna za delo se šteje oseba**, ki:

- ☐ ima status invalida I. kategorije,
- ☐ je invalidsko upokojena,
- ☐ ima status invalida po zakonu, ki ureja varstvo duševno in telesno prizadeti oseb, ali ima mnenje invalidske komisije Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje o trajni nezmožnosti za delo. Invalidska komisija izda mnenje na zahtevo osebe, ki uveljavlja pravico do varstvenega dodatka. Mnenje invalidske komisije je plačljivo.

Kot **trajno nezaposljiva oseba se šteje oseba**, ki:

- ☐ razpolaga z odločbo o nezaposljivosti Zavoda za zaposlovanje Republike Slovenije po predpisih o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov oziroma drugega ustreznega organa po predpisih, ki urejajo status invalidov,
- ☐ je starejša od 63 (ženske) oziroma 65 let (moški).

Do prejemanja varstvenega dodatka niso upravičene osebe, ki so vključene v institucionalno varstvo.

Osebe, ki niso samostojne in potrebujejo trajno pomoč pri opravljanju vsakodnevnih aktivnosti ter so prejemniki varstvenega dodatka, so lahko opravičene tudi do dodatka za tujo nego in pomoč.

3. SOCIALNOVARSTVENE STORITVE

3.1. POMOČ DRUŽINI ZA DOM

Pomoč družini za dom obsega **strokovno svetovanje in pomoč pri urejanju odnosov med družinskimi člani**, strokovno svetovanje in pomoč **pri skrbi za otroke** ter **usposabljanje družine za opravljanje njene vsakdanje vloge**.

Upravičenci do storitve so posamezniki in družine v primerih, **ko socialne stiske in težave izhajajo iz neurejenih odnosov v družini** in so rešljive le s spremembami v družini kot celoti; **kadar družina išče strokovno svetovanje** in pomoč pri skrbi za otroke, vendar vzorci vedenja in znanja družine ne zadoščajo za odpravljanje težav; ter v primerih, ko socialne stiske dveh ali več družinskih članov **zahtevajo trajnejšo podporo in vodenje** za zagotovitev normalnih pogojev za obstanek in razvoj družine.

Pogoj za uporabo storitve sta **ocena, da so družinski člani motivirani za uresničevanje potrebnih sprememb** v svojih socialnih vlogah, ter **sprejem dogovora o sodelovanju**.

Izvajalci pomoči družini za dom so **centri za socialno delo**.

3.2. POMOČ NA DOMU

Pomoč družini na domu vsebuje:

- ☐ socialno oskrbo na domu in
- ☐ mobilno pomoč.

3.2.1. SOCIALNA OSKRBA NA DOMU

Pomoč na domu kot socialna oskrba je socialnovarstvena storitev, ki se izvaja na domu uporabnika. Namenjena je upravičencem, ki imajo **zagotovljene bivalne in druge pogoje za življenje v svojem bivalnem okolju**, če se zaradi starosti ali hude invalidnosti **ne morejo oskrbovati in negovati sami**, njihovi svojci pa take oskrbe in nege ne zmorejo ali zanju nimajo možnosti. Gre za **različne oblike organizirane praktične pomoči in storitev**, s katerimi se upravičenec vsaj za določen čas **nadomesti potrebo po institucionalnem varstvu** v zavodu, drugi družini ali drugi organizirani obliki.

Storitev **se prilagodi potrebam posameznega upravičenca** in obsega:

- ☐ **gospodinjsko pomoč**: prinašanje enega pripravljenega obroka ali nabavo živil in pripravo enega obroka hrane, pomivanje uporabljene posode, osnovno čiščenje bivalnega dela prostorov z odnašanjem smeti, postiljanje in osnovno vzdrževanje spalnega prostora;
- ☐ **pomoč pri temeljnih dnevni opravi**lih: pomoč pri oblačenju ali slačenju, pomoč pri umivanju, hranjenju, opravljanju osnovnih življenjskih potreb, vzdrževanje in nega osebnih ortopedskih pripomočkov;
- ☐ **pomoč pri ohranjanju socialnih stikov**: vzpostavljanje socialne mreže z okoljem, prostovoljci in sorodstvom, spremljanje upravičenca pri opravljanju nujnih obveznosti, informiranje ustanov o stanju in potrebah upravičenca ter priprava upravičenca na institucionalno varstvo.

Storitev je sestavljena iz **dveh delov**:

- ☐ prvi del predstavlja **ugotavljanje upravičenosti do storitve**, pripravo in sklenitev **dogovora o obsegu, trajanju in načinu opravljanja storitve, organiziranje** ključnih članov okolja ter **izvedbo uvodnih srečanj** med izvajalcem in upravičencem ali družino;
- ☐ drugi del zajema **vođenje storitve, koordinacijo izvajalcev** in njihovo **usmerjanje, sodelovanje z upravičenci** pri izvajanju dogovora in pri zapletenih življenjskih situacijah upravičencev ter **neposredno izvajanje storitve na domu upravičenca**.

Cena storitve se oblikuje na podlagi določb Pravilnika o metodologiji za oblikovanje cen socialnovarstvenih storitev in **ne more biti tržna**.

Pomoč družini na domu izvajajo v okviru mreže javne službe **javni socialnovarstveni zavodi** ter druge **pravne in fizične osebe, ki pridobijo koncesijo na javnem razpisu**. Koncesijo za storitev pomoči družini na domu **podeljujejo občine**, ki so tudi zadolžene za organizacijo, razvoj in financiranje te storitve v okviru mreže javne službe. Občina se torej lahko odloči, da bo storitev v okviru mreže javne službe izvajal javni socialnovarstveni zavod, lahko pa objavi javni razpis za podelitev koncesije za izvajanje pomoči na domu za druge pravne ali fizične osebe. Če se storitev izvaja **v okviru mreže javne službe**, bo **del celotnih stroškov storitve** (najmanj 50 %) **financirala občina**, del pa uporabniki.

Pomoč na domu lahko izvajajo domovi za starejše (javni socialnovarstveni zavodi), **centri za socialno delo, posebni javni zavodi**, ustanovljeni v občinah prav za ta namen, lahko pa tudi **zasebni izvajalci** na podlagi pridobljene koncesije ali dovoljenja za delo.

3.2.2. MOBILNA POMOČ

Mobilna pomoč je oblika **strokovne pomoči na domu**, s katero se **osebam z motnjami v duševnem in telesnem razvoju** zagotavlja **strokovna obravnava na domu**. Odvisna je **od potreb**

obravnavanih oseb, usmerjena pa je tudi na njihove svojce. Obsega opravila in postopke za korekcijo motenj ter svetovalno in terapevtsko delo. Namenjena je predvsem **specialno pedagoški obravnavi, socialni in psihološki obravnavi** ter **zaposlitvi**.

Upravičenci do mobilne pomoči so **otroci, mladostniki** in **odrasle osebe z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem in telesnem razvoju**, ki jim ta oblika storitve nadomešča vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji ali institucionalno varstvo in pri katerih je s to pomočjo **mogoče pričakovati ublažitev stanja** oziroma **ohranitev pridobljenih znanj in sposobnosti**.

Izvajalci mobilne pomoči:

- ponudniki pomoči na domu v okviru javne službe,
- seznam zasebnikov in pravnih oseb, ki opravljajo socialnovarstvene storitve na podlagi dovoljenja za delo in so vpisani v register zasebnikov in pravnih oseb, ki opravljajo socialnovarstvene storitve, ki ga vodi Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve - med njimi so tudi izvajalci pomoči na domu

3.2.3. SOCIALNI SERVIS

Socialni servis obsega **pomoč pri hišnih in drugih opravilih** v primeru rojstva otroka, bolezni, nesreče in v drugih **primerih, ko je ta pomoč potrebna za vključitev osebe v vsakdanje življenje**. Socialni servis ne sodi v javno službo.

Storitev socialnega servisa obsega na primer prinašanje pripravljenih obrokov hrane, nakup in prinašanje živil ali drugih potrebščin, pripravo kurjave, nabavo ozimnice, pranje in likanje perila, vzdrževanje okolice stanovanja, temeljito čiščenje in popravila v stanovanju, opremljanje, organiziranje in izvajanje različnih oblik družabništva, pedikerske in druge storitve za nego telesa in vzdrževanje videza, nego hišnih živali, nadzor nad jemanjem zdravil, varovanje in nadziranje stanja uporabnika preko noči.

Uporabnik socialnega servisa je **vsakdo, ki naroči določeno storitev in prevzame obveznost plačila storitve in kritja stroškov** v zvezi z opravljeno storitvijo.

3.3. INSTITUCIONALNO VARSTVO

Institucionalno varstvo je oblika obravnave **v zavodu, drugi družini ali drugi organizirani obliki**, ki upravičencem **nadomešča, dopolnjuje ali zagotavlja funkcijo doma ali lastne družine**. Obsega **osnovno oskrbo** in **socialno oskrbo** v skladu s predpisi s področja socialnega varstva ter **zdravstveno varstvo** po predpisih s področja zdravstvenega varstva:

- **za otroke in mladostnike, prikrajšane za normalno družinsko življenje**, zajema institucionalno varstvo **tudi vzgojo in pripravo na življenje**;
- **za otroke in mladostnike z motnjo v duševnem in telesnem razvoju** obsega institucionalno varstvo **tudi usposabljanje** po posebnem zakonu, **oskrbo in vodenje**;
- **odraslim osebam z motnjami v duševnem in telesnem razvoju** se v okviru institucionalnega varstva zagotavljajo **še posebne oblike varstva**.

Osnovna oskrba zajema bivanje, organiziranje prehrane, tehnično oskrbo in prevoz.

Socialna oskrba je **strokovno vodena dejavnost**, namenjena **izvajanju vsebin socialne preventive, terapije in vodenja upravičencev**. Vključuje izvajanje nalog varstva, posebnih oblik varstva, vzgoje in priprave na življenje in nalog vodenja.

Varstvo pomeni **nuđenje pomoči pri vzdrževanju osebne higiene in izvajanju dnevnih aktivnosti** (vstajanju, oblačenju, premikanju, hoji, komunikaciji in orientaciji). Posebne oblike varstva so namenjene **ohranjanju in razvoju samostojnosti**, razvoju **socialnih odnosov, delovni okupaciji, korekciji** terapiji in **terapiji motenj**, aktivnemu preživljanju prostega časa ter reševanju osebnih in socialnih stisk.

Izvajalci storitve so:

- ☐ domovi za starejše,
- ☐ posebni socialnovarstveni zavodi,
- ☐ socialnovarstveni zavodi za usposabljanje,
- ☐ nadomestne oblike bivanja in oskrbe.

Sprejem, premestitev in odpust uporabnika pri uveljavljanju pravice do **institucionalnega varstva** se izvaja na podlagi Pravilnika o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva. Postopek za sprejem v zavod se **začne z vložitvijo prošnje za sprejem v institucionalno varstvo**, ki se vloži **pri željenem zavodu**.

Storitev institucionalnega varstva je lahko zagotovljena tudi **v oskrbovanem stanovanju**.

4. DRUŽINSKI POMOČNIK

Institut družinskega pomočnika, ki je bil **uveden leta 2004**, ima **pomembno vlogo** predvsem pri **zagotavljanju kakovostnega življenja invalidnih oseb izven institucij**. Namenjen je predvsem tistim invalidnim osebam, ki menijo, da jim **institucije ne nudijo zadostne intimnosti, individualnosti, solidarnosti, osebne komunikacije, domačnosti in topline**. Zato se iščejo **nove oblike skrbi** za invalidne osebe.

Institut družinskega pomočnika je **pravica upravičenca do institucionalnega varstva**, da lahko v primerih in pod pogoji, določenimi z Zakonom o socialnem varstvu (ZSV), **namesto celodnevne institucionalnega varstva izbere družinskega pomočnika**, ki mu nudi **pomoč v domačem okolju**.

Institut družinskega pomočnika prinaša **spremembo v razumevanju skrbi za invalidno osebo, in sicer** tako, da ta skrb **ne zadeva le posameznih družinskih članov in specializiranih institucij**, temveč postaja **stvar celotnega sistema skrbi za invalidne osebe**. Osnova pravice do izbire družinskega pomočnika je torej **družbena skrb za invalidne osebe v domačem okolju**.

V skladu s Pravilnikom o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika je invalidna oseba:

- ☐ oseba s **težko motnjo v duševnem razvoju** oziroma oseba, ki ima znižano splošno ali specifično raven inteligentnosti, nižje sposobnosti na kognitivnem, govornem, motoričnem in socialnem področju ter pomanjkanje veščin, **kar se odraža v neskladju med njeno mentalno in kronološko starostjo**; je oseba, ki se lahko usposobi le za sodelovanje pri posameznih aktivnostih, **potrebuje stalno nego, varstvo, pomoč in vodenje**, je omejena v gibanju, prisotne so težke dodatne motnje, bolezni in obolenja, razumevanje in upoštevanje navodil je hudo omejeno;
- ☐ **težko gibalno ovirana oseba** oziroma oseba, ki ima prirojene ali pridobljene okvare, poškodbe gibalnega aparata, centralnega ali perifernega živčevja. Njena gibalna oviranost se odraža v obliki funkcionalnih in gibalnih motenj, lahko tudi v omejeni dostopnosti socialnega okolja in vzpostavljanja socialnih stikov. Težko gibalno ovirana oseba ima zelo hude motnje gibanja, ki povzročajo popolno funkcionalno odvisnost, samostojno gibanje ni možno, lahko doseže **samostojnost v gibanju z elektromotornim vozičkom, za sedenje potrebuje posebej prilagojene pripomočke**, ima malo funkcionalnih gibov rok, možne so posebne prilagoditve hranjenja (sonda), v vseh dnevni opraviilih je odvisna od tuje pomoči, lahko se delno hrani sama; morebitna motnja sfinktrov je težje oblike in zahteva urejanje s pomočjo druge osebe, pri izvajanju aktivnosti **potrebuje stalno fizično pomoč**.

4.1. KDO IMA PRAVICO DO IZBIRE DRUŽINSKEGA POMOČNIKA?

V skladu z Zakonom o socialnem varstvu (18.a člen) ima pravico do izbire družinskega pomočnika **invalidna oseba**:

- **za katero je pred uveljavljanjem pravice do družinskega pomočnika skrbel eden od staršev**, ki je po predpisih o starševskem varstvu prejemal delno plačilo za izgubljeni dohodek;
- **ki je invalid po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb** (Uradni list SRS, št. 41/1983) in **potrebuje pomoč za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb** ali
- **za katero komisija za priznanje pravice do izbire družinskega pomočnika ugotovi, da gre za osebo s težko motnjo v duševnem razvoju**, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb, **ali težko gibalno ovirano osebo**, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb.

4.2. KAKO LAHKO OSEBA PRIDOBI PRAVICO DO DRUŽINSKEGA POMOČNIKA?

Invalidna oseba uveljavlja pravico do izbire družinskega pomočnika pri pristojnem centru za socialno delo. Vlogi za uveljavljanje pravice je treba priložiti:

- dokumentacijo o zdravstvenem stanju,
- izjavo izbranega družinskega pomočnika, da želi invalidni osebi nuditi pomoč, na podlagi katere bo invalidska komisija lahko pripravila mnenje, ali izbrani družinski pomočnik upravičencu iz 18.a člena zakona o socialnem varstvu lahko nudi potrebno pomoč,
- **obrazce za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika.**

Status družinskega pomočnika in z njim povezane pravice in dolžnosti, predvsem dolžnost izvajanja potrebne pomoči invalidni osebi, **se vzpostavi z odločbo o priznanju pravice do družinskega pomočnika in o izbiri družinskega pomočnika.**

O pravici do izbire družinskega pomočnika odloča **invalidska komisija** Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje.

Pri statusu družinskega pomočnika **ne gre za vzpostavitev delovnega razmerja**, kot ga ureja delovnopravna zakonodaja, zato družinski pomočnik **nima pravic iz delovnega razmerja** (regresa, dopusta, bolniškega dopusta) in tudi ne formalnega delodajalca.

4.3. KDO JE LAHKO DRUŽINSKI POMOČNIK?

Družinski pomočnik je oseba, ki invalidni osebi nudi pomoč, ki jo ta potrebuje. **Lahko ima isto stalno prebivališče kot invalidna oseba oziroma je družinski član invalidne osebe** (oče ali mati, sin ali hči, brat ali sestra, stric ali teta, stari oče ali stara mama).

Družinski pomočnik je lahko **le oseba, ki se je** z namenom, da bi postala družinski pomočnik, **odjavila iz evidence brezposelnih oseb** ali je **zapustila trg dela**. Družinski pomočnik je lahko tudi oseba, ki **je v delovnem razmerju s krajšim delovnim časom od polnega** delovnega časa pri delodajalcu.

4.4. DELA IN NALOGE TER PRAVICE DRUŽINSKEGA POMOČNIKA

Družinski pomočnik, ki invalidni osebi zagotavlja oskrbo v domačem okolju, mora imeti **primeren odnos do invalidne osebe in biti usposobljen za komuniciranje in delo z invalidno osebo**. K primerni oskrbi oziroma ustreznemu zadovoljevanju želja in potreb invalidne osebe prispeva z **izvajanjem del in nalog družinskega pomočnika**, ki so:

- **osebna oskrba**: pomoč pri opravljanju osnovnih življenjskih potreb, hranjenju, pitju, oblače-

nju in slačenju, umivanju, vstajanju, gibanju, obračanju, uporabi stranišča, varovanje upravičenca;

- **zdravstvena oskrba:** sodelovanje z osebnim zdravnikom invalidne osebe; organizacija dostopa do potrebnih zdravstvenih storitev; skrb za jemanje predpisane terapije in pomoč pri jemanju zdravil; izvajanje določenih fizioterapevtskih postopkov, oskrba ran, preprečevanje ter oskrba preležanin; nabava zdravil na recept in pripomočkov z napotnico; pomoč pri gibanju; pomoč pri uporabi in čiščenju pripomočkov;
- **socialna oskrba in organiziranje prostočasnih aktivnosti:** pomoč pri vzpostavljanju in vzdrževanju socialne mreže; organiziranje dejavnosti za prosti čas; urejanje pošte invalidne osebe; informiranje ustanov o stanju in potrebah invalidne osebe;
- **gospodinjska pomoč:** priprava primerne dietne hrane in napitkov; vzdrževanje prostorov, v katerih živi invalidna oseba; postiljanje in preoblačenje postelje; vzdrževanje čistoče in likanje perila; ureditev bivalnega okolja glede na potrebe invalidne osebe.

Družinski pomočnik ima skladno z določbo 18.i člena Zakona o socialnem varstvu **pravico do:**

- **delnega plačila za izgubljeni dohodek** oziroma
- **do sorazmernega dela plačila za izgubljeni dohodek**, če poleg opravljanja nalog družinskega pomočnika **ostaja v delovnem razmerju s krajšim delovnim časom od polnega;**
- skladno z določbami 44. člena Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o socialnem varstvu (ZSV-B) je **družinski pomočnik** (do ureditve pokojninskega in invalidskega zavarovanja družinskega pomočnika, njegovega zdravstvenega zavarovanja, zavarovanja za primer brezposelnosti ter zavarovanja za starševsko varstvo s predpisi, ki urejajo ta zavarovanja, in ureditve plačila prispevkov za ta zavarovanja s predpisi, ki določajo stopnje prispevkov za socialno varnost) **obvezno pokojninsko zavarovan, zavarovan za primer brezposelnosti in za starševsko varstvo.**

Ob tem je pomembno, da je **višina delnega plačila za izgubljeni dohodek** določena v Zakonu o usklajevanju transferjev posameznikom in gospodinjstvom v RS (ZUTPG) in se **od 1.1.2013 dalje usklajuje dvakrat letno januarja in julija z rastjo cen življenjskih potrebščin** po podatkih Statističnega Urada RS. Navedeno pomeni, da **ne velja več določilo 18.i člena ZSV, da je delno plačilo za izgubljeni dohodek enako višini minimalne plače.**

Čas opravljanja nalog družinskega pomočnika **se šteje v zavarovalno oziroma pokojninsko dobo**, ki jo urejajo prej omenjeni predpisi, **urejene pa so tudi druge posebnosti glede zavarovanja.**

4.5. NADZOR NAD IZVAJANJEM INSTITUTA DRUŽINSKEGA POMOČNIKA

Zakon o socialnem varstvu nalaga pristojnemu **centru za socialno delo, da ves čas spremlja**, ali **družinski pomočnik invalidni osebi zagotavlja ustrezno pomoč**. V primeru spremenjenih okoliščin ali če podvomi o ustreznosti pomoči, je center dolžan po predpisanem postopku celotno dokumentacijo odstopiti invalidski komisiji, ki glede nato novo mnenje v skladu z Zakonom o socialnem varstvu.

Zakon o socialnem varstvu **centru za socialno delo** tudi nalaga, da **o delu družinskega pomočnika sestavi letno poročilo**, ki vsebuje **tudi mnenje invalidne osebe**. Invalidna oseba lahko kadarkoli seznani center za socialno delo z delom družinskega pomočnika in daje **svoje mnenje o poročilu družinskega pomočnika.**

Družinski pomočnik je **dolžan** pristojnemu centru za socialno delo **najmanj enkrat letno poročati o izvajanju pomoči invalidni osebi**. V primeru spremenjenih okoliščin, ki bi onemogočile nadaljnje izvajanje pomoči, je o tem dolžan nemudoma obvestiti center za socialno delo. Družinski pomočnik se mora **udeleževati tudi programov usposabljanja**, ki jih določi socialna zbornica.

Inšpekcijski nadzor, kot ga določa Zakon o socialnem varstvu, organizira in **izvaja socialna inšpekcija**, ki deluje v okviru Inšpektorata RS za delo.

4.6. FINANCIRANJE DRUŽINSKIH POMOČNIKOV S STRANI OBČIN

Sistem financiranja družinskih pomočnikov s strani občin je **oblikovan v luči čim večje preglednosti porabe sredstev**. Del sredstev se tako zagotovi **tudi iz naslova dodatka za tujo nego in pomoč** oziroma dodatka za pomoč in postrežbo.

Občina od bruto zneska za pravice družinskega pomočnika **plača vse potrebne prispevke** in družinskemu pomočniku **nakaže neto znesek**. **Invalidne osebe in njeni zavezanci za preživetje morajo skladno s svojo plačilno sposobnostjo občini povrniti del sredstev**, ki jih je ta namenila za pravice družinskega pomočnika.

5. VODENJE, VARSTVO IN ZAPOSLOITEV POD POSEBNIMI POGOJI

Vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji je **organizirana oblika varstva**, s katero se **izpolnjujejo** z ustavo in zakoni določene temeljne **človekove pravice odraslih invalidnih oseb do storitve**, ki tem osebam (uporabnikom) v skladu z njihovimi sposobnostmi **daje možnost aktivnega vključevanja v družbeno življenje in delovno okolje** ter **opravljanja koristnega, njihovim zmožnostim primernega dela**.

Vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji je organizirano in se izvaja tako, da **uporabnikom omogoča ohranjanje pridobljenih in širitev novih znanj in delovnih spretnosti**, pridobivanje novih **socialnih in delovnih navad**, **uresničevanje njihovih lastnih idej in ustvarjalnosti**, stimulira **občutek koristnosti in samopodreditve**. Storitve zagotavlja **tudi druge oblike varstva**, ki uporabnikom in njihovim družinam **omogočajo delovno in socialno udejstvovanje**.

Uporabnikom, to so **odrasle osebe z lažjo, zmerno ali težjo motnjo v duševnem razvoju**, omogoča tudi **nagrajevanje za opravljeno delo v skladu s splošnim aktom izvajalca**. Nagrajevanje dela pod posebnimi pogoji je opredeljeno v splošnem aktu izvajalca. Akti se med izvajalci razlikujejo, vendar v splošnem določajo, da so v nagrajevanje vključeni vsi uporabniki, tudi tisti, ki se zaradi svoje motnje ali starosti ne zmorejo polno vključevati v delovni proces pod posebnimi pogoji. Namen nagrad je spodbujati trud uporabnikov. Če bi se med strokovno javnostjo in starši uporabnikov oziroma njihovih zakonitih zastopnikov oblikovale tovrstne pobude, bi bilo smiselno razmisliti o poenotenju kriterijev, ki so opredeljeni v pravilniku o nagrajevanju posameznega izvajalca.

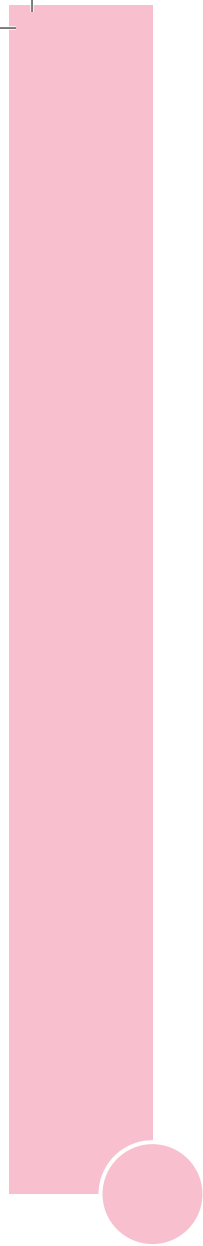
Osnovna oskrba zajema bivanje, prehrano, tehnično oskrbo in prevoz.

Posamezne osebe se vključijo v **tisto obliko storitve, ki ustreza njihovim** psihološkim, pedagoškim, zdravstvenim in socialnim **potrebam** ob upoštevanju njegove prevladujoče, primarne motnje.

Izvajalci storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji so **varstveno delovni centri**.

Prošnjo za vključitev ali premestitev v storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji **vloži uporabnik ali njegov zakoniti zastopnik** na obrazcu, ki je priloga Pravilnika o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva, na voljo pa je tudi na našem spletišču.

Socialnovarstvena storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji je v celoti financirana iz proračuna Republike Slovenije ter zajema namestitve, prehrano, tehnično oskrbo, prevoz in tudi socialno oskrbo (delovno terapevtsko, psihološko in svetovalno obravnavo) odraslih oseb z motnjo v duševnem in telesnem razvoju.

OLAJŠAVE IN OPROSTITVE

mag. Simona Smolej Jež*

Poleg davčnih olajšav in oprostitev imajo invalidi skladno z veljavno slovensko zakonodajo pravico do zmanjšanja plačila, olajšav in oprostitev tudi na številnih drugih področjih. Glede na vsebinsko različnost zato olajšave in oprostitev prikazujemo v več sklopih. V želji po razumljivosti in preglednosti nanizanih pravic je pri vsaki pravici navedena le pravna podlaga, upravičenci in skrčen opis pravice. Zaradi poenostavitve opisa posamezne olajšave oziroma oprostitve popis ne nudi vseh podrobnih podatkov o pravicah, njihovih povezavah in odvisnosti od drugih določb in predpisov, ki tu niso navedeni, so pa z vidika uveljavljanja pravic lahko odločilnega pomena. Popis omogoča vpogled v osnovne podatke o pravicah, ne more pa biti podlaga za natančno določanje, do katerih olajšav in oprostitev je posameznik v konkretni situaciji upravičen.

Pri pripravi nabora pravic smo se omejili zgolj na tiste, ki invalidom pripadajo na podlagi predpisov, veljavnih na državni ravni, ne obravnavamo pa morebitnih olajšav in oprostitev, ki jih invalidom podeljujejo predpisi občin skladno z 21. členom Zakona o lokalni samoupravi.³⁸ Prav tako ne obravnavamo olajšav, oprostitev in popustov, ki jih invalidom priznavajo zasebne organizacije in posamezniki, ne glede na to, ali delujejo na profiten ali neprofiten način.

1. DAVČNE OLAJŠAVE IN OPROSTITVE

1.1. OPROSTITEV PLAČILA DOHODNINE

Zakon o dohodnini³⁹ določa, da se od nekaterih prejemkov ne plača dohodnine. V nadaljevanju navajamo tiste prejemke, ki so namenjeni izključno ali v glavnem invalidom ter za katere Zakon o dohodnini v 20., 21., 22., 23. in 31. členu določa, da se od njih dohodnine ne plača. To so naslednji prejemki:

- pomoči, ki jih socialno ali drugače ogrožene osebe prejmejo od organizacij, ki imajo v skladu z zakonom, ki ureja invalidske organizacije, status invalidske organizacije, ki deluje v javnem interesu na področju invalidskega varstva;
- dohodki, ki jih v obliki povračil stroškov, storitev ali drugih ugodnosti v naravi prejmejo upravičenci na podlagi obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja, zdravstvenega zavarovanja, zakona o vojnih invalidih, zakona o žrtvah vojnega nasilja, zakona o posebnih pravicah žrtev vojne za Slovenijo, zakona o popravi krivic, zakona o vojnih veteranih in zakona o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb in zakona o republiških priznavalnih, razen prejemkov, ki predstavljajo redni dohodek;
- dodatek za pomoč in postrežbo po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, zakonu o vojnih veteranih, zakonu o vojnih invalidih in zakonu, ki ureja socialno varstvo, ter dodatek za tujo nego in pomoč po zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb;
- invalidnine, invalidski dodatek in dodatek za posebno invalidnost po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, zakonu o vojnih invalidih in nadomestilo za invalidnost po zakonu

* Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo

38 Zakon o lokalni samoupravi ZLS (Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 79/09, 51/10, 40/12 – ZUJF in 14/15 – ZUUJFO).

39 Zakon o dohodnini ZDoh-2 (Uradni list RS, št. 117/06, 28/2010, 51/2010, 9/2011 – ZUKD-1, 13/2011, 105/2011, 9/2012 – Odl. US, 24/2012, 30/2012, 40/2012 – ZUJF, 75/2012, 94/2012, 102/2012, 52/2013 – Odl. US, 96/2013, 108/2013, 29/2014 – Odl. US).

- nu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb;
- doživljenjska mesečna renta, ki jo posameznik prejme po zakonu o žrtvah vojnega nasilja in zakonu o posebnih pravicah žrtev v vojni za Slovenijo 1991;
- veteranski dodatek po zakonu o vojnih veteranih;
- dodatek za nego za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, ki ga upravičenci prejmejo na podlagi zakona, ki ureja starševsko varstvo in družinske prejemke;
- varstveni dodatek;
- prejemki za občasno delo invalidov, ki niso v delovnem razmerju in so vključeni v programe po predpisih, ki urejajo socialno varstvo, in po predpisih, ki urejajo zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov;
- prejemki za opravljanje občasne ali začasne nege ali pomoči invalidom, ki jih fizičnim osebam izplačujejo reprezentativne in druge invalidske organizacije, ki delujejo na državni ali lokalni ravni.

1.2. OLAJŠAVA ZA ZAPOSLOVANJE INVALIDOV

Zakon o dohodnini v 62. členu določa, da lahko zavezanec, ki zaposluje invalidno osebo, opredeljeno po ZZRZI, uveljavlja znižanje davčne osnove v višini 50 % izplačane plače te osebe, zavezanec, ki zaposluje invalidno osebo s 100-odstotno telesno okvaro ali gluho osebo, pa v višini 70 % izplačane plače te osebe. Zavezanec, ki zaposluje invalide, kot je opisano zgoraj, nad predpisano kvoto in katerih invalidnost ni posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni pri istem delodajalcu, lahko po ZZRZI uveljavlja znižanje davčne osnove v višini 70 % izplačanih plač za te osebe.

Tudi Zakon o davku od dohodkov pravnih oseb⁴⁰ omogoča olajšavo za zaposlovanje invalidov. V 56. členu določa, da zavezanec, ki zaposluje invalida, opredeljenega po ZZRZI, lahko uveljavlja zmanjšanje davčne osnove v višini 50 % plače te osebe, vendar največ v višini davčne osnove, zavezanec, ki zaposluje invalidno osebo s 100-odstotno telesno okvaro ali gluho osebo, pa v višini 70 % plače te osebe, vendar največ v višini davčne osnove. Zavezanec, ki zaposluje invalide, kot je opisano zgoraj, nad predpisano kvoto in katerih invalidnost ni posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni pri istem delodajalcu, lahko po ZZRZI uveljavlja znižanje davčne osnove v višini 70 % izplačanih plač za te osebe, vendar največ v višini davčne osnove.

1.3. OLAJŠAVA ZA ZAVEZANCA INVALIDA

Zakon o dohodnini v 63. členu določa, da zavezanec, ki je invalidna oseba po zakonu, ki ureja zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov, in ne zaposluje delavcev, lahko uveljavlja znižanje davčne osnove v višini 30 % povprečne mesečne plače zaposlenih v Sloveniji, zavezanec invalid s 100-odstotno telesno okvaro ali zavezanec gluha oseba pa v višini 60 % povprečne mesečne plače zaposlenih v Sloveniji za vsak mesec opravljanja dejavnosti.

1.4. OSEBNA OLAJŠAVA

Zakon o dohodnini v 112. členu določa, da se rezidentu invalidu s 100-odstotno telesno okvaro prizna zmanjšanje letne davčne osnove v višini 17.658,84 evrov (za leto 2014), če mu je bila priznana pravica do tuje nege in pomoči na podlagi odločbe Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, centra za socialno delo ali upravnega organa, pristojnega za varstvo borcev in vojaških invalidov.

Zakon tudi določa, da se rezidentu, ki prejema nadomestilo iz obveznega invalidskega zavarovanja kot delovni invalid po predpisih, ki urejajo obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje v Republiki Sloveniji, prizna zmanjšanje dohodnine v višini 13,5 % odmerjenega nadomestila.

⁴⁰ Zakon o davku od dohodkov pravnih oseb ZDDPO-2 (Uradni list RS, št. 117/06, 56/08, 76/08, 5/09, 96/09, 110/09 – ZDavP-2B, 43/10, 59/11, 24/12, 30/12, 94/12, 81/13, 50/14 in 23/15).

1.5. Posebna olajšava

Zakon o dohodnini v 114. členu določa, da se rezidentom, ki vzdržujejo družinske člane, prizna zmanjšanje letne davčne osnove. Za vzdrževanje otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, je zmanjšanje letne davčne osnove višje kot za druge vzdrževane otroke. V letu 2014 je znašalo 8.830,00 evrov.

Za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, se šteje otrok, ki:

- ☐ ima pravico do dodatka za nego otroka v skladu z zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih,
- ☐ ima pravico do dodatka za pomoč in postrežbo v skladu z zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ali
- ☐ je skladno s predpisi o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb za delo nezmožen.

2. TAKSNE OPROSTITVE

Zakon o upravnih taksah⁴¹ določa zadeve, ki so oproščene plačevanja upravnih taks. Med drugim v 24. členu določa, da so plačevanja upravnih taks oproščene:

- ☐ invalidske organizacije za dokumente in dejanja v zvezi z izvajanjem namena, za katerega so bile ustanovljene, in
- ☐ invalidi, za katere je v zdravstvenem spričevalu določeno, da smejo voziti le prirejeno vozilo, in sicer v postopku za pripustitev k vozniškem izpitu, za vozniško dovoljenje in za izdajo ter podaljšanje veljavnosti voznškega in prometnega dovoljenja.

23. in 25. člen določata, da taks ne plačujejo posamezniki v slabih premoženjskih razmerah. Za posameznike v slabih premoženjskih razmerah med drugim veljajo tudi prejemniki nadomestila za invalidnost po predpisih, ki urejajo varstvo odraslih telesno in duševno prizadetih oseb, ter prejemniki varstvenega dodatka.

Taks so oproščeni tudi nekateri dokumenti in dejanja. Zakon v 28. členu kot take med drugim opredeli:

- ☐ dokumente in dejanja za uveljavitev pravic iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter zdravstvenega varstva ter
- ☐ dokumente in dejanja v postopku za uveljavitev pravic, ki so z zakonom priznane invalidom, vojnim veteranom in žrtvam vojnega nasilja.

3. OPROSTITVE IN OMEJITVE IZVRŠBE

Zakon o izvršbi in zavarovanju⁴² določa predmete in prejemke, ki so izvzeti iz izvršbe. V 79. členu določa, da so iz izvršbe med drugim izvzeti pripomočki, ki so bili dani invalidu ali drugi osebi s telesnimi hibami na podlagi predpisa, ali si jih je sam nabavil, in so nujni za opravljanje njegovih življenjskih funkcij. Kot prejemki, izvzeti iz izvršbe, so med drugim opredeljeni (101. člen):⁴³

- ☐ prejemki iz naslova odškodnine zaradi telesne poškodbe po predpisih o invalidskem zavarovanju,
- ☐ varstveni dodatek,
- ☐ dodatek za nego otroka po zakonu, ki ureja družinske prejemke,

⁴¹ Zakon o upravnih taksah ZUT (Uradni list RS, št. 106/10 – uradno prečiščeno besedilo in 14/15 – ZUJFO).

⁴² Zakon o izvršbi in zavarovanju ZIZ-UPB4 (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 93/07, 37/08 – ZST-1, 45/08 – ZArbit, 28/09, 51/10, 26/11, 17/13 – odl. US, 45/14 – odl. US, 53/14 in 58/14 – odl. US).

⁴³ Navedene denarne prejemke, ki so izvzeti iz davčne izvršbe, opredeljuje tudi Zakon o davčnem postopku (ZDavP-2-NPB10).

- nadomestilo za invalidnost po zakonu, ki ureja družbeno varstvo duševno in telesno prizadetih oseb,
- sredstva za nego in pomoč, ki se v skladu z zakonom, ki ureja uveljavljanje pravic iz javnih sredstev, ne upoštevajo kot dodatek prejemniku tega prejemka,
- prejemki od občasnega dela invalidov, ki niso v delovnem razmerju in so vključeni v programe po predpisih, ki urejajo socialno varstvo, in po predpisih, ki urejajo zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov.

Zakon o izvršbi in zavarovanju v 102. členu tudi določa, da je na prejemke vojnih in mirovnih vojaških invalidov iz naslova invalidnine, ortopedskega dodatka in invalidskega dodatka mogoče seči z izvršbo samo za terjatve iz naslova zakonite preživnine in odškodnine za izgubljeno preživnino zaradi smrti tistega, ki jo je dajal, in sicer do polovice teh prejemkov.

4. NIŽJA STOPNJA DDV IN OPROSTITEV PLAČILA DDV

Zakon o davku na dodano vrednost⁴⁴ v 41. členu določa blago in storitve, za katere se DDV obračunava in plačuje po nižji stopnji (9,5 %). Med drugim se nižji DDV obračunava za nakup medicinske opreme, pripomočkov in drugih sredstev, ki so namenjena za lajšanje ali zdravljenje okvare ali invalidnosti, in sicer izključno za osebno uporabo, vključno z njihovim vzdrževanjem.

Na podlagi 42. člena Zakona o davku na dodano vrednost so plačila DDV med drugim oproščene socialnovarstvene storitve, vključno s storitvami domov za starejše, in z njimi neposredno povezana dobava blaga, ki jih kot javno službo opravljajo javni socialnovarstveni zavodi ali druge osebe na podlagi koncesije ali druge nepridobitne organizacije, ki se po predpisih štejejo za dobrodelne, invalidske organizacije ali organizacije za samopomoč.

5. OLAJŠAVE IN OPROSTITVE NA PODROČJU PROMETA, PREVOZOV IN NAKUPA VOZIL

5.1. OPROSTITEV PLAČILA DAVKA OD CESTNIH MOTORNIH VOZIL

Zakon o davku na motorna vozila⁴⁵ v 5. členu opredeljuje primere, v katerih se ne plačuje davka od cestnih motornih vozil. Med drugim tega davka ni treba plačati od vozil, ki so nabavljena za prevoz invalidov, in sicer od enega motornega vozila z delovno prostornino bencinskega motorja do 1,8 l in dizelskega motorja do 1,9 l oziroma z delovno prostornino bencinskega motorja do 2 l in dizelskega motorja do 2,2 l za motorno vozilo z avtomatskim upravljanjem ter od motornega vozila, posebej prirejenega za prevoz invalidov na invalidskem vozičku, ki ga največ enkrat v petih letih kupijo invalidske organizacije in osebe, ki imajo voziško dovoljenje ali jim je potrebna pomoč drugih oseb, ki imajo voziško dovoljenje. Za osebe s to pravico se štejejo:

- osebe, pri katerih je zaradi izgube, okvare ali paraliziranosti spodnjih okončin ali medenice nastala najmanj 80-odstotna telesna okvara;
- osebe, ki so popolnoma izgubile vid na obeh očesih;
- osebe z zmerno, težjo ali težko telesno ali duševno motnjo, ki jim je priznana invalidnost po zakonu, ki ureja družbeno varstvo telesno in duševno prizadetih oseb;
- otroci, ki potrebujejo posebno nego in varstvo.

⁴⁴ Zakon o davku na dodano vrednost ZDDV-1-UPB3 (Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 18/11, 78/11, 38/12, 83/12 in 86/14).

⁴⁵ Zakon o davku na motorna vozila ZDMV-UPB2 (Uradni list RS, št. 72/06 – uradno prečiščeno besedilo, 9/10 in 40/12 – ZUJF).

Če zgoraj navedeni upravičenci niso vozniki, lahko v njihovem imenu motorno vozilo vozijo starši oziroma skrbnik ali osebe, ki imajo pisno pooblastilo upravičenca, njegovih staršev oziroma skrbnika, tudi brez obvezne navzočnosti invalida v motornem vozilu.

5.2. OPROSTITEV PLAČILA LETNE DAJATVE ZA VOZILA ZA PREVOZ INVALIDOV

Zakon o letni dajatvi za uporabo vozil v cestnem prometu⁴⁶ v 7. členu opredeljuje pogoje, v katerih lahko invalidi oziroma njihovi starši ali skrbniki uveljavljajo oprostitev plačila letne dajatve za vozila za prevoz invalidov.

Zakon določa, da se oprostitev plačila letne dajatve lahko uveljavi za osebna vozila z motorjem delovne prostornine bencinskega motorja do vključno 1800 ccm in dizelskega motorja do vključno 1900 ccm, za osebna vozila z avtomatskim menjalnikom z delovno prostornino bencinskega motorja do vključno 2000 ccm in dizelskega motorja do vključno 2200 ccm ter za osebna vozila, prirejena za prevoz invalidov na invalidskem vozičku, pod pogojem, da se omenjena vozila uporabljajo za prevoz:

- oseb, pri katerih je ugotovljena najmanj 80-odstotna telesna okvara ali 80-odstotna vojna invalidnost, ter oseb, pri katerih je zaradi izgube, okvare ali paraliziranosti spodnjih okončin ali medenice ugotovljena najmanj 60-odstotna telesna okvara ali 60-odstotna vojna invalidnost,
- oseb, ki so popolnoma izgubile vid na obeh očesih,
- oseb z zmerno, težjo ali težko telesno ali duševno motnjo, ki jim je priznana invalidnost po predpisih o družbenem varstvu telesno in duševno prizadetih oseb in
- otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, ki jih zdravstveni zavodi spremljajo kot rizične v razvoju.

Oprostitev plačila letne dajatve lahko polnoletni upravičenec uveljavlja za eno vozilo, registrirano na svoje ime. Za polnoletne upravičence z odvzeto poslovno sposobnostjo lahko oprostitev plačila letne dajatve za eno vozilo, registrirano na svoje ime, uveljavlja upravičenčev skrbnik, pri katerem upravičenec živi. Za mladoletne upravičence iz tega člena lahko oprostitev plačila letne dajatve za eno vozilo, registrirano na svoje ime, uveljavljajo upravičenčevi starši, kadar otrok ne živi pri obeh starših, pa tisti od staršev, pri katerem otrok živi, oziroma druga oseba, ki dokaže, da otrok živi pri njej.

Invalidska organizacija lahko uveljavlja oprostitev plačila letne dajatve za več vozil, ki se uporabljajo za prevoz oseb iz prvega odstavka tega člena.

5.3. STROŠKI ZDRAVSTVENEGA PREGLEDA

Zakon o voznikih⁴⁷ v 73. členu določa, da stroške kontrolnega zdravstvenega pregleda imetnika veljavnega voznškega dovoljenja invalida, ki vozi izključno svojim zmožnostim prilagojeno motorno vozilo, krije Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije.

5.4. PARKIRANJE IN PARKIRNA KARTA

Zakon o pravilih cestnega prometa⁴⁸ v 67. členu določa, da na označenem parkirnem mestu za invalida lahko parkira vozilo, ki je označeno z veljavno parkirno karto. Ta se lahko izda naslednjim skupinam upravičencev (66. člen ZPreCP):

- osebam, ki imajo zaradi izgube, okvare ali paraliziranosti spodnjih ali zgornjih okončin ali medenice priznano najmanj 60-odstotno telesno okvaro;
- osebam z multiplo sklerozo;

⁴⁶ Zakon o letni dajatvi za uporabo vozil v cestnem prometu ZLDUVCP (Uradni list RS, št. 57/08).

⁴⁷ Zakon o voznikih Zvoz (Uradni list RS, št. 109/2010, 25/14).

⁴⁸ Zakon o pravilih cestnega prometa ZPreCP (Uradni list RS, št. 109/2010).

- osebam z mišičnimi in živčno-mišičnimi obolenji z ocenjeno najmanj 30-telesno telesno okvaro;
- osebam s težko duševno motnjo, ki jim je zaradi tega priznana invalidnost po predpisih o varstvu telesno in duševno prizadetih oseb;
- osebam, ki imajo najmanj 90-odstotno telesno okvaro zaradi izgube vida;
- mladostnim osebam, ki imajo težko telesno ali duševno motnjo oziroma so zaradi izgube, okvare, paraliziranosti spodnjih okončin ali medenice ovirane pri gibanju ter
- zdravstvenim službam, socialnim službam in invalidskim organizacijam, katerih delavci obiskujejo oskrbovance na domu zaradi nujnih in neodložljivih storitev, potrebnih za njihovo zdravje in življenje.

Parkirno karto sme poleg upravičenca uporabljati spremljevalec, ki vozi in spremlja osebo, ki je imetnik parkirne karte in sama ne vozi motornega vozila.

Zdravstveni delavci, delavci socialnih služb in delavci invalidskih organizacij smejo ob obiskih oskrbovancev (bolnikov, ostarelih, onemoglih in invalidov) na domu zaradi nujnih in neodložljivih storitev, potrebnih za njihovo zdravje in življenje, za največ dve uri parkirati vozilo na kraju, kjer to sicer ni dovoljeno, če tako parkirano vozilo ne ogroža ali ovira drugih udeležencev cestnega prometa. Na ta način lahko parkirajo tudi osebe iz 66. člena ZPrCP, ki so omenjene v zgornjih alinejah.

6. OPROSTITEV PLAČILA RTV PRISPEVKA

Zakon o Radioteleviziji Slovenija⁴⁹ v 32. členu določa skupine oseb, ki so oproščene plačila RTV prispevka. Med drugimi so to:

- invalidi s 100-odstotno telesno okvaro;
- invalidi z manj kot 100-odstotno telesno okvaro, če jim je priznana tudi pravica do dodatka za pomoč in postrežbo;
- osebe, ki so trajno izgubile sluh;
- vzgojno izobraževalni zavodi, ustanove za varstvo otrok, bolnišnice, izvajalci socialno-varstvenih dejavnosti znotraj javne mreže in invalidske organizacije – za sprejemnike, ki so namenjeni vzgojnemu ali učnemu procesu oziroma razvedrilu varovancev, učencev oziroma pacientov.

7. OPROSTITEV PLAČILA TURISTIČNE TAKSE

Zakon o spodbujanju razvoja turizma⁵⁰ v 27. členu določa skupine oseb, ki so oproščene plačila turistične takse. Med drugim so to:

- osebe na podlagi predložitve fotokopije odločbe pristojnega organa, iz katere je razvidno, da je pri zavarovancu podana invalidnost oziroma telesna okvara, ali fotokopije potrdila oziroma izvedenskega mnenja pristojne komisije o ugotavljanju invalidnosti oziroma telesni okvari ali na podlagi članske izkaznice invalidske organizacije;
- otroci in mladostniki na podlagi predložitve fotokopije odločbe, ki zadeva razvrščanje in usmerjanje otrok s posebnimi potrebami.

⁴⁹ Zakon o Radioteleviziji Slovenija ZRTVS-1 (Uradni list RS, št. 96/2005, 109/05 – ZDavP-1B, 105/06 – odl. US, 26/09 – ZIPRS0809-B in 9/14).
⁵⁰ Zakon o spodbujanju razvoja turizma ZSRT (Uradni list RS, št. 2/2004).

8. OLAJŠAVE IN OPROSTITVE NA PODROČJU DOSTOPA DO IKT STORITEV

8.1. BREZPLAČNI DOSTOP DO INTERNETA

Javni zavod Arnes nudi možnost brezplačnega dostopa v svoje internetno omrežje nekaterim kategorijam uporabnikov. Na podlagi pogodbe, sklenjene med Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Arnesom, so med temi kategorijami tudi invalidi in invalidske organizacije. Vsak uporabnik dobi elektronski naslov, možnost pregledovanja pošte preko spleta (*web mail*), 20 GB prostora na strežniku za elektronski poštni predal in postavitve osebne spletne strani. Storitve omrežja ARNES so brezplačne, niso pa namenjene komercialni uporabi. Uporabniki plačajo le nadomestilo za uporabo omrežja, preko katerega se povezujejo na akademsko omrežje.

8.2. PRIKLJUČITEV NA JAVNO KOMUNIKACIJSKO OMREŽJE NA FIKSNI LOKACIJI IN POPUSTI V ZVEZI S TEM

Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide⁵¹ v tretjem členu določa, da mora izvajalec univerzalne storitve prednostno obravnavati zahtevo končnega uporabnika invalida za priključitev na javno komunikacijsko omrežje na fiksni lokaciji. Določa tudi, da mora izvajalec univerzalne storitve zagotoviti končnemu uporabniku invalidu 50 % popust pri priključitvi na javno komunikacijsko omrežje na fiksni lokaciji.

Izvajalec univerzalne storitve tudi brezplačno prednostno obravnava in odpravi okvare na dostopnem vodovodu do končnega uporabnika invalida.

Do popustov pri priključitvi na javno komunikacijsko omrežje na fiksni lokaciji v skladu z zgoraj navedenimi določili 3. člena Uredbe o ukrepih za končne uporabnike invalide je upravičen končni uporabnik invalid oziroma naročnik invalid brez zagotovljenih sredstev za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje.

Izraz končni uporabnik invalid oziroma naročnik invalid pomeni:

- ☐ slepega ali slabovidnega končnega uporabnika oziroma naročnika, ki mu je bila ugotovljena najmanj 80-odstotna telesna okvara zaradi izgube vida,
- ☐ gluhega ali naglušnega končnega uporabnika oziroma naročnika, ki mu je bila ugotovljena najmanj 60-odstotna telesna okvara zaradi izgube sluha,
- ☐ končnega uporabnika oziroma naročnika, ki mu je bila ugotovljena najmanj 80-odstotna telesna okvara, pri čemer je najnižji odstotek posamezne telesne okvare, ki se seštevajo, vsaj 70 %.

Invalid brez zagotovljenih sredstev za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje, to dokazuje:

- ☐ z odločbo o upravičenosti do denarne socialne pomoči ali varstvenega dodatka po zakonu, ki ureja socialnovarstvene prejemke, ali
- ☐ z odločbo, s katero mu je podeljena pravica do invalidskega dodatka, pravica do družinskega dodatka ali pravica do oskrbnine po zakonu, ki ureja vojne invalide, ali
- ☐ z odločbo, s katero mu je podeljena pravica do veteranskega dodatka po zakonu, ki ureja vojne veterane, ali
- ☐ z odločbo, s katero mu je podeljena pravica do nadomestila za invalidnost po zakonu, ki ureja oblike družbenega varstva zmerno, težje in težko duševno ter najtežje telesno prizadetih oseb.

⁵¹ Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide (Uradni list RS, št. 38/14).

8.3. DOSTOP DO JAVNO DOSTOPNIH TELEFONSKIH STORITEV NA FIKSNI LOKACIJI

Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide v 4. členu določa, da morajo biti splošni pogoji za dostop do javno dostopnih telefonskih storitev na fiksni lokaciji in ustrezajoči cenik dostopni v zvočnem in video zapisu oziroma v takšni elektronski obliki, ki omogoča pretvorbo v obliko, zaznavno končnemu uporabniku invalidu.

Izvajalec univerzalne storitve zagotovi naročniku invalidu 50 % popust pri mesečni naročnini za javno dostopne telefonske storitve na fiksni lokaciji.

Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide tudi določa, da mora izvajalec univerzalne storitve slepemu in slabovidnemu naročniku invalidu omogočiti, da se seznani z višino računa preko govornih sporočil oziroma v takšni elektronski obliki, ki mu omogoča pretvorbo v njemu zaznavno obliko.

Do popustov pri mesečnih naročninah do javno dostopnih storitev na fiksni lokaciji v skladu z zgoraj navedenimi določili 4. člena Uredbe o ukrepih za končne uporabnike invalide je upravičen končni uporabnik invalid oziroma naročnik invalid brez zagotovljenih sredstev za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje.⁵²

8.4. NAKUP ALI NAJEM USTREZNE TERMINALSKE OPREME

Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide v 5. členu določa, da mora izvajalec univerzalne storitve zagotoviti končnemu uporabniku invalidu možnost nakupa ali najema njegovim potrebam prilagojene terminalske opreme, in sicer s prodajo po nabavni vrednosti ali z najemom po ceni, ki temelji na nabavni vrednosti.

Prilagojena terminalska oprema mora ustrezati najmanj naslednjim zahtevam:

- ☐ biti mora preprosta za uporabo,
- ☐ imeti mora večje in lahko dostopne ter prepoznavne tipke,
- ☐ omogočati mora preprosto spreminjanje kontrasta zaslona,
- ☐ omogočati mora preprosto nastavljanje jakosti zvoka ali dodatnega povečanja jakosti zvoka,
- ☐ omogočati mora branje z zaslona,
- ☐ omogočati mora nastavitev hitrega klicanja,
- ☐ omogočati mora vizualna in zvočna opozorila z možnostjo nastavljanja jakosti zvonjenja ali dodatnega povečanja jakosti zvonjenja in
- ☐ omogočati mora povezljivost s slušnim aparatom.

8.5. OPROSTITEV PLAČILA PRENOSA POŠILJK ZA SLEPE OSEBE

Pogoje za oprostitve plačila prenosa pošilk za slepe in slabovidne osebe določajo Splošni pogoji izvajanja univerzalne poštne storitve.⁵³

Predpis določa, da je pošiljka za slepe in slabovidne odprta pošiljka, ki vsebuje literaturo za slepe in slabovidne osebe. Velikost pošiljke mora ustrezati velikosti navadnega pisma. Izjemoma je lahko najmanjša velikost pošiljke 90 x 100 mm. Največja masa pošiljke za slepe in slabovidne je 7 kg.

Na naslovni strani pošiljke mora biti oznaka 'Pošiljka za slepe in slabovidne' oziroma v mednarodnem prometu 'Literature for the blind'. Kot oznaka se lahko uporabi tudi nalepka z znakom za slepe.

Pošiljke za slepe in slabovidne so oproščene plačila poštnine, razen kadar je literatura za slepe in slabovidne poslana kot priporočeno pismo, vrednostno pismo, navadni paket ali paket.

⁵² Kdo je končni uporabnik invalid in kako dokazuje, da je invalid brez zagotovljenih sredstev za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje, je navedeno pri pravici 'Priključitev na javno komunikacijsko omrežje na fiksni lokaciji in popusti v zvezi s tem'.

⁵³ Splošni pogoji izvajanja univerzalne poštne storitve (1.9.2014).

9. FINANCIRANJE TEHNIČNIH PRIPOMOČKOV IN PLAČILO STROŠKOV PRILAGODITVE VOZILA

9.1. FINANCIRANJE TEHNIČNIH PRIPOMOČKOV

Dvajseti člen Zakona o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI)⁵⁴ predpisuje sofinanciranje tehničnih pripomočkov za invalide. Sredstva za sofinanciranje plačila tehničnih pripomočkov se zagotavljajo v višini 85 % vrednosti posameznega tehničnega pripomočka. Za invalide, ki prejemajo denarno socialno pomoč po predpisih, ki urejajo področje socialnega varstva, in invalide, ki jim je priznan status po predpisih, ki urejajo družbeno varstvo duševno in telesno prizadetih oseb, se zagotovi plačilo pripomočkov v celotni vrednosti posameznega tehničnega pripomočka.

Pogoje za uveljavitev pravice do sofinanciranja tehničnih pripomočkov za invalide določa Pravilnik o tehničnih pripomočkih in prilagoditvi vozila,⁵⁵ ki med drugim določa, da so do sofinanciranja tehničnih pripomočkov upravičene senzorno ovirane osebe, to so slepe, slabovidne, gluhe, naglušne in gluhoslepe osebe, ki lahko uveljavljajo pravice po predpisih, ki urejajo invalidsko ter zdravstveno varstvo in zavarovanje in te pripomočke potrebujejo za premostitev komunikacijskih ovir in za omogočanje varnega in samostojnega življenja.

9.2. PLAČILO STROŠKOV PRILAGODITVE VOZILA

ZIMI v 21. členu predpisuje, da invalid, ki je gibalno oviran in lahko vozilo upravlja sam le, če je ustrezno prilagojeno, lahko uveljavlja plačilo stroškov prilagoditve vozila, in sicer enkrat na šest let. Do prilagoditve je upravičen tudi invalid, ki sam ne upravlja vozila, prilagoditev pa je nujno potrebna za vstop invalida v vozilo in varno vožnjo. V tem primeru lahko invalid uveljavlja stroške za naprave in pripomočke za premostitev višinske razlike pri vstopu v vozilo ter za ustrezne sisteme za pritrditev vozička v vozilo, in sicer prav tako enkrat na šest let.

Izjemoma se invalidu lahko odobri plačilo stroškov prilagoditve vozila pred potekom šestih let, če dokaže, da je prilagoditev vozila nujna zaradi nastanka nove invalidnosti, bistvenega poslabšanja invalidnosti oziroma zaradi uničenja prilagojenega vozila.

Način prilagoditve vozila, pogoji za prilagoditev, doba trajanja, standardi kvalitete prilagoditve in način vzdrževanja so podrobneje opredeljeni v Pravilniku o tehničnih pripomočkih in prilagoditvi vozila.

Sredstva za prilagoditev vozila se zagotovijo v višini 85 % vrednosti posamezne prilagoditve. Za invalida, ki je prejemnik denarne socialne pomoči po predpisih, ki urejajo področje socialnega varstva, ter za invalida, ki mu je priznan status po predpisih, ki urejajo družbeno varstvo duševno in telesno prizadetih oseb, se zagotovi plačilo stroškov prilagoditve vozila v celotni vrednosti stroškov posamezne prilagoditve vozila.

Sredstva za sofinanciranje nakupa novega prilagojenega vozila se invalidu zagotovijo v višini 85 % vrednosti razlike med ceno enakega tipa novega neprilagojenega vozila in novega prilagojenega vozila, vendar največ do višine odobrenega plačila stroškov iste vrste prilagoditve vozila.

⁵⁴ Zakon o izenačevanju možnosti invalidov ZIMI (Uradni list RS, št. 94/2010, 50/2014).

⁵⁵ Pravilnik o tehničnih pripomočkih in prilagoditvi vozila (Uradni list RS, št. 71/2014).

10. GRADNJA OBJEKTOV IN STANOVANJSKO PODROČJE

10.1. ZAGOTAVLJANJE NEOVIRANEGA GIBANJA FUNKCIONALNO OVIRANIH OSEB

Zakon o graditvi objektov⁵⁶ v 17. členu določa, da morajo vsi objekti v javni rabi, ki so na novo zgrajeni po določbah omenjenega zakona, in objekti v javni rabi, ki se rekonstruirajo po določbah tega zakona, zagotavljati funkcionalno oviranim osebam dostop, vstop in uporabo brez grajenih in komunikacijskih ovir. Vsak tak objekt v javni rabi, ki nima vseh prostorov v pritličju, mora biti opremljen z najmanj enim dvigalom ali drugo ustrezno napravo za te namene. Podrobnejši pogoji glede zagotavljanja neoviranega dostopa do objektov v javni rabi so opisani v Pravilniku o zahtevah za zagotavljanje neoviranega dostopa, vstopa in uporabe objektov v javni rabi ter večstanovanjskih stavb.⁵⁷

10.2. PREDNOST PRI ODDAJANJU NEPROFITNIH STANOVANJ V NAJEM ZA INVALIDE

Stanovanjski zakon⁵⁸ v 87. členu določa, da imajo pri dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem med drugimi prednost tudi invalidi in družine z invalidnim članom. Podrobneje to področje ureja Pravilnik o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem,⁵⁹ ki določa, da invalidi, ki so trajno vezani na uporabo invalidskega vozička ali trajno pomoč druge osebe, lahko ne glede na kraj stalnega prebivališča zaprosijo za pridobitev neprofitnega stanovanja tudi v drugi občini, kjer so večje možnosti za zaposlitev ali kjer jim je zagotovljena pomoč druge osebe in zdravstvene storitve. Omenjeni pravilnik tudi določa, da se za invalida oziroma družino z invalidnim članom, ki mu je otežkočeno ali preprečeno normalno gibanje, kot zgornja meja pri izračunavanju subvencij k najemninam uporablja dejanska površina stanovanja, pri izračunavanju subvencij k tržnim najemninam pa se kot zgornje meje upoštevajo površine iz šestega odstavka 14. člena pravilnika, povečane za 10 m².

Pri dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem se lahko preseže prej omenjene površinske normative z upoštevanjem dodatnega dnevnega ali spalnega prostora, če to zahtevajo družinske ali socialno zdravstvene razmere (med drugim tudi težja invalidnost in težja bolezen, ki terja trajno nego).

Če je neprofitno stanovanje namenjeno invalidu oziroma družini z invalidnim članom, ki mu je otežkočeno oziroma preprečeno normalno gibanje, je treba ob dodelitvi neprofitnega stanovanja upoštevati potrebo po odpravi arhitektonskih ovir v stanovanju ali pri dostopu ali izhodu iz stanovanjske stavbe, kakor tudi zadostne površine za gibanje z invalidskim vozičkom.

10.3. PREDNOST PRI SPREJEMU DIJAKOV IN ŠTUDENTOV S POSEBNIMI POTREBAMI V DOM IN SUBVENCIE ZA BIVANJE

Dijaki in študenti s posebnimi potrebami oziroma invalidi imajo prednost pri sprejemu v študentski dom. Študenti invalidi možnost tudi uveljavljati pravico do bivanja spremljevalca v študentskem domu. V tem primeru morajo prošnji za sprejem v študentski dom priložiti pisno dokazilo o upravičenosti do spremljevalca. Spremljevalec mora imeti status študenta, ni pa treba, da doseže zadostno število točk za sprejem v študentski dom. Spremljevalec plačuje posteljo v študentskem domu v enakem znesku kot vsi ostali študenti (12. člen Pravilnika o subvencioniranem bivanju študentov).⁶⁰

⁵⁶ Zakon o graditvi objektov (Uradni list RS, št. 102/04, 14/05, 92/05, 93/05, 111/05, 126/07, 108/09, 61/10, 20/11, 57/12, 101/13, 110/13, 19/15).

⁵⁷ Pravilnik o zahtevah za zagotavljanje neoviranega dostopa, vstopa in uporabe objektov v javni rabi ter večstanovanjskih stavb (Uradni list RS, št. 97/03, 33/07 in 77/09).

⁵⁸ Stanovanjski zakon (Uradni list RS, št. 69/03, 18/04, 47/06, 45/08, 57/08, 62/10, 56/11, 87/11 in 40/12).

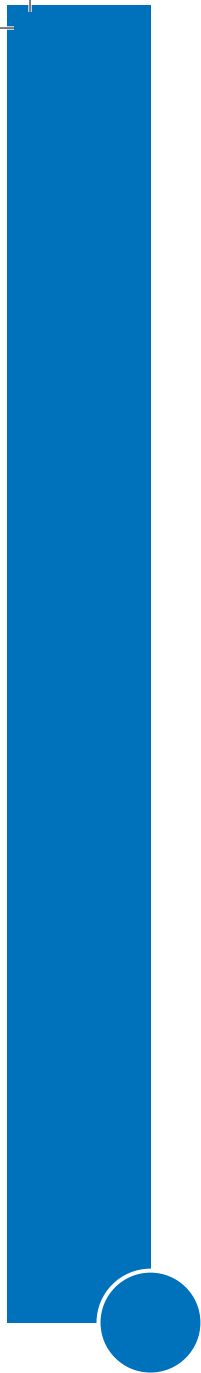
⁵⁹ Pravilnik o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem (Uradni list RS, št. 14/04, 34/04, 62/06, 11/09, 81/11 in 47/14).

⁶⁰ Pravilnik o subvencioniranem bivanju študentov (Uradni list RS, št. 22/01, 35/06, 75/08, 97/10, 46/12 in 55/13).

Sedemnajsti člen Pravilnika o subvencioniranem bivanju študentov določa, da se tudi pri subvencioniranju bivanja lahko študentu invalidu, po individualni obravnavi prištejejo dodatne točke, če predloži dokazila pristojnih organizacij oziroma organov (center za socialno delo, zdravnik specialist, invalidska komisija, Zavod za šolstvo) o težkem socialnem in zdravstvenem položaju (najmanj 80 % invalid, težji bolnik).

11. POMOČ PRI NAKUPU VINJET ZA INVALIDE

Kljub temu, da se pri pripravi nabora pravic omejujemo zgolj na tiste, ki invalidom pripadajo na podlagi zakonskih predpisov, veljavnih na državni ravni, v tem okviru omenjamo tudi **pomoč pri nakupu vinjet za invalide**. Na podlagi dogovora Ministrstva za infrastrukturo z družbo DARS d.d. in Rdečim križem Slovenije so invalidi upravičeni do pomoči pri nakupu letne vinjete za vozila cestninskega razreda 2B (vozila do največje dovoljene mase 3.500 kg, katerih višina nad prvo osjo pre-sega 1,30 m) tudi za leto 2015 ne glede na 4. člen Uredbe o cestninskih cestah in cestnini. Sredstva za pomoč pri nakupu vinjete bo z donacijo Rdečemu križu Slovenije zagotovila družba DARS d.d.. Podrobnejše informacije o tem so na spletni strani DARS-a.

PRAVICA UPORABLJATI SLOVENSKI ZNAKOVNI JEZIK

Tanja Dular*

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (Uradni list RS, št. 96/02 – v nadaljnjem besedilu: zakon) je Državni zbor sprejel 25. oktobra 2002. Zakon je začel veljati 14. novembra 2002. Na predlog Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije in Zavoda Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik je leta 2014 vlada Republike Slovenije razglasila 14. november za 'Dan slovenskega znakovnega jezika'.

1. KAJ DOLOČA ZAKON

Zakon določa pravico gluhe osebe pri enakopravnem vključevanju v življenjsko in delovno okolje ter vse oblike družbenega življenja ob enakih pravicah in pogojih ter z enakimi možnostmi, kot jih imajo osebe brez okvare sluha, s tem da:

- ☐ uporablja slovenski znakovni jezik (v nadaljnjem besedilu: znakovni jezik),
- ☐ je informirana v njej prilagojeni tehniki,
- ☐ je določen obseg in način uveljavljanja pravice do tolmača.

Zakon opredeljuje **znakovni jezik** kot jezik sporazumevanja gluhih oziroma naravno sredstvo za sporazumevanje gluhih oseb (2. člen zakona). Zakon **daje gluhim pravico**, da ga uporabljajo za medsebojno sporazumevanje in da je njihovo naravno sredstvo sporazumevanja.

Zakon opredeljuje znakovni jezik kot vizualni znakovni jezikovni sistem, ki temelji na uporabi rok, mimike, obraza, oči in ustnic ter na gibanju telesa. Znakovni jezik nima enake slovnice kot govorni jezik, saj je neodvisen od govornega in se razvija v skupnosti gluhih.

Zakon v 3. členu opredeljuje gluho osebo kot osebo, ki:

- ☐ je povsem brez sluha in
- ☐ zaradi otežkočenega sporazumevanja uporablja znakovni jezik kot svoj naravni jezik.

2. PRAVICE GLUHIH

Zakon daje gluhim osebam pravico, da uporabljajo znakovni jezik v vseh postopkih pred vsemi državnimi organi, organi samoupravnih lokalnih skupnosti, izvajalci javnih pooblastil oziroma izvajalci javne službe (prvi odstavek 10. člena zakona), te pa so dolžne zagotoviti sredstva za plačilo tolmačev slovenskega znakovnega jezika. **Storitev tolmačenja pred naštetimi institucijami je torej strošek institucij in ne gluhe osebe.** Gluha oseba lahko uveljavlja tolmačenje ne glede na svoj ekonomski in socialni položaj enako kot slišči. Institucije so dolžne zagotoviti tolmača na zahtevo gluhe osebe ali po uradni dolžnosti takoj, ko gluhi predloži na vpogled dokument, s katerim mu je priznana pravica do tolmača (odločba ali izkaznica) – prvi odstavek 12. člena zakona.

Kaj narediti, kadar javna institucija noče kriti stroškov tolmačenja?

Stroške tolmačenja mora od javne institucije izterjati tolmač sam, to ni naloga gluhe osebe.

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

Gluha oseba ima pravico uporabljati znakovni jezik tudi **v vseh drugih življenjskih situacijah**, v katerih bi ji gluhost pomenila oviro pri zadovoljevanju njenih potreb (drugi odstavek 10. člena zakona). V ta namen država gluhi osebi **plača stroške za 30 ur tolmačenja letno** glede na individualne potrebe gluhe osebe. V kolikor ima gluha oseba **status študenta ali dijaka**, ji zaradi dodatnih potreb, povezanih z izobraževanjem, pripada skupaj plačilo stroškov za **100 ur tolmačenja** (prvi odstavek 13. člena zakona). Delo tolmača v zgoraj navedenih primerih gluha oseba plača z vavčerji (tretji odstavek 13. člena zakona). Vavčerje ji skladno z zakonom izda center za socialno delo na podlagi odločbe o pravicah gluhe osebe.

Nekaj primerov:

Če gre gluhi k osebnemu zdravniku (javno zdravstvo), na center za socialno delo, upravno enoto (npr. zaradi ureditve osebnega dokumenta) ali drugo državno ali javno institucijo, **so mu tolmača dolžne zagotoviti in plačati te institucije (gluhi NE da vavčerja).**

Posamezna fakulteta (ali druga visoka ali višja šola) mora gluhemu študentu na predavanjih in v celotnem študijskem procesu **zagotoviti tolmača oziroma mu omogočiti sporazumevanje na drugačen način, ki je sprejemljiv za gluhega študenta. O tem se dogovorita fakulteta in gluhi študent z izdelavo individualiziranega načrta. Stroške mora kriti fakulteta. Študent NE da vavčerja.**

Gluha oseba ima zaseben popravek na banki ali zavarovalnici, želi obiskati verski obred, iti na kulturni ali športni dogodek ipd. **Za ta namen uporabi vavčer in tolmača plača z vavčerjem.**

Koliko vavčerjev mora gluhi izročiti tolmaču?

Če tolmačenje traja do ene ure, da tolmaču en vavčer. Če tolmačenje traja neprekinjeno več kot eno uro, pripada tolmaču ustrezno število vavčerjev (za 15 minut 1 vavčer, za 50 minut 1 vavčer, za 1 uro 10 minut 2 vavčerja, za 1 uro 35 minut 2 vavčerja, za 2 uri 10 minut 3 vavčerji itd).

Ali se lahko gluha oseba na začetku leta izroči tolmaču vse vavčerje, ki jih je prejela?

Ne, tolmaču **ne sme dati vseh vavčerjev naenkrat**. Vavčer izroči samo takrat, ko je tolmačenje opravljeno.

3. KAKO IN KJE LAHKO GLUHA OSEBA UVELJAVLJA PRAVICO DO TOLMAČA ZA SLOVENSKI ZNAKOVNI JEZIK

Gluha oseba na krajevno pristojnem centru za socialno delo vloži vlogo za priznanje pravic gluhe osebe po zakonu (18. člen zakona). Vloga mora vsebovati osebne podatke gluhe osebe in izvid avdiograma. Datum izdaje avdiograma ni pomemben, saj se izvidi avdiograma načeloma ne spreminjajo, razen kadar gre za starostno gluhosto.

Postopek za priznanje pravic gluhi osebi se vodi po upravnem postopku (prvi odstavek 17. člena zakona). Pri centrih za socialno delo delujejo **tričlanske strokovne komisije. Strokovna komisija** na podlagi izvida avdiograma in razgovora z gluho osebo, v katerem ugotavlja zmožnost gluhe osebe za sporazumevanja v znakovnem jeziku, **izda mnenje** (tretji odstavek 20. člena zakona). Na podlagi mnenja strokovne komisije nato center za socialno delo izda odločbo o priznanju pravic gluhi osebi po zakonu. V odločbi center za socialno delo torej odloči o pravicah gluhe osebe do uporabe znakovnega jezika v vseh postopkih pred vsemi v prejšnjem poglavju naštetimi institucijami in o pravicah uporabe znakovnega jezika tudi **v vseh drugih življenjskih situacijah**, v katerih bi ji gluhosta pomenila oviro pri zadovoljevanju njenih potreb (komisija odloči o številu vavčerjev, do katerih je

upravičena gluha oseba in ki znaša 30 ali 100 vavčerjev letno (v primeru gluhega študenta ali dijaka). Zoper odločbo lahko gluha oseba vloži pritožbo na ministrstvo, pristojno za invalidsko varstvo (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti). Po pravnomočnosti odločbe center za socialno delo gluhi osebi izda izkaznico in vavčerje (prvi odstavek 21. člena zakona). Gluha oseba z izkaznico izkazuje svoje pravice, z vavčerji pa plača tolmača (1 vavčer – 1 ura tolmačenja), kadar ga potrebuje v vsakodnevni situaciji. Podroben opis izkaznice in vavčerjev je določen s Pravilnikom o izkaznici in vavčerju za uveljavljanje pravice do tolmača za slovenski znakovni jezik (Uradni list RS, št. 67/03).

Strokovno komisijo, ki pripravi mnenje, na podlagi katerega center za socialno delo izda gluhi osebi odločbo, **sestavljajo trije člani**:

- zdravnik z ustrezno specializacijo (npr. otolaringolog, ki pojasni komisiji izvid avdiograma),
- predstavnik Združenja tolmačev za slovenski znakovni jezik (tolmač, ki se z gluho osebo sporazumeva in ugotavlja, ali se gluhi sporazumeva v znakovnem jeziku) in
- predstavnik regijskega društva gluhih, ki deluje v javnem interesu na področju invalidskega varstva (npr. predstavnik Medobčinskega društva gluhih in naglušnih, ki ima status invalidske organizacije – morda je gluhi njihov član).

Strokovne komisije imenuje minister, pristojen za invalidsko varstvo za naslednja **območja**: Ljubljana z okolico, Gorenjska, Posavje, Celje, Velenje in Koroška, Štajerska, Prekmurje, Dolenjska, severna Primorska in Koper.

Gluhi:

- vloži vlogo na krajevno pristojnem centru za socialno delo,
- v vlogi navede osebne podatke in priloži avdiogram,
- opravi razgovor pred strokovno komisijo, ki izdela mnenje,
- center za socialno delo na podlagi mnenja izda odločbo o pravicah gluhe osebe
- možna pritožba na MDDSZ,
- če ni pritožbe, center za socialno delo izda izkaznico in vavčerje.

4. TOLMAČI SLOVENSKEGA ZNAKOVNEGA JEZIKA

Tolmač slovenskega znakovnega jezika (v nadaljnjem besedilu: tolmač) je oseba, ki gluhim osebam **tolmači slovenski govorni jezik v znakovni jezik, sliščim osebam pa slovenski znakovni jezik v slovenski govorni jezik** (4. člen zakona). Na območjih, kjer živita italijanska in madžarska narodnostna skupnost, tolmač tolmači gluhi osebi tudi italijanski ali madžarski govorni jezik v italijanski ali madžarski znakovni jezik.

Tolmač mora biti polnoletna oseba, pridobiti mora certifikat v skladu s predpisi, ki urejajo nacionalne poklicne kvalifikacije, in biti mora vpisan v register tolmačev za slovenski znakovni jezik, ki ga vodi ministrstvo, pristojno za invalidsko varstvo (Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti) – 5. člen zakona. Ministrstvo vpiše tolmača v register tolmačev na podlagi odločbe o vpisu v register. Poklic tolmača je zahteven in odgovoren, saj tolmač predstavlja vez med gluhi in sliščimi osebami. Pri svojem delu so tolmači dolžni upoštevati kodeks poklicne etike za tolmače (drugi odstavek 5. člena zakona). Dejanja tolmačev, ki pomenijo kršitev delovnih obveznosti pri opravljanju tolmačenja, so določena v pravilniku o disciplinski odgovornosti tolmačev, ki ga sprejme Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik, soglasje k pravilniku pa daje minister, pristojen za invalidsko varstvo (9. člen zakona).

Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik (v nadaljnjem besedilu: združenje tolmačev) je registrirano kot zasebni zavod, katerega ustanovitelj je Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije. Zakon mu daje kar nekaj javnih pooblastil. Tako npr. vodi listo tolmačev, predlaga tarifo za plačilo

stroškov tolmačenja, zagotavlja pokrivanje potreb po tolmačih na ozemlju celotne države, sodeluje v svetu za slovenski znakovni jezik, vodi evidenco storitev in sprejme pravilnik o disciplinski odgovornosti tolmačev (15. člen zakona). Pri združenju tolmačev lahko zainteresirana oseba vloži tudi pisni ugovor v zvezi s kakovostjo tolmačenja.

Gluhi naroči tolmačenje pri združenju tolmačev, tolmača pa sam izbere z liste tolmačev, ki jo vodi Združenje tolmačev. Lista tolmačev je javna in je dostopna vsem zainteresiranim, na njej so lahko samo tolmači, ki so vpisani tudi v register tolmačev, ki ga vodi ministrstvo. Lista tolmačev vsebuje ime in priimek tolmača, kontaktni naslov in čas dosegljivosti. Tolmači ure tolmačenja zaračunavajo skladno s Tarifo za plačilo tolmačev za slovenski znakovni jezik (Uradni list RS, št. 106/12).

Tolmača morate naročiti najmanj 3 dni vnaprej. Lahko si ga izberete sami z liste tolmačev, ki je objavljena na spletni strani združenja tolmačev [www.tolmaci.si]. Tolmača lahko naročite preko sporočila na mobilni številki 031 354 600 ali 031 752 554 v delovnem času, preko obrazca za naročanje tolmačev, ki je objavljen na spletni strani [www.tolmaci.si/ POTREBUJEM TOLMAČA](http://www.tolmaci.si/POTREBUJEM_TOLMAČA), ali preko klicnega centra za osebe z okvaro sluha.

Vse informacije v zvezi s tolmači (naročanje, delo, pravice gluhih, plačilo) so dostopne na naslovu:

Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik
Prekmurska ulica 6, 1000 Ljubljana
www.tolmaci.si

5. SVET ZA SLOVENSKI ZNAKOVNI JEZIK

Tudi slovenski znakovni jezik se razvija, kot se razvijajo vsi živi jeziki. Za razvoj slovenskega znakovnega jezika, za njegovo uveljavljanje in enakopravnost, vsebino kataloga standardov strokovnih znanj in spretnosti za tolmača, spremljanje izobraževanj, usposabljanj in dela tolmačev ter dinamiko pridobivanja certifikatov in opravljanje še nekaterih nalog, je bil ustanovljen **Svet za slovenski znakovni jezik** (24. člen zakona). Člane v svet imenujejo: vsaka univerza po enega strokovnjaka za področje jezikoslovja ali specialne pedagogike, Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik (2 člana), Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije (štiri člane iz vrst gluhih oseb), ministrstvo pristojno za šolstvo, ministrstvo, pristojno za zdravje, ministrstvo, pristojno za pravosodje, ministrstvo, pristojno za invalidsko varstvo, in ministrstvo, pristojno za kulturo (vsako po enega člana), vzgojno-izobraževalni zavodi za gluhe (enega člana) in Socialna zbornica Slovenije (enega člana) (25. člen zakona).

Viri:

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (Uradni list RS, št. 96/02)

INVALIDSKE ORGANIZACIJE

Tanja Dular*

1. UREDITEV DRUŠTEV V SLOVENIJI

V Republiki Sloveniji je pravica združevanja ustavna pravica, saj 42. člen Ustave RS določa, da se ima vsakdo pravico združevati z drugimi.

Organiziranje društev pri nas ureja **Zakon o društvih** (Uradni list RS, št. 64/11 - uradno prečiščeno besedilo – ZDru-1-UPB2). Z drugo zakonodajo s tega področja (politične stranke, ustanove, sindikati, zasebni zavodi) zaokrožuje pravno ureditev različnih oblik delovanja civilne družbe. Veljavna zakonodaja s področja društev opredeljuje predvsem vprašanja, ki so javnopravnega značaja.

Društvo je prostovoljno, samostojno in nepridobitno združenje, ki ga ustanoviteljice oziroma ustanovitelji skladno z zakonom o društvih ustanovijo zaradi uresničevanja skupnih interesov. Društvo si samo določi namen in cilje, dejavnost oziroma naloge ter način delovanja, odločitve o upravljanju društva pa neposredno ali posredno sprejemajo članice oziroma člani društva. Društvo je članska organizacija.

Društvo lahko ustanovijo najmanj tri poslovno sposobne fizične oziroma pravne osebe. Ustanovitelji na ustanovnem zboru sprejmejo sklep o ustanovitvi in temeljni akt društva ter izvolijo zastopnika društva.

Zakon o društvih v V. poglavju (30. člen) določa, da se društvu lahko podeli tudi status društva v javnem interesu, če deluje na področju kulture, vzgoje in izobraževanja, zdravstvenega varstva, socialnega varstva, izvajanja družinske politike, varstva človekovih pravic, varstva okolja, varstva živali, športa, obrambe in varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, gospodarstva, kmetijstva, gozdarstva, veterinarstva ali prehrane, zunanjih zadev, razvoja demokracije ali na drugih področjih, če njihovo delovanje presega interese njegovih članov in je splošno.

Status delovanja v javnem interesu je torej poseben status, ki ga društvu podeli pristojno ministrstvo, če presodi, da njegovo delovanje presega zasebne interese njegovih ustanoviteljev ali članov in deluje v javnem interesu.

Status v javnem interesu se vedno podeli za posamezno področje delovanja (npr. status v javnem interesu na področju invalidskega varstva, športa, kulture, socialne varnosti itd.) in ga nevladna organizaciji na njeno zahtevo lahko podeli ministrstvo, pristojno za to področje. Status društva v javnem interesu na področju invalidskega varstva npr. podeljuje Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, ki je pristojno za invalidsko varstvo; status društva v javnem interesu na področju kulture pa Ministrstvo za kulturo itd. Posamezna nevladna organizacija ima lahko tudi več statusov v javnem interesu na več področjih, pri čemer izpolnjevanje pogojev presoja vsako ministrstvo za svoje področje. Pogoji za pridobitev statusa v javnem interesu se razlikujejo glede na področje delovanja.

2. ZAKON O INVALIDSKIH ORGANIZACIJAH

Pred sprejetjem **Zakona o invalidskih organizacijah** (Uradni list RS, št. 108/02 in ZDru-1 61/06 – v nadaljnjem besedilu: ZInvO) invalidske organizacije niso imele posebnega zakona, ki bi določal njihov status, področje in način delovanja, financiranje in lastnino, temveč je za njih v celoti veljal

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

Zakon o društvih. Pojem invalidskih organizacij je bil prvič opredeljen v 64. členu Zakona o socialnem varstvu, ki jih opredeljuje kot prostovoljne in neprofitne organizacije, ki jih v skladu z zakonom ustanovijo invalidi in drugi posamezniki, da v njih izvajajo posebne socialne programe in storitve, utemeljene na značilnostih invalidnosti po posameznih funkcionalnih okvarah, ki ogrožajo socialni status invalidov. Dejavnosti invalidskih organizacij lahko zajamejo tudi posamezne sestavine dobrodelnosti in samopomoči.

Zakon o društvih še zdaj invalidskim organizacijam določa pravno formalni status, predvsem v delu, ki se nanaša na vprašanja, ki so skupna vsem društvom v pravnem prometu. Invalidske organizacije pa so glede na svojo dejavnost in pomen za celotno skupnost tako specifične, da se je pokazala potreba po ureditvi njihovega delovanja s posebnimi zakonom.

Prav iz navedenih razlogov je bil konec leta 2002 sprejet ZInvO.

ZInvO je statusni zakon, saj ureja status invalidskih organizacij, področje njihovega delovanja, financiranja in lastnino. Zakon je odpravil nejasnosti in spore na tem področju ter zagotovil večji nadzor nad poslovanjem in delovanjem invalidskih organizacij. S tem je bila odpravljena pravna praznina na tem področju.

2.1. OPREDELITEV INVALIDSKE ORGANIZACIJE

Invalidska organizacija **je društvo ali zveza društev, ki deluje v javnem interesu na področju invalidskega varstva** (v nadaljnjem besedilu: invalidska organizacija) v skladu z ZInvO. Za invalidske organizacije veljajo predpisi, ki urejajo društva, če ta zakon ne določa drugače (2. člen ZInvO). Invalidska organizacija mora biti torej ustanovljena skladno z Zakonom o društvih in je primarno društvo ali zveza društev. Zato za invalidske organizacije velja tudi Zakon o društvih, v kolikor ZInvO posameznih vprašanj ne določa drugače. Iz definicije tudi izhaja, **da s pridobitvijo statusa invalidske organizacije društvo pridobi status društva v javnem interesu na področju invalidskega varstva**. Status invalidske organizacije lahko pridobijo zveze in posamezna društva; status imajo torej lahko tako zveze kot vanje povezana društva.

2.2. NAMEN IN ČLANSTVO INVALIDSKE ORGANIZACIJE

4. člen ZInvO določa, da je namen invalidske organizacije prostovoljno in neodvisno **združevanje interesno povezanih invalidov in njihovih zakonitih zastopnikov**, da ugotavljajo, zagovarjajo in zadovoljujejo posebne potrebe invalidov ter zastopajo njihove interese. Iz te določbe izhaja, da so **redni člani** invalidskih organizacij invalidi in njihovi zakoniti zastopniki (5. člen ZInvO). Člani so lahko tudi druge fizične osebe, ki na različne načine podpirajo delovanje invalidske organizacije. Zakon opredeljuje tudi, **kdo je invalid**, in sicer je to posameznik, ki zaradi prirojenih ali pridobljenih okvar in oviranosti, ki jo pogojuje oziroma ustvarja fizično in družbeno okolje, ne more sam delno ali v celoti zadovoljevati potreb osebnega, družinskega in družbenega življenja v okolju, v katerem živi, v skladu z mednarodno klasifikacijo.

Invalidske organizacije so torej organizacije invalidov in ne organizacije za invalide. Prav v tem je razlika med invalidskimi in humanitarnimi organizacijami.

Invalidske organizacije **lahko delujejo na državni ali lokalni ravni**. Seveda se lahko tudi mednarodno povezujejo. Status invalidske organizacije se torej lahko podeli na lokalni ravni (invalidske organizacije, ki delujejo v eni občini ali regiji) in državni ravni (invalidske organizacije, ki delujejo na celotnem ali pretežnem ozemlju Slovenije).

Invalidske organizacije:

- so društva ali zveze društev (ustanovitev po Zakonu o društvih),
- delujejo v javnem interesu na področju invalidskega varstva (pridobijo status društva v javnem interesu na področju invalidskega varstva),

- njihovi redni člani so invalidi in njihovi zakoniti zastopniki,
- delujejo na lokalni ali državni ravni (tudi status se podeli na državni ali lokalni ravni),
- delujejo javno.

2.3. DEJAVNOST

Invalidske organizacije opravljajo svojo dejavnost **neprofitno** (7. člen ZInvO), lahko pa invalidska organizacija opravlja tudi pridobitno dejavnost v skladu s predpisi, ki urejajo društva, vendar ne kot svojo pretežno dejavnost.

Invalidska organizacija lahko ustanovi invalidsko podjetje, ustanovo ali zavod, če je ustanovitev povezana z namenom delovanja invalidske organizacije in opredeljena v njenem temeljnem aktu. Invalidska organizacija lahko ustanovi ali vlaga sredstva v podjetje, ki se ukvarja s pridobitno dejavnostjo, izključno iz sredstev, ki so ji dodeljena izrecno za tak namen (8. člen ZInvO). Načelno torej velja pravilo neprofitnosti invalidskih organizacij. ZInvO kljub temu dopušča ustanavljanje invalidskih podjetij ali zavodov, če je ustanovitev povezana z namenom delovanja invalidske organizacije (npr. ustanovitev invalidskega podjetja, ki omogoča zaposlovanje invalidov, ustanovitev varstveno delovnega centra za invalide), vendar izključno iz sredstev, ki so ji dodeljena v ta namen.

Invalidske organizacije delujejo neprofitno, razen redkih izjem, ki so zakonsko opredeljene.

2.4. CILJI

Cilji delovanja invalidskih organizacij (9. člen ZInvO) za doseganje kakovosti življenja invalidov so zlasti:

- uveljavljanje človekovih pravic invalidov,
- vključenost v družbo in sodelovanje v vsakdanjem življenju,
- nediskriminacija invalidov,
- vzpodbujanje invalidov za opiranje na lastne moči in sposobnosti,
- avtonomnost invalidov kot uporabnikov storitev,
- ekonomsko, socialno, zdravstveno in pravno varstvo invalidov,
- socialna pravičnost in enake možnosti.

Cilji, ki jih zasledujejo invalidske organizacije, so pravzaprav tisti razlogi, zaradi katerih se invalidi združujejo v posamezno invalidsko organizacijo, da bi lažje ugotavljali, zagovarjali in zadovoljevali svoje posebne potrebe in zastopali svoje interese na vseh družbenih področjih in v dialogu z oblastnimi institucijami.

Invalidske organizacije opredelijo svoje cilje v temeljnem aktu.

Invalidska organizacija mora opredeliti dvoje cilje v temeljnem aktu.

2.5. NALOGE

10. člen ZInvO določa naloge, ki jih invalidske organizacije opravljajo v okviru svoje dejavnosti:

1. ugotavljajo interese in zagovarjajo potrebe invalidov na vseh področjih, ki zadevajo življenje invalidov, prispevajo k osveščanju javnosti in vplivajo na spremembe v prid invalidom;
2. načrtujejo, organizirajo in izvajajo programe, ki posameznim skupinam invalidov omogočijo bolj aktivno sodelovanje in pripomorejo k odstranjevanju ovir in bolj neodvisnemu življenju (usposabljanje za aktivno življenje in delo, prevozi, oskrba s tehničnimi pripomočki, osebna asistenca, nega, fizična pomoč, dnevni centri, klubi, programi za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami, programi za starše in svojce, tolmačenje in spremljanje, programi za ohranjanje zdravja in drugi rehabilitacijski programi, informativna, založniška in kulturna dejavnost, rekreacija in šport ter podobno);
3. sodelujejo pri preprečevanju in odpravljanju ovir v fizičnem in socialnem okolju;

4. nudijo pomoč pri uveljavljanju potreb invalidov na področju varovanja zdravja, medicinske in socialne rehabilitacije, vzgoje, izobraževanja, usposabljanja, zaposlovanja, bivanja (stanovanja, domovi), socialne varnosti, kulture, športa in rekreacije;
5. preprečujejo in blažijo socialne in psihične posledice invalidnosti;
6. usposablajo invalide za samopomoč ter svojce in prostovoljce za življenje in delo z invalidi;
7. razvijajo socialne spretnosti invalidov in njihovo informiranost na različnih področjih življenja;
8. vzpodbujajo aktivnosti pristojnih organov in organizacij za čim uspešnejše reševanje vprašanj invalidov;
9. sodelujejo pri oblikovanju državnih ukrepov in predlagajo sprejem predpisov in ukrepov na področju invalidskega varstva;
10. predstavljajo, varujejo in uveljavljajo pravice in interese invalidov na državni ali lokalni ravni;
11. zagotavljajo zagovorništvo, ustvarjajo možnosti za razvijanje samopomoči in dobrodelnosti;
12. povezujejo se z drugimi invalidskimi organizacijami doma in v tujini.

Za izvajanje nalog iz 2., 5., 6. in 7. točke lahko invalidske organizacije oblikujejo **posebne socialne programe**, ki dopolnjujejo javno službo in pravice, ki jih določajo zakoni na področju invalidskega varstva. Posebni socialni programi so namreč **namenjeni vsem morebitnim uporabnikom** (tako članom kot nečlanom posamezne invalidske organizacije), ter so utemeljeni na strokovnih podlagah – glede na izražene posebne potrebe posameznika zaradi invalidnosti ali glede na ciljno skupino, ki se jih ne more v celoti ali sploh ne zadovoljiti v okviru javne službe. Posebni socialni programi morajo imeti določene cilje, namene in uporabnike, morajo biti strokovno vodeni (vodje posebnih socialnih programov so lahko le strokovni delavci, kot to določa Zakon o socialnem varstvu), določen mora biti način izvajanja storitev, časovno morajo biti opredeljeni in na koncu tudi evalvirani.

Posebni programi, ki jih izvajajo posamezne invalidske organizacije, so npr. programi osebne asistencije, programi neodvisnega življenja za invalide, programi prevozov za invalide, programi prirejanja posameznih športnih aktivnosti za invalide, spremstvo slepih in slabovidnih, programi za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami, programi za starše in svojce, izvajanje različnih kulturnih dejavnosti, založništvo.

Invalidske organizacije izvajajo POSEBNE SOCIALNE PROGRAME, ki:

- ☐ dopolnjujejo javno službo,
- ☐ se izvajajo za člane in nečlane,
- ☐ jih vodijo strokovni delavci,
- ☐ imajo določene cilje, namene, uporabnike in način izvajanja storitev,
- ☐ so časovno opredeljeni in evalvirani.

2.6. STATUS INVALIDSKE ORGANIZACIJE

Društvu ali zvezi društev se lahko podeli status invalidske organizacije, če izpolnjuje merila, ki so določena v 11. členu ZInvO.

Invalidska organizacija:

- ☐ mora imeti v temeljnem aktu opredeljene naloge iz 2., 4., 5., 6., 7. in 10. točke 10. člena zakona,
- ☐ deluje na državni ali lokalni ravni,
- ☐ njeni redni člani so invalidi in njihovi zakoniti zastopniki,
- ☐ uspešno izvaja vsaj en poseben socialni program, ki podpira neodvisno življenje določene skupine invalidov,
- ☐ ima strokovno usposobljen kader za vodenje posebnih socialnih programov,
- ☐ izvaja posebne socialne programe za včlanjene in nevčlanjene invalide.

Če društvo ali zveza društev ne izpolnjuje vseh navedenih meril, ne more pridobiti statusa invalidske organizacije. Prav z izpolnjevanje meril namreč društvo izkazuje, da deluje v javnem interesu.

2.7. POSTOPEK PRIDOBITVE STATUSA INVALIDSKE ORGANIZACIJE

Društvo ali zveza društev, ki želi pridobiti status invalidske organizacije, mora vložiti **vlogo na Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti** (12. člen ZInvO).

Vloga se vloži na Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Vlogi za pridobitev statusa je treba priložiti (13. člen ZInvO):

- dokazila o registraciji, nazivu, sedežu in zastopniku društva ali zveze društev,
- temeljni akt društva ali zveze društev, potrjen na pristojni upravni enoti,
- poročilo o delovanju in materialno-finančnem poslovanju društva ali zveze društev v preteklem letu,
- poročilo o izvajanju posebnih socialnih programov za invalide v preteklem letu,
- dokazilo o pridobljeni strokovni izobrazbi, opravljenem ustreznem strokovnem izpitu in referencah za vodenje posebnih socialnih programov.

Društvo ali zveza društev, ki želi pridobiti status invalidske organizacije, mora v vlogi izkazati, da izpolnjuje merila za pridobitev statusa. Najprej mora izkazati, da je registrirano kot društvo, zato mora priložiti dokazila o registraciji društva na upravni enoti (odločbo o registraciji društva ali odločbo o vpisu naziva društva ali zastopnika). Predložiti mora temeljni akt društva (statut, pravila), ki mora biti potrjen na upravni enoti. V temeljnem aktu morajo biti obvezno opredeljeni naziv, naslov, cilji, naloge, članstvo (kdo so redni člani), javnost delovanja, organizacija društva, organi društva, nadzor, viri financiranja, lastnina ipd. Društvo mora vlogi priložiti tudi poročilo o delovanju (vsebinsko poročilo) in materialnem poslovanju (finančno poročilo; ne zadostuje zgolj predložitev bilance) društva za preteklo leto. Prav tako mora društvo predložiti podrobno poročilo o izvajanju vsaj enega posebnega socialnega programa za preteklo leto ter dokazila o ustrezni strokovni izobrazbi in opravljenem ustreznem strokovnem izpitu ter referencah za vodjo posebnih socialnih programov (npr. diplomu Fakultete za socialno delo, potrdilo o opravljenem strokovnem izpitu iz socialnega varstva in reference vodje posebnega socialnega programa).

Čeprav ZInvO tega ne predpisuje, **mora društvo, ki želi pridobiti status invalidske organizacije, delovati vsaj dve leti**, saj ta pogoj določa Zakon o društvih kot splošni pogoj za pridobitev statusa društva, ki deluje v javnem interesu (30. člen Zakona o društvih).

V kolikor društvo ali zveza društev izpolnjuje vsa merila za pridobitev statusa invalidske organizacije, **minister**, pristojen za invalidsko varstvo, **to ugotovi z odločbo in odloči o vpisu invalidske organizacije v register invalidskih organizacij** (14. člen ZInvO). **Društvo ali zveza društev torej pridobi status invalidske organizacije z vpisom v register.**

Zaključek postopka:

- minister z odločbo ugotovi izpolnjevanje meril za podelitev statusa,
- vpis v register invalidskih organizacij.

2.8. ODVZEM STATUSA INVALIDSKE ORGANIZACIJE

Status invalidske organizacije se podeljuje za stalno in obnova ni potrebna. Društvo ima status, dokler mu ne preneha iz zakonsko predpisanih razlogov.

ZInvO v 15. členu opredeljuje razloge za odvzem statusa, in sicer:

- invalidska organizacija zaprosi za odvzem statusa,
- invalidska organizacija ne izpolnjuje več meril za pridobitev statusa invalidske organizacije po tem zakonu,

- invalidska organizacija ne deluje v skladu s 3. členom tega zakona (namen invalidske organizacije),
- društvo ali zveza društev se izbriše iz registra društev,
- invalidska organizacija izstopi ali je izključena iz invalidske organizacije, ki je kot zveza društev pridobila status invalidske organizacije.

Status invalidske organizacije z odločbo odvzame minister, pristojen za invalidsko varstvo, in odloči tudi o izbrisu invalidske organizacije iz registra invalidskih organizacij. Zoper odločbo o odvzemu statusa ni možna pritožba, možen pa je upravni spor. Status torej preneha na podlagi pravnomočne odločbe o izbrisu iz registra invalidskih organizacij.

Tako za pridobitev kot za odvzem statusa invalidske organizacije se postopkovno uporabljajo določbe zakona, ki ureja splošni upravni postopek, razen če v ZInvO ni drugače določeno.

2.9. REPREZENTATIVNOST INVALIDSKE ORGANIZACIJE

Vlogo reprezentativnih invalidskih organizacije opredeljuje 18. člen ZInvO), in sicer:

- predstavljajo in zastopajo invalide in njihove interese v dialogu z organi na državni in mednarodni ravni,
- predlagajo v skladu s predpisi predstavnike invalidov v delovna telesa pri državnih in drugih organih, ki obravnavajo vprašanja invalidov,
- predlagajo ali imenujejo predstavnike invalidov v organe istovrstnih mednarodnih organizacij in združenj,
- povezujejo in usklajujejo interese z drugimi invalidskimi organizacijami.

2.9.1. MERILA ZA PODELITEV REPREZENTATIVNOSTI

Reprezentativnost se prizna invalidskim organizacijam (torej obvezen **status invalidske organizacije**), ki **delujejo na državni ravni. Vključevati morajo večino (več kot 33 %) invalidov z enako vrsto invalidnosti ali različno vrsto invalidnosti in enakim pravnim ali družbenim statusom**. Dodatne naloge reprezentativnih invalidskih organizacij so, da ugotavljajo interese in zagovarjajo potrebe invalidov na vseh področjih, ki zadevajo življenje invalidov, prispevajo k osveščanju javnosti in vplivajo na spremembe v prid invalidom, sodelujejo pri oblikovanju državnih ukrepov in predlagajo sprejem predpisov in ukrepov na področju invalidskega varstva in se povezujejo z drugimi invalidskimi organizacijami doma in v tujini.

Invalidski organizaciji se prizna reprezentativnost, če (19. člen ZInvO):

- ima podeljen status invalidske organizacije in deluje na območju celotne države,
- poleg nalog iz 1. točke 11. člena tega zakona opravlja še naloge iz 1., 9. in 12. točke 10. člena tega zakona in
- vključuje več kot 33 % invalidov z enako vrsto invalidnosti v Republiki Sloveniji ali 33 % invalidov z različno vrsto invalidnosti, vendar z enakim pravnim ali družbenim statusom.

Če nobena invalidska organizacija v Republiki Sloveniji ne vključuje več kot 33 % invalidov z enako vrsto invalidnosti v Republiki Sloveniji ali 33 % invalidov z različno vrsto invalidnosti, vendar z enakim pravnim ali družbenim statusom, se reprezentativnost lahko prizna tisti invalidski organizaciji, ki vključuje največ invalidov z enako vrsto invalidnosti oziroma invalidov z različno vrsto invalidnosti, vendar z enakim pravnim ali družbenim statusom.

Za enako vrsto invalidnosti se štejejo stanja, ki izhajajo iz omejitev posameznika zaradi enakih telesnih, intelektualnih ali senzornih okvar, povezanih z enakimi boleznimi, motnjami ali poškodbami, v odnosu z okoljem (npr. distrofija, paraplegija, multipla skleroza, težje ali težke motnje v duševnem razvoju, gluhosta in naglušnost, slepota in slabovidnost, gluhoslepota).

Za enak pravni status invalidov se šteje z odločbo priznan status invalida na podlagi zakona (npr. status delovnega invalida priznan po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, status vojnega invalida ali civilnega invalida vojne priznan po Zakonu o vojnih invalidih)

Za enak družbeni status invalidov se šteje družbeno priznanje enakih aktivnosti, ki jih opravljajo invalidi kot pripadniki družbenih skupin, v katere se vključujejo (npr. status študenta invalida). Kot merilo za ugotavljanje reprezentativnosti invalidskih organizacij se upoštevajo le tisti družbeni statusi, za katere se vodijo uradne zbirke podatkov ali evidence.

2.9.2. POSTOPEK ZA PODELITEV REPREZENTATIVNOSTI

Postopek za podelitev reprezentativnosti in odvzem reprezentativnosti je smiselno enak postopku za podelitev statusa invalidske organizacije. Postopek podelitve reprezentativnosti se zaključi z vpisom v register reprezentativnih invalidskih organizacij.

Vlogi za priznanje reprezentativnosti je treba priložiti:

- ☐ odločbo o pridobitvi statusa invalidske organizacije,
- ☐ poročilo o izvajanju nalog iz 1., 9. in 12. točke 10. člena tega zakona in
- ☐ izjavo o številu včlanjenih invalidov z enako vrsto invalidnosti in njihovih zakonitih zastopnikov ali
- ☐ izjavo o številu včlanjenih invalidov z enakim pravnim ali družbenim statusom.

2.10. REGISTRA INVALIDSKIH ORGANIZACIJ

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti vodi register invalidskih organizacij in register reprezentativnih invalidskih organizacij (17. In 24. člen ZInvO). V registru so vpisani najpomembnejši podatki, ki se nanašajo na posamezno invalidsko organizacijo (npr. zaporedna številka vpisa, datum vpisa, ime in sedež invalidske organizacije, številka in datum odločbe o podelitvi statusa ali reprezentativnosti, datum prenehanja statusa). **Podatki iz registra so na zahtevo dostopni vsakomur.**

2.11. DOLŽNOST POSVETOVANJA

Invalidske organizacije sodelujejo pri oblikovanju nacionalnih politik in ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti in enake obravnave invalidov. Državni organi se o vseh zgoraj navedenih zadevah posvetujejo z invalidskimi organizacijami (4. člen ZInvO).

Pri posvetovanju z državnimi organi imajo posebno vlogo reprezentativne invalidske organizacije (18. člen ZInvO), kar je pravzaprav njihova glavna naloga. S tem se neposredno uresničuje geslo 'Nič o invalidih brez invalidov' oziroma se uresničujejo zaveze države, opredeljene v Konvenciji o pravicah invalidov in Standardnih pravilih OZN za izenačevanje možnosti invalidov.

2.12. NACIONALNI SVET INVALIDSKIH ORGANIZACIJ

Reprezentativne in druge invalidske organizacije, ki delujejo na državni ravni, se lahko povezujejo v nacionalni svet invalidskih organizacij (v nadaljnjem besedilu: nacionalni svet). Nacionalni svet usklajuje interese vseh invalidov v državi ob upoštevanju avtonomnosti vsake invalidske organizacije in jih zastopa v dialogu med invalidskimi organizacijami in v dialogu s strokovnimi združenji, državnimi organi, javnimi institucijami ter drugimi javnostmi. Nacionalni svet predlaga v skladu s predpisi skupne predstavnike invalidov v organe državnih in drugih javnih institucij ter v organe mednarodnih organizacij in združenj in opravlja druge skupno dogovorjene aktivnosti. V nacionalnem svetu so vse članice enakopravne. V nacionalni svet se lahko vključi vsaka invalidska organizacija, ki to želi in deluje na državni ravni.

Reprezentativne in druge invalidske organizacije, ki delujejo na državni ravni, se lahko povezujejo v nacionalni svet invalidskih organizacij.

2.13. FINANCIRANJE IN LASTNINA INVALIDSKIH ORGANIZACIJ

ZInvO v V. poglavju določa financiranje invalidskih organizacij.

Invalidska organizacija lahko pridobiva sredstva za svoje delovanje:

- ☐ s članarino,
- ☐ iz naslova materialnih pravic in dejavnosti invalidske organizacije,
- ☐ z darili in volili,
- ☐ s prispevki donatorjev,
- ☐ iz proračunskih in drugih javnih sredstev in
- ☐ iz drugih virov.

Eden najpomembnejših virov financiranja delovanja in naložb v osnovna sredstva invalidskih organizacij so sredstva Fundacije za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij v Republiki Sloveniji (v nadaljnjem besedilu: fundacija). Sredstva fundacije lahko pridobivajo reprezentativne invalidske organizacije in druge invalidske organizacije, ki delujejo na državni ravni.

Fundacija za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij v Republiki Sloveniji je eden najpomembnejših virov financiranja delovanja in naložb v osnovna sredstva invalidskih organizacij.

29. člen ZInvO določa finančno dokumentacijo invalidskih organizacij. Invalidska organizacija mora finančno dokumentacijo za planiranje, finančno poslovanje in letno poročanje sestaviti tako, da so posebej razvidni finančni viri ter stroški delovanja, izvajanja posebnih socialnih programov in naložb.

Podatki se izkazujejo skladno z računovodskimi standardi za invalidske organizacije, ki jih sprejme pooblaščen organizacija.

Letno poročilo o poslovanju invalidske organizacije obravnava in sprejme pristojni organ invalidske organizacije.

Invalidska organizacija posreduje letno poročilo o poslovanju organizaciji, pooblaščen za obdelovanje in objavljanje podatkov (AJ PES), do zadnjega dne v mesecu marcu tekočega leta, pravnim in fizičnim osebam, ki namenjajo sredstva za njeno delovanje, pa o porabi teh sredstev poroča v rokih, kot jih določijo te osebe same.

Osební prejemki iz naslova delovanja posameznikov v invalidskih organizacijah morajo biti opredeljeni v temeljnem ali posebnem aktu invalidske organizacije in ne smejo biti višji, kot je to določeno z zakoni in s kolektivno pogodbo za področje zdravstva in socialnega varstva.

Invalidske organizacije morajo računovodske podatke izkazovati skladno z računovodskimi standardi za invalidske organizacije.

Invalidska organizacija mora upravljati in gospodariti z lastnino, s katero razpolaga, kot dober gospodar. Lastnine ni mogoče deliti med člane. Lastnino invalidske organizacije, pridobljeno iz sredstev fundacije, je mogoče odtujiti le s soglasjem fundacije.

Ob prenehanju delovanja invalidske organizacije za ravnanje z njeno lastnino, pridobljeno v času, ko je imela status invalidske organizacije, veljajo določbe zakona o društvih. Lastnina invalidske organizacije ob njenem prenehanju preide v deležu, ki ga je prispevala fundacija, v last fundacije. Pri odločanju o premoženju iz prejšnjega odstavka fundacija prednostno upošteva potrebe invalidov, katerim je bilo premoženje prvotno namenjeno.

2.14. NADZOR

Nadzor nad zakonitostjo, namembnostjo ter gospodarno in učinkovito porabo javnih sredstev, ki jih invalidska organizacija prejme za izvajanje svoje dejavnosti, opravljajo njeni pristojni organi in računsko sodišče.

Nadzor nad izvajanjem posebnih socialnih programov in naložb opravljajo poleg pristojnih organov invalidske organizacije tudi strokovni organi, ki jih pooblastijo pravne in fizične osebe, ki namenjajo sredstva invalidski organizaciji.

Nadzor nad izpolnjevanjem meril za status invalidske organizacije in meril za reprezentativnost izvaja ministrstvo, pristojno za invalidsko varstvo, najmanj vsakih pet let. Za nadzor se smiselno uporabljajo določbe 11. in 18. člena ZInvO.

Nadzor nad invalidskimi organizacijami opravljajo:

- pristojni organi invalidske organizacije,
- pravne in fizične osebe, ki so namenile sredstva posamezni invalidski organizaciji,
- računsko sodišče,
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

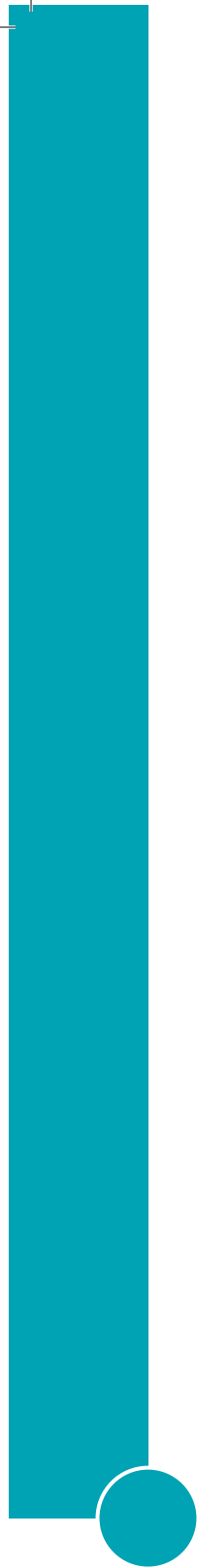
2.15. ŠTEVILO INVALIDSKIH ORGANIZACIJ

1. januarja 2015 je bilo v register invalidskih organizacij vpisanih 235 organizacij, v register reprezentativnih organizacij 19 organizacij, medtem ko je na državni ravni delovalo 29 organizacij.

Izvleček reprezentativnih invalidskih organizacij in invalidskih organizacij, ki delujejo na državni ravni, je objavljen na spletni strani Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Viri:

Zakon o invalidskih organizacijah (Uradni list RS, št. 108/02)

VOJNI INVALIDI

Daria Hostnik*

Vojni invalidi imajo podlago za pravno varstvo v Ustavi RS v okviru splošnega pojma invalidov. Vojni invalidi so le ena od skupin invalidov in jim je z Zakonom o vojnih invalidih zagotovljeno posebno varstvo. V zakonu so kot vojni invalidi opredeljeni vojaški vojni invalidi, vojaški mirnodobni invalidi in civilni invalidi vojne. Zakon priznava njihovo vlogo in pomen pri oblikovanju suverenosti in obrambi države ter razvijanju domoljubja. Zakon o vojnih invalidih ureja varstvo vojnih invalidov in njihovih družinskih članov ter pogoje in postopek za uveljavljanje pravic. Z Zakonom o posebnih pravicah žrtev v vojni za Slovenijo 1991 so zagotovljene dodatne pravice žrtvam v vojni za Slovenijo leta 1991 oziroma vojaškim vojnim invalidom in njihovim družinskim članom.

Od uveljavitve Zakona o vojnih invalidih je preteklo že več kot 18 let. Zadnja novela zakona je bila objavljena v marcu 2014 in njen namen je bil olajšati pogoje vdovam padlih borcev, ki so izgubili življenje pri opravljanju vojaških ali drugih dolžnosti za cilje obrambe in varnosti Republike Slovenije v vojaški agresiji na RS 1991. Namen drugačne ureditve je omogočiti vdovam, ki ne izpolnjujejo starostnega pogoja 55. let, da uveljavijo pravico do družinske invalidnine kot samostojne uživalke ne glede na starost. Vdove lahko uveljavijo pravico do družinske invalidnine kot samostojne uživalke, če so živele s padlim borcem v skupnem gospodinjstvu vsaj zadnje leto pred njegovo smrtjo.

Zakon za uravnoteženje javnih financ (v nadaljevanju: ZUJF), sprejet v letu 2012, je z varčevalnimi ukrepi posegel v vse družbene skupine (javne uslužbenke, družine, mlade idr.). Varčevalni zakon, kot se ga je poimenovalo, je poskušal pravično porazdeliti breme težkih razmer, ki jih prinaša gospodarska-finančna kriza, in je posegel tudi v vojne zakone. Ukinil je pravico do zdraviliškega klimatskega zdravljenja in posegel v način izplačevanja denarnih prejemkov po vojnih zakonih. Ta sredstva so bila do uveljavitve ZUJFa izplačana vnaprej, po preteku prehodnega obdobja pa je način izplačevanja prešel v nakazila za nazaj (za pretekli mesec). Ukrepi, s katerimi je ZUJF posegel v Zakon o vojnih invalidih, je spremenil način izvrševanja oziroma izplačevanja pravic v način, kot se izplačujejo prejemki iz proračuna po drugih predpisih, ni pa posegel v posamično mesečno višino priznane pravice upravičencev.

Kljub varčevalnim ukrepom države, ki so nuja na vseh področjih življenja, lahko rečemo, da je zakonodaja, ki ureja zaščito in pravni status vojnih invalidov v Sloveniji, na dokaj visoki ravni.

1. PRAVNA UREDITEV VARSTVA VOJNIH INVALIDOV

1.1. KDO JE UPRAVIČEN DO VARSTVA

Zakon o vojnih invalidih zagotavlja varstvo pravic vojnim invalidom, kamor sodijo vojaški vojni invalidi, vojaški mirnodobni invalidi in civilni invalidi vojne, ter njihovim družinskim članom.

Vojni invalid je po osnovni opredelitvi oseba, ki je v okoliščinah po zakonu kot neposredno posledico teh okoliščin brez svoje krivde dobila najmanj 20-odstotno okvaro zdravja zaradi poškodb ali bolezni ali poslabšanja bolezni, ki jo je imela že prej ali za katero sicer ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ali so jo povzročile te okoliščine, vendar je mogoče sklepati, da so vojne razmere znatno vplivale na to, da se je pojavila. Glede na okoliščine ločimo vojaškega vojnega invalida, vojaškega mirnodobnega invalida in civilnega invalida vojne.

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

VOJAŠKI VOJNI INVALID je oseba, ki je dobila okvaro zdravja pri opravljanju vojaških ali drugih dolžnosti za cilje obrambe ali varnosti Republike Slovenije, v bojih za obrambo slovenske severne meje (1918 in 1919), kot udeleženec narodno osvobodilne vojne (1941-1945) ali ob vojaški agresiji na Republiko Slovenijo (1991).

VOJAŠKI MIRNODOBNI INVALID je državljani Republike Slovenije, ki je dobil okvaro zdravja v miru pri opravljanju ali v zvezi z opravljanjem vojaške dolžnosti; pri opravljanju dolžnosti v vojaški šoli, kjer se šola; v miru pri opravljanju nadomestne civilne službe; kot vojaška oseba pri opravljanju vojaške dolžnosti izven Republike Slovenije v okviru mednarodnih obveznostih, ki jih je prevzela Republika Slovenija; ali pri opravljanju določenih nalog pripadnika civilne zaštite, ki predstavljajo povečano nevarnost za nastanek okvare zdravja.

CIVILNI INVALID VOJNE je državljani Republike Slovenije, ki je dobil okvaro zdravja kot nevojaška oseba v naslednjih okoliščinah:

- zaradi vojnih dogodkov ali dogodkov ob vojaški agresiji na Republiko Slovenijo na ozemlju Republike Slovenije;
- zaradi poškodbe, ki jo je povzročil zapuščeni vojaški material, na ozemlju Republike Slovenije;
- v terorističnem napadu na Republike Slovenijo na njenem ozemlju ali v tujini.

Civilni invalid vojne je tudi državljani Republike Slovenije, ki je v okoliščinah iz prve ali druge točke prejšnjega odstavka dobil okvaro zdravja v tujini, kjer je bil zaradi vojne na ozemlju Republike Slovenije v zaporu, internaciji, konfinaciji, deportaciji, prisilni izselitvi, na prisilnem delu ali na begu. Civilni invalid vojne je tudi tujec, ki je dobil okvaro zdravja v okoliščinah iz prve ali druge točke prejšnjega odstavka, če je imel takrat stalno prebivališče v Republiki Sloveniji, ter tujec, ki je dobil okvaro zdravja v okoliščinah iz prve točke.

Varstvo po tem zakonu uživajo tudi družinski člani vojnega invalida (vojaškega vojnega invalida, vojaškega mirnodobnega invalida in civilnega invalida vojne), družinski člani padlega borca (osebe, ki je padla, umrla ali bila pogrešana v okoliščinah za priznanje vojaškega vojnega invalida) in družinski član druge osebe, ki je izgubila življenje, umrla ali bila pogrešana v okoliščinah za priznanje vojaškega mirnodobnega invalida in civilnega invalida vojne.

Zakon določa, da so ob izpolnjevanju pogojev upravičeni do varstva pravic naslednji družinski člani: zakonec, razvezani zakonec, zunajzakonski partner, otroci, posvojenci, pastorki, starši, posvojitelj, očim, mačeha.

1.2. RAZVRSTITEV VOJNIH INVALIDOV PO STOPNJI OKVARE ZDRAVJA

Za uveljavljanje invalidskega statusa in pravic je treba ugotoviti stopnjo okvare zdravja. Vojni invalidi so po stopnji okvare zdravja, izraženi v odstotku invalidnosti, razvrščeni v skupine. V najnižji skupini so invalidi z 20-odstotno okvaro zdravja oziroma invalidnosti, v najvišji skupini pa invalidi s 100-odstotno invalidnostjo, zaradi katere je vojnim invalidom priznan dodatek za pomoč in postrežbo.

Po skupini invalidnosti se odmeri tudi invalidnina vojnega invalida v odstotku od odmerne osnove.

Skupina invalidnosti vojnih invalidov	Odstotek invalidnosti vojnega invalida	Višina odstotka od odmerne osnove (invalidnina)
I. skupina	Invalidi s 100-odstotno invalidnostjo, (zaradi katere jim je priznan dodatek za pomoč in postrežbo)	100 %
II. skupina	Invalidi s 100-odstotno invalidnostjo	73 %
III. skupina	Invalidi z 90-odstotno invalidnostjo	55 %
IV. skupina	Invalidi z 80-odstotno invalidnostjo	41 %
V. skupina	Invalidi s 70-odstotno invalidnostjo	29 %
VI. skupina	Invalidi s 60-odstotno invalidnostjo	18 %
VII. skupina	Invalidi s 50-odstotno invalidnostjo	14 %
VIII. skupina	Invalidi s 40-odstotno invalidnostjo	8 %
IX. skupina	Invalidi s 30-odstotno invalidnostjo	6 %
X. skupina	Invalidi z 20-odstotno invalidnostjo	4 %

Odstotek vojne invalidnosti se ugotavlja po stopnji in vrsti okvare zdravja, in sicer na podlagi določb Pravilnika o ugotavljanju odstotka vojne invalidnosti in seznama odstotkov vojne invalidnosti ter po postopku, določenem v zakonu. Odstotek invalidnosti se določi trajno ali začasno. Začasni odstotek invalidnosti se določi za okvare zdravja, če zdravljenje še ni končano in še traja rehabilitacija, s katero se pričakuje izboljšanje. Obdobje, za katero se določi začasna invalidnost, je vezano na realno pričakovanje spremembe stanja okvare zdravja. Trajni odstotek invalidnosti se določi, ko je stanje okvare zdravja dokončno, če so bile izkoriščene možnosti zdravljenja oziroma rehabilitacije invalida.

1.3. PRAVICE

Pravice vojnega invalida so: invalidnina, dodatek za posebno invalidnost, dodatek za pomoč in postrežbo, povračilo prispevkov za socialno zavarovanje, zdravstveno varstvo, rehabilitacija (poklicna rehabilitacija, oskrbnina, sofinanciranje prilagoditve prostorov in tehnične opreme ter delovnega mesta, funkcionalne oblike pomoči), invalidski dodatek, popust pri vožnji, povračilo potnih stroškov.

Pravice družinskih članov padlega borca, umrlega vojnega invalida ali druge osebe so ob izpolnjevanju pogojev: družinska invalidnina, zdravstveno varstvo, družinski dodatek, povračilo potnih stroškov, povračilo stroškov za prevoz posmrtnih ostankov vojnega invalida.

Pri pravici do posmrtnine je prišlo s 1.1.2014 do spremembe zaradi sprejetega Zakona o socialnovarstvenih prejemkih (ZSvarPre), s katerim je bila ukinjena pravica do posmrtnine v breme obveznega zdravstvenega zavarovanja.

Po Zakonu o dohodnini so nekateri prejemki po Zakonu o vojnih invalidih obdavčljivi, in sicer družinska invalidnina, družinski dodatek in oskrbnina. Oproščeni plačila dohodnine pa so invalidnina, invalidski dodatek, dodatek za posebno invalidnost ter dodatek za pomoč in postrežbo.

1.3.1. INVALIDNINA

Invalidnina je pravica vojnega invalida, ki se odmeri v mesečnem znesku po skupini invalidnosti. Mesečni znesek invalidnine se odmeri v odstotku od odmerne osnove (osnove za odmero), in sicer: 4 % za X. skupino, 6 % za IX. skupino, 8 % za VIII. skupino, 14 % za VII. skupino, 18 % za VI. skupino, 29 % za V. skupino, 41 % za IV. skupino, 55 % za III. skupino, 73 % za II. skupino in 100 % za I. skupino invalidnosti.

Osnova za odmero invalidnine vojnega invalida v letu 2015 znaša 1.104,77 EUR.

1.3.2. DODATEK ZA POSEBNO INVALIDNOST

Dodatek za posebno invalidnost se prizna vojnemu invalidu, ki mu je vojna invalidnost priznana na podlagi amputacije okončin ali hude okvare njihove funkcije ali popolne izgube vida na obeh očesih kot neposredne posledice dobljene poškodbe ali bolezni glede na težo, vrsto in vzrok okvare in znaša 6 %, 12 % ali 25 % odmerne osnove oziroma 35 % odmerne osnove, če je podana kombinacija najtežjih okvar zdravja.

1.3.3. DODATEK ZA POMOČ IN POSTREŽBO

Do dodatka za pomoč in postrežbo je upravičen vojni invalidi najmanj V. skupine, ki mu je glede na njegovo celotno invalidnost, ne glede na njen izvor, neogibno potrebna stalna pomoč in postrežba za opravljanje osnovnih življenjskih potreb ali stalno nadzorstvo, ki je slep ali nepokreten.

Pri tem ločimo:

- dodatek za pomoč in postrežbo I. stopnje (100 % odmerne osnove), do katerega so upravičeni vojni invalidi, ki jim je stalna pomoč in postrežba neogibno potrebna za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb, ter vojni invalidi, ki so slepi ali nepokretni;
- dodatek za pomoč in postrežbo II. stopnje (50 % odmerne osnove), do katerega so upravičeni vojni invalidi, ki jim je stalna pomoč in postrežba neogibno potrebna za opravljanje večine osnovnih življenjskih potreb, ter vojni invalidi, ki kot težji psihiatrični bolniki neogibno potrebujejo stalno nadzorstvo.

Vojnim invalidom, ki so upravičeni do dodatka za pomoč in postrežbo I. stopnje in so stalno popolnoma inkontinentni za blato in urin, se dodatek za pomoč in postrežbo I. stopnje poveča še za 25 %.

Potreba po stalni pomoči in postrežbi za opravljanje osnovnih življenjskih potreb (vseh in večine), potreba po stalnem nadzorstvu ter nepokretnost se ugotavljajo po kriterijih in merilih, določenih v predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Višina dodatka je odvisna od okoliščine, ali je vojnemu invalidu potrebna pomoč in postrežba po prej navedenih kriterijih na podlagi izključno ali pretežno vojne invalidnosti ali na podlagi izključno ali pretežno druge invalidnosti. Zakon sicer še podrobneje razčlenjuje odvisnost od navedene okoliščine in zagotavljanje dodatka za pomoč in postrežbo.

Do navedenega dodatka pa vojni invalid uživalec dodatka za pomoč in postrežbo ni upravičen za čas bivanja v zdravstvenem ali drugem zavodu ali organizaciji, v kateri ima zagotovljeno potrebno pomoč in postrežbo. To ne velja za čas bivanja vojnega invalida v domu za starejše.

1.3.4. POVRAČILO PRISPEVKOV ZA SOCIALNO ZAVAROVANJE

Do povračila prispevkov za socialno zavarovanje so upravičeni vojni invalidi s priznano pravico do dodatka za pomoč in postrežbo. Ti vojni invalidi so upravičeni do povračila prispevkov od plače, ki so jih dolžni plačati za osebo, ki jim na podlagi pogodbe o zaposlitvi zagotavlja pomoč in postrežbo, vendar največ do višine prispevkov, obračunanih od plače, ki je enaka višini dodatka za pomoč in postrežbo, če ne uveljavljajo podobne pravice po drugih predpisih.

1.3.5. ZDRAVSTVENO VARSTVO

Navedena pravica pomeni za vojnega invalida zagotavljanje plačila zdravstvenih storitev v višini razlike do polne vrednosti storitev, zagotovljenih v okviru obveznega zavarovanja.

Upravičencem se pravica do plačila zdravstvenih storitev v višini razlike do polne vrednosti storitev, zagotovljenih v okviru obveznega zavarovanja, zagotavlja s plačilom mesečnih premij dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja v skladu z zakonom o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju.

Vojni invalid ima pravico tudi do nadomestila plače do 30. dne začasne zadržanosti od dela v višini 100 % od osnove za nadomestilo.

1.3.6. REHABILITACIJA

POKLICNA REHABILITACIJA

Pravico do poklicne rehabilitacije ima vojni invalid, ki glede na invalidnost, splošno zdravstveno stanje, splošno in strokovno izobrazbo, starost, možnost zaposlitve in druge okoliščine izpolnjuje pogoje za uspešno rehabilitacijo. S poklicno rehabilitacijo se vojni invalid usposobi za prejšnji ali kakšen drug primeren poklic, pridobi strokovno izobrazbo za poklic ali izpopolni že doseženo strokovno izobrazbo. Zakon še podrobneje razčlenjuje poklicno rehabilitacijo z izobraževanjem in možnosti ki so na voljo, če vojni invalid ne more končati poklicne rehabilitacije v določenem roku.

Izpolnjevanje pogojev, način poklicne rehabilitacije in potrebnost prilagoditve prostorov in tehnične opreme zaradi poklicne rehabilitacije oziroma zaposlitve vojnega invalida ugotavlja upravna enota oziroma pristojno ministrstvo na podlagi izvida in mnenja ustrezne organizacije za rehabilitacijo invalidov.

OSKRBNINA

Vojni invalid ima v času poklicne rehabilitacije pravico do oskrbnine. Osnova za odmero oskrbnine v tekočem letu znaša 50 % usklajene odmerne osnove iz januarja tekočega leta.

V letu 2015 je višina osnove za odmero oskrbnine 552,39 EUR. Višina oskrbnine je odvisna od višine prejemkov, ki se upoštevajo pri odmeri oskrbnine, ne more pa biti nižja od 10 % osnove za oskrbnino. Zakon podrobneje določa, kdaj in za koliko se odmerjena oskrbnina lahko poveča.

Vojni invalid, ki izpolnjuje pogoje za poklicno rehabilitacijo po Zakonu o vojnih invalidih in po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, lahko po lastni izbiri uveljavi pravico do poklicne rehabilitacije samo po enem naslovu.

1.3.7. SOFINANCIRANJE PRILAGODITVE PROSTOROV IN TEHNIČNE OPREME TER DELOVNEGA MESTA

Navedena pravica je namenjena prilagoditvi prostorov in tehnične opreme za potrebe poklicne rehabilitacije oziroma zaposlitve vojnih invalidov.

1.3.8. FUNKCIONALNE OBLIKE POMOČI

Vojni invalid, ki zaradi vojne invalidnosti potrebuje tehnične pripomočke, ima pravico do doplačila stroškov za nakup tehničnih pripomočkov, če se ti pripomočki ne zagotavljajo po predpisih o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju in se mu ne zagotavljajo v domu za starejše, v posebnem socialno-varstvenem zavodu ali v zavodu za usposabljanje. Gre za tehnične pripomočke, ki invalidu omogočajo mobilnost (osebno motorno vozilo, prilagoditev osebnega motornega vozila, prenosna klančina, dvigni sedež, sedež za prenos in dvigalo za premestitev iz vozička v osebni avto) ali samostojno življenje (telefon z gumbom na klic v sili, Braillova vrstica za vojnega invalida, ki je usposobljen za uporabo računalnika, telefonska slušalka, silhuetni induktor, budilka za gluhe, svetlobni indikatorji zvonjenja hišnega in telefonskega zvonca ter stacionarno ali prenosno povečalo).

Poleg tega ima vojni invalid pravico do doplačila za nakup protez, ortoz in drugih tehničnih pripomočkov, ki se zagotavljajo v okviru obveznega zdravstvenega zavarovanja po predpisih o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. Na koliko časa oziroma kolikokrat se lahko dodeli pravica do doplačila stroškov nabave tehničnega pripomočka, podrobneje določa zakon, vrste pripomočkov in natančnejše kriterije za določitev višine doplačil za nakup pripomočkov pa določa Pravilnik o tehničnih pripomočkih. Višina doplačila se določi v odstotku od nabavne cene tehničnega pripomočka, pri čemer višina doplačila ne sme presegati dvanajst odmernih osnov, veljavnih v času vložitve zahteve.

1.3.9. INVALIDSKI DODATEK

Pravico do invalidskega dodatka ima vojni invalid od I. do V. skupine invalidnosti ne glede na starost in zmožnost za delo in vojni invalid od VI. do X. skupine invalidnosti, ki je dopolnil 55 let starosti ali je trajno popolnoma nezmožen za delo. Vojni invalid od I. do V. skupine invalidnosti, ki izpolnjuje pogoje za poklicno rehabilitacijo, nima pravice do invalidskega dodatka, dokler ne izpolni starostnega pogoja za pravico do invalidskega dodatka ali dokler ne postane trajno popolno nezmožen za delo.

Navedeno pravico ima vojni invalid, če delež prejemkov na družinskega člana ne dosega osnove za ugotavljanje pravice do invalidskega dodatka in za določanje njegove višine. Osnova za ugotavljanje pravice do invalidskega dodatka znaša 45 % usklajene odmerne osnove iz januarja tekočega leta. V letu 2015 je višina osnove za ugotavljanje pravice do invalidskega dodatka 497,15 EUR.

Na pravico in višino invalidskega dodatka vplivajo prejemki upravičenca, njegovega zakonca in vzdrževanih družinskih članov, ne more pa znašati manj kot 10 % osnove. Samohranilcem pripada še invalidski dodatek za samohranilce v višini 50 % osnove.

Zakon še podrobneje razčlenjuje, kako se upoštevajo prejemki, kako vplivajo spremembe v višini prejemkov v preteklem letu in kdo se šteje za trajno popolno nezmožnega za delo po tem zakonu.

1.3.10. POPUST PRI VOŽNJI

Vojni invalid ima pravico do 75 % popusta od redne cene vožnje za skupno pet potovanj letno na ozemlju Republike Slovenije z vlakom ali avtobusom. Z enim potovanjem sta mišljena odhod iz odhodnega v namembni kraj (vožnja tja) in vrnitev iz namembnega v odhodni ali kakšen drug kraj (vožnja nazaj). Način uveljavljanja pravice do popusta pri vožnji podrobneje določena v Pravilnik o uveljavljanju popusta pri vožnji.

1.3.11. POVRAČILO POTNIH STROŠKOV

Vojni invalid ima pravico do povračila potnih stroškov, kadar ga upravna enota ali ministrstvo pošlje ali pokliče v drug kraj zaradi pregleda pred zdravniško komisijo po tem zakonu. Vojni invalid ima pravico do povračila potnih stroškov tudi za spremljevalca, če mu je priznana pravica do dodatka za pomoč in postrežbo. Vojni invalid ima pravico do povračila prevoznih stroškov tudi za pot na poklicno rehabilitacijo v drug kraj, kamor se redno vozi, če se mu brezplačni prevoz z javnim prevozom ne zagotavlja po drugih predpisih. Povračilo prevoznih stroškov pripada vojnemu invalidu po ceni prevoza z javnim prevoznim sredstvom.

Ob izpolnjevanju pogojev so upravičeni do varstva tudi družinski člani, naštet v zakonu.

2. POSTOPEK ZA UVELJAVLJANJE PRAVIC

2.1. SPLOŠNA PRAVILA

Zakon o vojnih invalidih določa postopek za uveljavljanje pravic. V postopku za uveljavljanje pravic po tem zakonu se uporabljajo določbe Zakona o splošnem upravnem postopku, če s tem zakonom ni drugače določeno.

Pravice se uveljavljajo na zahtevo stranke. O pravicah po Zakonu o vojnih invalidih odloča upravna enota, pristojni oddelek za vojne invalide. Pravice po tem zakonu pripadajo upravičencem od prvega dne naslednje meseca po vložitvi zahteve. Navedene pravice trajajo, dokler uživalec izpolnjuje pogoje, ki so s tem zakonom predpisani za njihovo pridobitev in uživanje. Pravic po tem zakonu ni mogoče prenesti na drugega. Glede pridobitve, uživanja in izgube pravic zakon vsebuje še nekaj podrobnejših določil.

V primerih, ki jih določa zakon, upravna enota vodi postopek po uradni dolžnosti.

Če nastanejo pri vojnemu invalidu spremembe, ki vplivajo na pravice, določene z dokončno odločbo, lahko vojni invalid vloži zahtevo za ugotavljanje novega odstotka invalidnosti v zvezi z nastalo spremembo po enem letu od izdaje dokončne odločbe.

Odstotek invalidnosti, upravičenost do dodatka za posebno invalidnost ter dodatka za pomoč in postrežbo, potrebnost tehničnega pripomočka ter nezmožnost za delo kot pogoje za uveljavitev pravic po tem zakonu, ugotavlja upravna enota oziroma ministrstvo na podlagi izvida in mnenja pristojne zdravniške komisije.

Način dela zdravniških komisij in Univerzitetnega rehabilitacijskega inštituta Soča, ki dajejo izvide in mnenja upravnim enotam v postopkih za uveljavitev pravic po Zakonu o vojnih invalidih na prvi stopnji oziroma Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti v pritožbenih postopkih, določa Pravilnik o delu izvedencev. Zdravniška komisija prve stopnje da v postopku na prvi stopnji izvid in mnenje o: odstotku vojne invalidnosti; okvari zdravja, na podlagi katere ima vojni invalid pravico do dodatka za posebno invalidnost; okvari zdravja, na podlagi katere ima vojni invalid pravico do dodatka za pomoč in postrežbo; popolni nezmožnosti za delo; potrebnosti tehničnih pripomočkov in sposobnosti za poklicno rehabilitacijo.

Zdravniška komisija oziroma URI Soča poda izvid in mnenje o dejstvih, določenih z zakonom, na zahtevo upravne enote oziroma ministrstva. Izvid in mnenje sta podana na podlagi medicinske dokumentacije in neposrednega pregleda stranke ali samo na podlagi medicinske dokumentacije. Če izvedenec ugotovi, da so za izvid in mnenje potrebne dodatne medicinske preiskave oziroma specialistični izvidi, zahteva uradna oseba, ki vodi postopek, od stranke, da v postavljenem roku predloži izsledke medicinskih preiskav oziroma specialistične izvide.

2.2. VARSTVO PRAVIC IN POSEBNOSTI

O pritožbah zoper odločbe upravne enote odloča ministrstvo, pristojno za vojne invalide.

Postopek za odločanje o pravicah po tem zakonu, končan z odločbo, zoper katero ni rednega pravnega sredstva v upravnem postopku, se lahko obnovi po rokih, ki so določeni za obnovo postopka v Zakonu o splošnem upravnem postopku. Pravice, ugotovljene z odločbo, izdano v obnovi postopka, pripadajo od prvega dne naslednjega meseca po vložitvi predloga za obnovo postopka.

Odločbo o pravicah po tem zakonu, ki je postala v upravnem postopku dokončna, je mogoče razveljaviti po nadzorstveni pravici, če je bil z njo prekršen materialni zakon v korist posameznika, in sicer najpozneje v petih letih od dneva, ko je postala odločba dokončna.

V postopku za uveljavljanje pravic po tem zakonu se ne plačujejo takse.

3. FINANCIRANJE

Sredstva za uveljavljanje in uživanje pravic po tem zakonu se zagotavljajo v državnem proračunu.

Viri:

Zakon o vojnih invalidih (Uradni list RS, št. 63/1995, 62/1996 Skl.US, 2/1997 Odl.US: U-I-86/96, 19/1997 (21/1997 popr.), 75/1997, 19/2000 Skl.US: U-I-140/96; 11/2006 Odl.US: U-I-170/05-9, Up-224/03-15, 61/2006-ZDru-1, 114/2006-ZUTPG, 40/2012-ZUJF) - neuradno prečiščeno besedilo, (Uradni list RS, št. 19/2014).
Pravilnik o ugotavljanju odstotka invalidnosti (Uradni list RS, št. 20/1996, 14/00).
Pravilnik o tehničnih pripomočkih (Uradni list RS, št. 41/1998).
Pravilnik o uveljavljanju popusta pri vožnji (Uradni list RS, št. 36/1996).
Pravilnik o opredelitvi pogoja preživljanja družinskih članov (Uradni list RS, št. 26/1996, 80/2004, 106/2012).
Pravilnik o delu izvedencev (Uradni list RS, št. 30/96).

UVELJAVLJANJE IN VARSTVO PRAVIC

Majda Erzar*

1. UPRAVNI POSTOPEK

Upravni in drugi državni organi, organi samoupravnih lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil postopajo po Zakonu o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 24/06 – ZUP-UPB2, 105/06 – Zakon o upravnem sporu, 126/07, 65/08, 8/10 in 82/13; v nadaljnjem besedilu: ZUP), kadar v upravnih zadevah – v vsakem posameznem primeru, odločajo o **pravicah, obveznostih ali pravnih koristih posameznikov**, pravnih oseb in drugih strank. ZUP se uporablja tudi v primerih, kadar o pravicah ali obveznostih odločajo izvajalci javnih služb. Javno pooblastilo za postopanje in odločanje v upravnih stvareh se podeli z zakonom, za postopanje in odločanje v upravnih stvareh iz izvirne pristojnosti lokalne skupnosti pa s predpisom sveta lokalnih skupnosti.

Po ZUP tako odločajo:

- organi državne uprave (upravne enote, ministrstva, inšpektorati),
- drugi državni organi (Državni zbor, sodišča, državni tožilec),
- organi samoupravne lokalne skupnosti - občine (občinska uprava, župan),
- nosilci javnih pooblastil (javni zavodi, javna podjetja, agencije, zbornice) in
- izvajalci javnih služb (šole, muzeji, bolnice, javna podjetja), če se odloča o pravicah, obveznostih ali pravnih koristih posameznikov, pravnih oseb in drugih strank.

Upravne zadeve so na primer izdaja gradbenega dovoljenja, odmera dohodnine ali drugih davščin, izdaja potnega lista ali prometnega dovoljenja, odločitev o pravici do invalidskega pripomočka, odločitev o pravici do pokojnine itd.

Upravni postopek se smiselno uporablja tudi v drugih javnopravnih zadevah, ki sicer nimajo značaja upravne zadeve, če ta področja niso urejena s posebnim postopkom. V skladu z ZUP je posamezna vprašanja postopka mogoče **drugače urediti samo z zakonom** (torej ne z nižjim pravnim aktom - podzakonskim predpisom). Posebne postopkovne določbe oziroma pravila posebnih upravnih postopkov je mogoče zaslediti v zakonih, ki urejajo posamezna upravna področja, pri katerih je zaradi njihove specifičnosti treba nekatera vprašanja urediti drugače, kot je to urejeno v ZUP. Takšne primere, ko pride do drugačne ureditve oziroma odstopanja od določb ZUP, je mogoče zaslediti v okviru davčnega, carinskega in drugih posebnih postopkov, ko se na primer predpišejo krajši ali daljši roki za vložitev pritožbe (in ne 15 dni, kot je to določeno v ZUP), ko se določi, da pritožba ne zadrži izvršitve odločbe ter v primeru drugih odstopanj od določb ZUP.

1.1. PRISTOJNOST

S predpisi je določeno, kateri organ je pristojen (**stvarna pristojnost**) in na katerem območju oziroma teritoriju (**krajevna pristojnost**) je pooblaščen za odločanje v posamezni upravni zadevi. S pristojnostjo opredeljujemo pravico in dolžnost organa, organizacije oziroma nosilca javnih pooblastil, da opravlja posamezna dejanja v upravnem postopku in odloča v konkretnih upravnih zadevah.

* Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

1.1.1. STVARNA PRISTOJNOST DRŽAVNIH ORGANOV

Običajno so za odločanje v upravnih zadevah iz državne pristojnosti na prvi stopnji pristojne upravne enote (izdaja osebne izkaznice in potnega lista, pravice iz starševskega varstva, invalidski pripomočki). Za odločanje v upravnih zadevah iz državne pristojnosti na drugi stopnji so pristojna ministrstva.

1.1.2. KRAJEVNA PRISTOJNOST

Za krajevno pristojnost je odločilno območje, na katerem ima določen organ pravico in dolžnost opravljati naloge s svojega delovnega področja. V zadevah, ki se nanašajo na nepremičnine, se krajevna pristojnost določa po kraju, kjer nepremičnina stoji, v zadevah, ki se nanašajo na dejavnosti državnih organov, organov samoupravnih lokalnih skupnosti in pravnih oseb, se določa po njihovem sedežu, v zadevah, ki se nanašajo na poklicno dejavnost posameznikov, se določa po kraju, kjer se dejavnost pretežno opravlja, v drugih zadevah pa po stalnem oziroma začasnem prebivališču stranke.

ZUP zdaj vsebuje tudi določbo, po kateri lahko vlada z uredbo določi, v katerih upravnih zadevah lahko organi državne uprave odločajo na območju celotne države. Stranka tako lahko na primer ureja izdajo voznškega dovoljenja, registracijo vozila, izdajo osebne izkaznice ipd., pri kateremkoli stvarno pristojnem organu v Sloveniji.

1.2. STRANKA IN NJENO ZASTOPANJE V POSTOPKU

Stranka v upravnem postopku je lahko:

- ☐ fizična ali
- ☐ pravna oseba zasebnega ali javnega prava,

na zahtevo katere je začel postopek ali zoper katero teče postopek. Poleg navedenega se ima postopka pravico udeležiti **oseba, ki izkaže pravni interes** – to je oseba, ki zatrjuje, da vstopa v postopek zaradi varstva svojih pravnih koristi (**stranski udeleženec**). Organ mora ves čas med postopkom po uradni dolžnosti skrbeti za to, da so v postopku udeleženi vsi, na katerih pravice ali pravne koristi bi lahko vplivala odločba.

Da se oseba lahko udeleži upravnega postopka in v njem nastopa, mora imeti:

- ☐ **pravno sposobnost** (sposobnost biti nosilec pravic in obveznosti),
- ☐ **procesno sposobnost** (sposobnost, da lahko sama opravlja dejanja v postopku) in
- ☐ **popolno poslovno sposobnost** (to pridobi fizična oseba s polnoletnostjo).

Stranka, ki je poslovno popolnoma sposobna, lahko sama opravlja dejanja v postopku (procesna sposobnost). Procesne sposobnosti poleg mladoletnih oseb nimajo polnoletne osebe, ki jim je bila ta **sposobnost odvzeta z odločbo sodišča**. Za poslovno nesposobne fizične osebe in za pravne osebe opravlja dejanja v postopku nekdo drug, in sicer **zastopnik**, ki je lahko določen z zakonom, **zakoniti zastopnik** (za mladoletne otroke so to starši oziroma skrbniki) ali **pooblaščenec**, ki ga določi stranka sama.

Zakoniti zastopnik lahko opravlja v imenu stranke vsa procesna dejanja – razen v primerih, ko je s predpisom določeno, da mora imeti za posamezna procesna dejanja **posebno dovoljenje**. Organ mora ves čas med postopkom po uradni dolžnosti paziti, da zastopa procesno nesposobno stranko njen zakoniti zastopnik.

Če to narekuje nujnost zadeve ali interes stranke in je treba izvesti določen postopek, lahko organ, ki vodi postopek, postavi **začasnega zastopnika**. Začasnega zastopnika organ postavi stranki tudi v primeru, ko si koristi stranke in njenega zakonitega zastopnika nasprotujejo, in v primeru, ko imata stranki z nasprotnim interesom istega zakonitega zastopnika.

Včasih lahko dve ali več strank skupaj nastopa v isti zadevi z istovetnimi zahtevki ali obveznostmi. Takrat morajo na zahtevo organa zaradi ekonomičnosti določiti, katera od njih bo nastopala kot njihov **skupni predstavnik** (ena izmed strank), ali pa postaviti **skupnega pooblaščenca** (oseba, ki ni udeležena v postopku).

Pooblaščenca za opravljanja dejanj v postopku lahko določi vsaka stranka oziroma njen zakoniti zastopnik **s pooblastilom**, ki temelji na medsebojnem dogovoru. Za zastopanje v postopku pred organom se lahko pooblasti odvetnika oziroma odvetniško družbo in vsakogar, ki je poslovno sposoben. Če stranko zastopa oseba, ki ni odvetnik, mora imeti izrecno pooblastilo za umik zahteve, sklenitev poravnave, prenos pooblastila na drugega ter vložitev izrednih pravnih sredstev.

Pooblastilo se lahko da **pisno ali ustno na zapisnik**. Glede na obseg se lahko da za ves postopek (**splošno ali generalno pooblastilo**) ali samo za posamezna dejanja (**posebno ali specialno pooblastilo**). Pooblastilo se lahko da tudi samo za sprejem dokumentov (**za vročanje**). Organ po uradni dolžnosti preveri ustreznost in pravilnost pooblastila. Stranka lahko pooblastilo kadarkoli prekliče, pooblaščenec pa se mu lahko kadarkoli odpove. Dejanja v postopku, ki jih opravi pooblaščenec v mejah pooblastila, imajo enak pravni učinek, kot če bi jih opravila sama stranka. Kljub temu lahko stranka na obravnavi ali izven nje tudi sama daje izjave in kadarkoli spremeni ali prekliče izjavo pooblaščenca.

1.3. JEZIK V POSTOPKU

Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina in v slovenskem jeziku se vodi tudi upravni postopek. Na območjih, kjer živita italijanska oziroma madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina oziroma madžarščina.

1.4. PRAVICA DO TOLMAČA

Stranke in drugi udeleženci v postopku, ki ne znajo jezika, v katerem teče postopek, ali **ga ne morejo uporabljati zaradi invalidnosti**, imajo pravico spremljati postopek po tolmaču. Organ jih je o tem dolžan poučiti.

1.5. OBČEVANJE ORGANOV IN STRANK V UPRAVNEM POSTOPKU

1.5.1. VLOGE

Z vlogami so mišljene zahteve, predlogi, prijave, prošnje, pritožbe, ugovori in druga dejanja, s katerimi se posamezniki ali pravne osebe oziroma organizacije obračajo na organe.

Vloga se lahko vloži:

- ☐ v pisni obliki:
 - vloga, ki je napisana ali natisnjena in lastnoročno podpisana (lahko se vloži tudi na predpisnem ali drugače pripravljenem obrazcu),
 - vloga, ki je v elektronski obliki in podpisana z varnim elektronskim podpisom s kvalificiranim potrdilom,
- ☐ ustno pri organu na zapisnik.

Vloga **mora biti razumljiva** in mora obsegati vse, kar je treba, da se lahko obravnava. Predvsem mora obsegati:

- ☐ navedbo organa, ki se mu pošilja,
- ☐ zadevo, na katero se nanaša zahtevka oziroma predlog, navedbo o tem, kdo je morebitni zastopnik ali pooblaščenec,
- ☐ osebno ime, firmo oziroma ime vlagatelja, prebivališče (naslov) oziroma sedež vložnika oziroma njegovega zastopnika ali pooblaščenca,

- podpis vlagatelja oziroma vložnika. Vlagatelj mora vlogo podpisati, razen če to zaradi oblike vloge ni mogoče. Izjemoma jo lahko podpiše namesto njega njegov zakonec, oče ali mati, sin ali hči ali odvetnik, ki je po strankinem pooblastilu vlogo sestavil. Kdor podpiše vložnika, mora na vlogi podpisati svoje osebno ime in pristaviti svoj naslov. Če vložnik ne zna pisati ali se ne more podpisati, ga podpiše kdo drug, ki zna pisati; ta se mora podpisati tudi sam in pristaviti svoj naslov.

Vloga mora vsebovati tudi druge sestavine, ki jih določa posamezni zakon ali drug predpis.

V postopku, ki se začne na zahtevo stranke, vlogi ni treba prilagati potrdil, izpiskov in drugih podatkov o dejstvih iz uradnih evidenc, ki jih vodijo upravni in drugi državni organi, organi samoupravnih lokalnih skupnosti ali nosilci javnih pooblastil. Te podatke si mora priskrbeti oziroma jih zahtevati organ, ki vodi postopek, razen če stranka te podatke pridobi sama oziroma ta dejstva pred organom dokaže z osebnim dokumentom ali drugo javno listino.

Vloga se izroči organu, ki je pristojen za sprejem; vloži se lahko vsak delavnik med poslovnim časom, po elektronski poti pa ves čas.

Organ javne uprave mora zagotoviti obrazce v obliki tiskovin in po elektronskih medijih, predpisani obrazci pa morajo biti tudi v javni prodaji.

Uradna oseba mora stranko opozoriti na morebitne **pomanjkljivosti v vlogi**, vendar ne sme pogojevati njenega sprejema s predložitvijo prilog (npr. javnih listin). Če zadeva ni v njegovi pristojnosti, mora stranko **napotiti na pristojni organ**. Če tako vlogo prejme po pošti, brzojavno ali po elektronski poti, jo **brez odlašanja pošlje pristojnemu organu oziroma sodišču** in to sporoči stranki. Če organ, ki je dobil vlogo, ne more ugotoviti, kateri organ je zanjo pristojen, izda brez odlašanja **sklep, s katerim zavrže vlogo** zaradi nepristojnosti in ga takoj pošlje stranki. Enako stori, če ugotovi, da se vloga ne nanaša na upravno zadevo. Zoper te sklepe je dovoljena pritožba.

Če je vloga nepopolna ali nerazumljiva, je samo zaradi tega ni dovoljeno zavreči. Takrat mora organ v roku petih delovnih dni **zahtevati, da se pomanjkljivosti odpravijo**, in določiti rok, v katerem jih je treba odpraviti. Če stranka pomanjkljivosti odpravi v roku, se šteje, da je vloga vložena takrat, ko so pomanjkljivosti odpravljene. Če stranka v tem roku **pomanjkljivosti ne odpravi, organ s sklepom zavrže vlogo**. Tudi zoper ta sklep je dovoljena pritožba.

1.5.2. VABILA

Organ, ki vodi postopek, ima pravico povabiti tistega, čigar navzočnost je v postopku potrebna in prebiva na njegovem območju. Le izjemoma se lahko povabi na ustno obravnavo tudi nekoga, ki prebiva na drugem območju.

Vabilo (na ustno obravnavo, ogled) je v pisni obliki, če ni s posebnimi predpisi določen drugačen način, in vsebuje podatke o tem, kdo, zakaj, kot kaj, kdaj in v kateri zadevi je vabljen in kaj mora oziroma kaj lahko vabljeni prinese s seboj (dokazila, listine, lahko pripelje tudi pričo). Poleg navedenega je vabljeni seznanjen s tem, da mora svoj morebitni **izostanek opravičiti**, in **opozorjen na posledice**, če tega ne stori. Če se tisti, ki mu je bilo vabilo pravilno vročeno, vabilu ne odzove in izostanka ne opraviči, se ga **lahko privede in kaznuje z denarno kaznijo**. Če nastanejo zaradi neopravičene izostanka povabljenega določeni **stroški v postopku**, se lahko določi, da jih trpi tisti, ki je izostal.

1.5.3. VROČANJE

Vročanje dokumentov je opravilo, s pomočjo katerega se naslovniku izroči vabila, sklepe, odločbe in druga uradna pisanja v postopku. To dejanje je posebej pomembno zato, ker ima vročitev pomembne pravne posledice (odločba pravno učinkuje šele z vročitvijo).

Dokumenti se vročajo po pošti, po elektronski poti ali pa jih vroča organ po svoji uradni osebi. Samo izjemoma je dovoljeno povabiti stranko, naj sama prevzame dokument.

Odločbe in sklepi ter drugi dokumenti, od katerih vročitve začne teči rok, se morajo vročiti osebno tistemu, ki so mu namenjeni, pri čemer se za osebno vročitev šteje tudi vročitev po elektronski poti. Če oseba ni dosegljiva, se ji pusti pisno sporočilo, da mora v 15. dneh prevzeti dokument, sicer velja vročitev za opravljeno z dnem preteka tega roka.

Kadar ima stranka zakonitega zastopnika ali pooblaščenca, se vroča njemu. Stranka lahko tudi pooblasti določeno osebo, da se ji vročajo vsi nanjo naslovljeni dokumenti. Če stranka med postopkom spremeni svoje prebivališče oziroma naslov, mora o tem takoj obvestiti organ, ki vodi postopek.

1.5.4. ROKI IN NAROKI

Za posamezna dejanja v postopku so določeni roki. Rok je časovno obdobje, v katerem je treba opraviti neko dejanje, oziroma časovna točka, do katere je treba opraviti neko dejanje.

Roke delimo na **materialne** (roki za uveljavitev pravic ali naložitev obveznosti) in **procesne** (roki za opravo posameznih dejanj dejanja v postopku).

Roki so **določeni z zakonom** (teh ni mogoče podaljšati) ali pa jih **določi uradna oseba** (te je mogoče podaljšati na prošnjo).

Roki se računajo po dnevih, mesecih in letih. Rok začne teči naslednji dan po prejemu pisanja (npr. poziva za dopolnitev vloge, odločbe). Vloga je vložena pravočasno, če prispe k organu pred iztekom roka. Če se vloga pošlje s priporočeno pošto, se dan oddaje na pošti šteje za dan izročitve organu, na katerega je vloga naslovljena.

1.5.5. VRNITEV V PREJŠNJE STANJE

Če stranka iz upravičenega razloga (bolezen, nesreča, pomota) zamudi katerega od rokov iz , ji zakon daje možnost, da zaprosi za **vrnitev v prejšnje stanje** – to je v stanje, kot je bilo pred zamudo oziroma, kot da zamude ne bi bilo. Predlogu mora priložiti tudi vlogo (če je zamudila rok za oddajo kakšne vloge, npr. pritožbo). To pomeni, da lahko opravi tisto, kar je zamudila, in sicer **v osmih dneh** po prenehanju razloga za zamudo. Po **treh mesecih**, šteto od dneva zamude, **ne more več** predlagati vrnitve v prejšnje stanje. Organ o dovolitvi vrnitve v prejšnje stanje odloči s sklepom.

2. POSTOPEK NA PRVI STOPNJI

2.1. ZAČETEK UPRAVNEGA POSTOPKA IN ZAHTEVKI STRANK

Upravni postopek poteka po določenih stopnjah (fazah), in sicer:

- ☐ postopek na prvi stopnji (do izdaje odločbe),
- ☐ postopek v zvezi s pritožbo (na drugi stopnji),
- ☐ postopek v zvezi z izrednimi pravnimi sredstvi,
- ☐ postopek v zvezi z izvršbo.

Postopek na prvi stopnji sestavlja vrsta dejanj, ki si sledijo v naslednjem zaporedju:

- ☐ začetek postopka,
- ☐ ugotovitveni postopek in dokazovanje,
- ☐ izdaja in vročitev odločbe.

Upravni postopek se lahko začne pred pristojnim organom **po uradni dolžnosti** (upravni organ opravi kakršnokoli dejanje - poziv) ali **na zahtevo stranke**. Na zahtevo stranke je uveden z dnem vložitve njene zahteve (prošnje, zahteve, pritožbe, ugovora), razen če ne gre za primer, ko lahko organ zahtevo zavrže, ker sploh niso izpolnjeni pogoji za začetek postopka. Organ **zahtevo s sklepom zavrže**, če stvar, na katero se vloga nanaša, ni upravna zadeva; če vložnik v vlogi ne uveljavlja

kakšne svoje pravice in sploh ne more biti stranka; če zahteva ni bila vložena v določenem roku ali se o isti zadevi že vodi upravni ali sodni postopek oziroma je bilo o njej že odločeno. Zoper tak sklep je dovoljena pritožba.

Stranka lahko do izdaje odločbe na prvi stopnji **razširi ali spremeni** postavljeni zahtevek, **delno ali v celoti** pa ga lahko **umakne** ob privolitvi nasprotne stranke do vročitve odločbe na drugi stopnji. Organ takrat s sklepom **postopek ustavi**.

2.2. PORAVNAVA

Če imajo stranke v postopku nasprotne interese, si mora uradna oseba **ves čas postopka prizadevati**, da se stranke poravnajo. Poravnava se vpiše v zapisnik, **sklenjena** pa je, **ko stranke zapisnik preberejo in podpišejo**. Poravnava ne sme biti v škodo javni koristi, javni morale ali pravne koristi drugih, na kar uradna oseba ves čas postopka pazi po uradni dolžnosti. Poravnava ima moč izvršljive odločbe, izdane v upravnem postopku.

2.3. POSTOPEK DO IZDAJE ODLOČBE

Dejstva in okoliščine se lahko ugotavljajo v:

- **skrajšanem ugotovitvenem postopku** (organ odloči takoj in posebna dejanja v postopku niso potrebna),
- **posebnem ugotovitvenem postopku** (za ugotovitev dejstev je treba opraviti kakšno dejanje v postopku, kot na primer zaslišanje priče, ogled).

2.3.1. SKRAJŠAN UGOTOVITVENI POSTOPEK

Dejansko stanje se v celoti ugotovi na podlagi dejstev in dokazov, ki jih je navedla stranka, če iz okoliščin izhaja, da je treba stranki ugoditi na podlagi splošno znanih dejstev, uradnih podatkov ali v primeru, če gre za nujne ukrepe v javnem interesu, pa so dejstva ugotovljena ali verjetno izkazana. Rok za izdajo odločbe je en mesec.

2.3.2. POSEBEN UGOTOVITVENI POSTOPEK

Poseben ugotovitveni postopek se izvede v vseh ostalih primerih za ugotovitev dejstev in okoliščin, ki so pomembne za razjasnitev stvari. Strankam je treba omogočiti, da uveljavijo in zavarujejo svoje pravice in pravne koristi. Odločbe je treba izdati v roku dveh mesecev.

2.4. IZJAVE STRANK

Stranka mora dejansko stanje navesti natančno in po resnici in za svoje navedbe predložiti dokaze. Uradna oseba mora po uradni dolžnosti preskrbeti podatke o dejstvih, o katerih vodi uradno evidenco sama oziroma kateri drugi državni organ.

Stranka poda svojo izjavo praviloma ustno, lahko pa tudi pisno. Udeležbo v postopku lahko zahteva tudi oseba, ki mora v svoji vlogi določno navesti, v čem je njen pravni interes, in za to predložiti tudi dokaze in potrebne podatke. Prav tako sme navesti navajati tudi dejstva, ki utegnejo vplivati na rešitev zadeve in izpodbijati pravilnost navedb, vse do izdaje odločbe pa ima pravico dopolnjevati in pojasnjevati svoje trditve.

Uradna oseba, ki vodi postopek, mora stranki na ustni obravnavi ali izven ustne obravnave pisno oziroma ustno na zapisnik omogočiti:

- da se izreče o vseh okoliščinah in dejstvih, ki so bila navedena v ugotovitvenem postopku,
- da se izreče o predlogih in ponujenih dokazih,
- da sodeluje pri izvedbi dokazov,
- da postavlja vprašanja drugim strankam, pričam in izvedencem in

- da se seznani z uspehom dokazovanja ter se o tem izreče.

Pristojni organ ne sme izdati odločbe, preden ne da stranki možnosti, da se izreče o dejstvih in okoliščinah, ki so pomembne za izdajo odločbe.

2.5. PREDHODNO VPRAŠANJE IN IDENTIČNO DEJANSKO STANJE

Včasih se pri reševanju posamezne upravne zadeve ugotovi, da je za ugotovitev dejanskega stanja treba najprej rešiti neko drugo vprašanje, ki je v pristojnosti drugega organa ali sodišča (**predhodno vprašanje**). V takem primeru organ **sam obravnava** ali prekine postopek, dokler ga ne **reši pristojni organ**. Postopek se nadaljuje, ko postane odločba o tem vprašanju dokončna ali pravno-močna. O prekinitvi postopka se izda sklep.

2.6. PREKINITEV POSTOPKA

Postopek se prekine s sklepom tudi, če:

- stranka umre in pravica ali obveznost lahko preide na pravne naslednike,
- stranka izgubi poslovno sposobnost, pa v postopku nima pooblaščenca,
- zakoniti zastopnik stranke umre ali izgubi poslovno sposobnost.

Prekinitev traja, dokler so podani navedeni razlogi.

2.7. DOKAZOVANJE

Dokazovanje je dejavnost, ki obsega zbiranje, izpeljavo in presojo dokazov. Predmet dokazovanja so dejstva, ki so pomembna za odločitev v upravni zadevi.

Dejstva, na podlagi katerih se izda odločba, **se ugotovijo z dokazi**. Kot dokaz se uporabi vse, kar je primerno za ugotavljanje stanja stvari in kar ustreza posameznemu primeru, zlasti pa listine, priče, izjave strank, izvedenci in ogledi.

Zadeva se lahko reši na podlagi dejstev in okoliščin, ki niso popolnoma dokazane ali se z dokazi samo posredno ugotavljajo (**dejstva in okoliščine, ki so verjetno izkazane**).

Listine: v postopku so to najpogostejše uporabljena dokazna sredstva. Delimo jih na **javne** (v predpisani obliki jih izda državni organ, organ samoupravne lokalne skupnosti ali nosilec javnih pooblastil v mejah svoje pristojnosti in z njimi dokazuje tisto, kar se v njih potrjuje ali določa) in **zasebne listine**.

Potrdila: so vrsta listin, ki se izdajo o dejstvih, o katerih se vodi uradna evidenca.

Priče: Priča je lahko vsaka fizična oseba, ki je zaznala kakšno dejstvo (nekaj videla, slišala, izvedela), ki je pomembno za odločitev, in je sposobna to povedati uradni osebi. Uradna oseba, ki je udeležena v postopku, ne more biti priča. Vsak, kdor je povabljen za pričo, se mora povabilu odzvati in tudi pričati, razen v z zakonom določenih primerih (če bi s pričanjem spravila v hudo sramoto, občutno premoženjsko škodo ali v kazenski pregon sebe oziroma svoje sorodnike, če bi prekršila dolžnost varovati poslovno ali poklicno tajnost in če je za določena dejstva izvedela kot duhovnik, odvetnik, zdravnik). Če se priča neupravičeno ne odzove vabilu, se jo lahko **privede s silo**, pri čemer se ji **naložijo** s tem povezani ; lahko se **jo tudi kaznuje**.

Izvedenci: če je za ugotovitev ali presojo kakšnega dejstva **potrebno strokovno znanje**, pa uradna oseba z njim ne razpolaga, se opravi dokaz z izvedencem. Uradna oseba ga **imenuje s sklepom**. Po končanem delu je izvedenec dolžan dati **izvid** (ugotovitev dejstev in okoliščin) in **mnenje** (oceno, presojo dejstev in okoliščin). Izvedenca se prav tako **lahko kaznuje**, če ne pride na obravnavo, če sicer pride na obravnavo, pa noče opraviti izvedenskega dela, ali če ne predloži v danem roku pisnega izvida in mnenja.

Tolmači: za tolmače velja enako kot za izvedence.

Ogled (npr. prostorov, zemljišča): se opravi, kadar je za ugotovitev kakšnega dejstva ali okoliščine potrebno, da si zadevo ogleda uradna oseba. Pri ogledu so lahko navzoče tudi stranke in izvedenci.

2.8. ODLOČBA IN SKLEP

Po končanem ugotovitvenem postopku in dokazovanju se na podlagi zbranega gradiva in ugotovljenih dejstev začne z odločanjem. Odločanje pomeni neposredno uporabo materialnega predpisa na ugotovljenem dejanskem stanju konkretnega in posamičnega primera; rezultat je **odločba**.

Odločba je konkreten akt, s katerim pristojni organ odloči o kakšni pravici, obveznosti ali pravni koristi posameznika ali druge osebe, ki je stranka v upravnem postopku.

Odločba se praviloma **izda pisno**, izjemoma se lahko **najprej** odloči **tudi ustno**, nato pa jo je treba **izdati pisno**.

V **zadevah manjšega pomena**, ko se ugotovi strankinemu zahtevku, se lahko izda odločba tudi **na predpisanem obrazcu** ali samodejno z uporabo informacijskega sistema oziroma **brez obrazložitve**.

Pouk o pravnem sredstvu: stranki se sporoči, ali lahko vloži zoper odločbo pritožbo ali začne upravni spor ali kakšen drug postopek pred sodiščem.

Odločbo **podpiše uradna oseba**, sledi še **žig organa** (če se odločba izda v fizični obliki) oziroma elektronska podpis uradne osebe in organa.

Na koncu odločbe se navede, komu jo je treba vročiti oziroma poslati v vednost.

Rok za izdajo odločbe: če pred odločitvijo ni potreben poseben ugotovitveni postopek, mora pristojni organ izdati odločbo najpozneje v enem mesecu, v drugih primerih, ko je potreben poseben ugotovitveni postopek, pa najpozneje v dveh mesecih.

Če stranka vloži nepopolno vlogo in jo po pozivu dopolni, začne teči rok od dne, ko je organ prejel dopolnitev vloge.

Odločba, ki se ne more več izpodbijati s pritožbo, je dokončna in stranka lahko prične izvajati pravico. Odločba, ki se ne more več izpodbijati v upravnem sporu ali v drugem sodnem postopku, pa postane pravnomočna.

Če je zoper sklep dovoljena pritožba, mora biti ta obrazložen in mora vsebovati tudi pravni pouk o pritožbi.

3. PRAVNA SREDSTVA

Pravna sredstva v okviru upravnega postopka delimo na:

- ☐ redna (pritožba) in
- ☐ izredna.

3.1. PRITOŽBA

Zoper odločbo, izdano na prvi stopnji, ima stranka pravico pritožbe, ki je edino pravno sredstvo. O pritožbi na drugi stopnji praviloma odloča pristojno ministrstvo. Pritožba se praviloma vloži **v roku 15 dni**, če ni z zakonom drugače določeno.

Odločba se lahko izpodbija s pritožbo:

- ☐ če je bil pri izdaji odločbe materialni predpis (zakon) napačno uporabljen oziroma sploh ni bil uporabljen;
- ☐ če je bilo dejansko stanje ugotovljeno nepopolno ali napačno;

- če so podane kršitve pravil postopka (npr. če je odločbo izdal nepristojni organ; če osebi, ki bi morala biti udeležena kot stranka ali stranski udeleženec, ta možnost ni bila dana in se prav tako mogla ni izjaviti o dejstvih in okoliščinah; če je v postopku sodeloval kdo, ki ne bi mogel biti stranka).

Pritožba se vloži pisno ali ustno na zapisnik.

V pritožbi mora biti navedena odločba, ki se izpodbija, in pri tem naveden organ, ki jo je izdal, ter njena številka in datum. Pritožnik mora v pritožbi navesti razloge, zaradi katerih odločbo izpodbija. Pritožba se praviloma vloži pri organu, ki je izdal odločbo na prvi stopnji.

3.2. FORMALNI PREIZKUS PRITOŽBE

Organ prve stopnje preizkusi, ali je pritožba dovoljena in pravočasna in ali jo je vložila upravičena oseba. Če pritožba ni dovoljena, če je prepozna ali če jo je vložila neupravičena oseba, jo organ prve stopnje zavrže s sklepom, zoper katerega ima stranka pravico pritožbe.

Če organ prve stopnje pritožbe ne zavrže, jo pošlje morebitnim strankam z nasprotnimi interesi in jim določi rok, da se izrečejo o njej. V primeru, da organ spozna, da je pritožba utemeljena, lahko zadevo reši drugače in z novo odločbo nadomesti odločbo, ki se je izpodbijala. Po potrebi lahko izvedeni postopek tudi dopolni. Zoper tako odločbo se stranka lahko pritoži.

Če organ ugotovi, da je pritožba dovoljena in pravočasna in da jo je vložila upravičena oseba, pa je ne nadomesti z novo odločbo, mora pritožbo najpozneje v 15. dneh poslati organu, ki je pristojen, da o njej odloči (organ druge stopnje).

3.3. ODLOČANJE ORGANA DRUGE STOPNJE O PRITOŽBI

Organ druge stopnje najprej ugotovi, ali je pritožba dovoljena, pravočasna in ali jo je vložila upravičena oseba. Če pritožba ni dovoljena, če je prepozna ali če jo je vložila neupravičena oseba, pa je iz teh razlogov ni zavrzel že organ prve stopnje, jo zavrže organ druge stopnje.

Če zaradi neizpolnjevanja navedenih pogojev pritožbe ne zavrže, vzame zadevo v reševanje. Pritožbo pošlje v odgovor morebitnim strankam z nasprotnimi interesi.

Organ druge stopnje lahko pritožbo zavrne, odločbo v celoti ali deloma odpravi, jo spremeni ali jo izreče za nično.

3.4. ZAVRNITEV PRITOŽBE

Organ druge stopnje pritožbo zavrne, če ugotovi, da je bil postopek pred izdajo odločbe pravičen, da je odločba pravilna in utemeljena na zakonu, pritožba pa neutemeljena.

Organ druge stopnje pritožbo zavrne tudi, kadar spozna, da so bile v postopku na prvi stopnji sicer prisotne pomanjkljivosti, da pa niso bile bistvene.

Če organ druge stopnje spozna, da je izrek v odločbi prve stopnje zakonit, vendar obrazložen z napačnimi razlogi, navede v svoji odločbi pravilne razloge, pritožbo pa zavrne.

Če se je v postopku zgodila taka nepravilnost, ki ima za posledico ničnost odločbe, organ tako odločbo izreče za nično.

Organ druge stopnje lahko po presoji sam dopolni postopek in odpravi ugotovljene pomanjkljivosti oziroma to stori po organu prve stopnje ali po zaprosenem organu.

Če organ druge stopnje spozna, da je treba na podlagi dejstev, ugotovljenih v dopolnilnem postopku, zadevo rešiti drugače, kot je bila rešena z odločbo prve stopnje, odpravi odločbo prve stopnje in s svojo odločbo sam reši zadevo.

Če organ druge stopnje spozna, da bo pomanjkljivosti postopka na prvi stopnji hitreje in bolj

ekonomično odpravil organ prve stopnje, odpravi odločbo prve stopnje s svojo odločbo in vrne zadevo organu prve stopnje v ponovni postopek. Organ prve stopnje mora izdati novo odločbo najpozneje v 30. dneh. Zoper novo odločbo ima stranka pravico pritožbe.

3.5. PRITOŽBA, ČE ODLOČBA PRVE STOPNJE NI BILA IZDANA

Če se stranka pritoži zato, ker o njeni zahtevi organ prve stopnje ni izdal odločbe, lahko organ druge stopnje podaljša organu prve stopnje rok za odločbo za toliko časa, kolikor je trajal razlog za zamudo, vendar ne več kot za en mesec, ali izda sam odločbo na podlagi posredovanih dokumentov v zadevi.

3.6. ROK ZA ODLOČBO O PRITOŽBI

Odločba o pritožbi mora biti izdana in vročena stranki, brž ko je to mogoče, najpozneje pa v dveh mesecih od dneva, ko je organ prejel popolno pritožbo. Če je pritožba nepopolna in jo pritožnik po pozivu dopolni, začne teči rok za izdajo odločbe tedaj, ko organ prejme dopolnitev pritožbe.

3.7. IZREDNA PRAVNA SREDSTVA

Pravna sredstva, ki jih lahko uporabimo šele potem, ko je upravni postopek končan oziroma je odločba postala dokončna (v nekaterih primerih tudi pravnomočna), so izredna pravna sredstva.

V primeru, ko se zakonitosti odločbe ne more več preverjati v okviru pritožbe kot rednega pravnega sredstva, odločba pa vsebuje nepravilnosti in je nezakonita, je v upravnem postopku možnost posega v take odločbe podana v okviru izrednih pravnih sredstev.

Stranka vloži izredno pravno sredstvo po odvetniku.

V ZUP so predvidena naslednja izredna pravna sredstva:

- ☐ obnova postopka,
- ☐ sprememba in odprava odločbe v zvezi z upravnim sporom,
- ☐ odprava in razveljavitev odločbe po nadzorstveni pravici,
- ☐ izredna razveljavitev odločbe,
- ☐ ničnost odločbe.

4. IZVRŠBA

Izvršba omogoča oziroma zagotavlja uresničitev odločitve, sprejete v izreku odločbe. Opravi se takrat, ko zavezanec ne izpolni svojih obveznosti.

Odločba, izdana v upravnem postopku, se **izvrši, ko postane izvršljiva**. Podlaga za opravo izvršbe (izvršilni naslov) je lahko izvršljiva odločba, izvršljivi sklep in sklenjena poravnava. Izvršba se opravi zoper tistega, ki je dolžan izpolniti obveznost (zavezanec). Izvršba se opravi po uradni dolžnosti ali na predlog stranke (upravičenca). Izvršba se opravi po uradni dolžnosti, kadar to zahteva javna korist.

5. UPRAVNI SPOR

V upravnem sporu se zagotavlja sodno varstvo pravic in pravnih interesov posameznikov, pravnih in drugih oseb.

V upravnem sporu sodišče odloča o **zakonitosti dokončnih posamičnih aktov** (ni mogoče več vložiti pritožbe), ki jih izdajo državni organi, organi lokalne skupnosti ali druge osebe, ki so nosilci

javnih pooblastil, in s katerimi se posega v ustavne pravice posameznika, če ni zagotovljeno drugo sodno varstvo.

V upravnem sporu odloča praviloma Upravno sodišče Republike Slovenije, o pritožbi zoper odločbe pa Vrhovno sodišče Republike Slovenije.

Stranke v upravnem sporu so tožnik, toženec, zastopnik javnega interesa in druge osebe, če tako določa zakon.

Tožbo je treba vložiti v tridesetih dneh od vročitve upravnega akta. Rok za tožbo prične teči z vročitvijo upravnega akta stranki oziroma takrat, ko je bilo storjeno posamično dejanje, s katerim se posega v ustavne pravice posameznika. Tožbo se vloži pri pristojnem sodišču neposredno pisno ali po pošti.

Sodišče odloči o sporu **s sodbo**, o vprašanjih, ki se tičejo postopka ali se pojavijo v zvezi s postopkom, pa s sklepom, v kolikor ni z zakonom drugače določeno.

Sodišče lahko s sodbo tožbo zavrne kot neutemeljeno ali ji ugoditi in ugotovi nezakonitost izpodbijanega pravnega akta oziroma ga odpravi ter vrne zadevo v ponovni postopek organu, ki je upravni akt izdal, oziroma tožbo kot neutemeljeno zavrne, upravni akt odpravi in samo v okviru tožbenega zahtevka meritorno odloči o stvari.

5.15. PRITOŽBA

Zoper sodbo, izdano v upravnem sporu na prvi stopnji, je dovoljena pritožba, v kolikor zakon ne določa drugače.

Pritožba se lahko **vloži v petnajstih dneh** od vročitve prepisa sodbe strankam. Vloži se pri sodišču, ki je izdalo sodbo na prvi stopnji, v zadostnem številu izvodov za sodišče in stranke, ki so se udeležile postopka na prvi stopnji. O pritožbi odloča vrhovno sodišče.

Viri:

Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 88/99, 52/2000, 73/04, 119/05, 120/07, 65/08, 8/10, 82/13).

